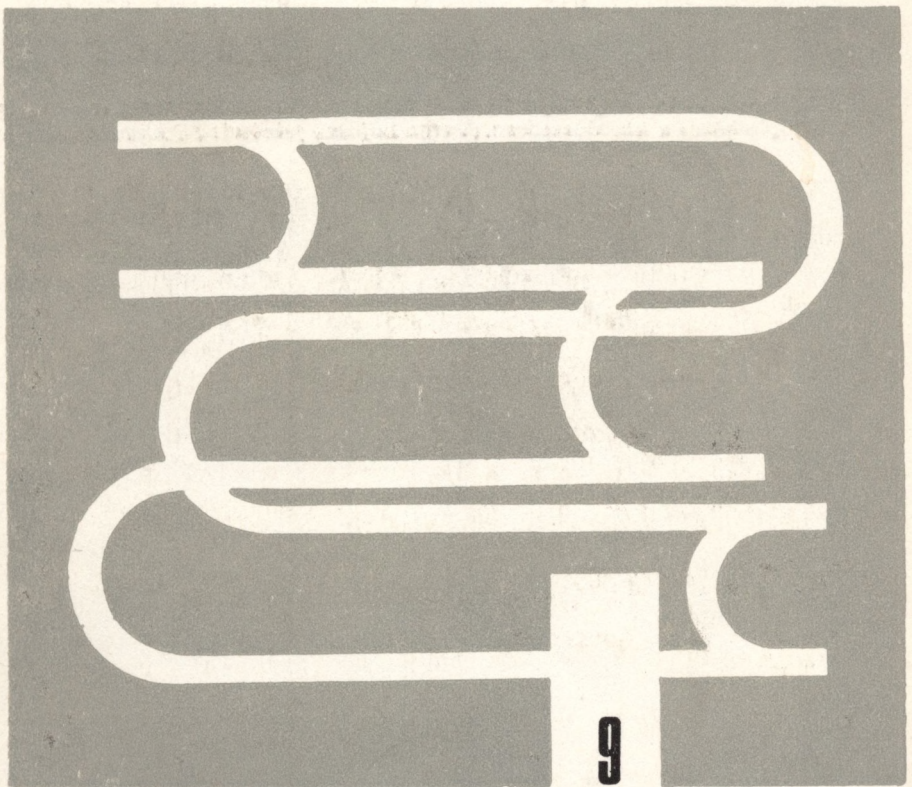

P 400 (2)

KÖNYVTÁROS

KÖNYVTÁRSZAKKÖZMŰVÉSZET
KZ50

9

SZEPTEMBER

1973

Kölcsönözhető

Felső képünkön: az új Hajdúhadházi Községi Könyvtár ifjúsági részlege. Lent: gyermekfoglalkozás a klubövezetben. (Varga Lajosné felvételei) Cikkünket ld. az 514. oldalon

TARTALOM

KONDOR ISTVÁNNÉ: Az új könyvtári törvényerejű rendelet	507
Ilku Pál 1912—1973	515
ZIRCZ PÉTER: Gondolatok a közművelődési könyvtárban (2.)	516
BÉKÉS GYÖRGY: A középvárosok könyvtárügye	519
DR. KOVÁTS ZOLTÁN: Nemzetközi tanácskozás a számítógépes szakirodalmi szolgáltatásokról	523
Kitüntetések	525
DR. BALLÉR ENDRÉNÉ: A moszkvai iskolai könyvtárosok szakmai és pedagógiai tevékenységének egysége	526
HORVÁTH TIBOR: Angolszász könyvtárakban	528
Trócsányi György 1896—1973	530
SIMAY NORBERT: Hogyan segíti a komlói könyvtár a gyerekek pályaválasztását?	531
Állománygyarapítási kérdések a közművelődési könyvtárakban (M. G.)	533
Munkásműveltségi tájkonferencia Szolnokon (Czakó Jánosné)	535
SÁNDOR OTTÓNÉ: A kerületi könyvtárak a szakmunkástanulókért (Iskola és könyvtár)	536
VARGÁNÉ MAJOR JUDIT: Az első eredmények egy szakmunkásképző intézeti könyvtárban — szakszervezeti segítséggel (Iskola és könyvtár)	538
SKALICZKI JÓZSEFNÉ: Zenemű- és hangtárak a közművelődési könyvtárakban	540
Teljessé vált Veszprém megye szakszervezeti hálózata (Kerekes Imre)	542
A könyvtárosegyesület zalaegerszegi vándorgyűlésének programja	543
Hírek	514, 544

TÁJÉKOZTATÓ

Utazás embertől emberig. Beszélgetés FODOR ANDRÁSSAL (Rác-Székely Győző)	545
HORGAS BÉLA: Rendhagyó irodalomórák	548
Könyvtuca Debrecenben (Harangozó Attila)	550
Adalék a „magyar Faust” könyvtárához (Végh Ferenc)	551
CSORBA CSABA: Miről írtak egy hónap során a romániai magyar nyelvű kulturális lapok?	553
Egy magyar reneszánsz-tudós vallomása könyvtáráról (Szalatnai Rezső)	554
Debrecen ünnepre készül (S. Z.)	555

KÖNYVEKRŐL

Öregedő társadalomban (Bozóky Éva)	556
A „Kortársaink” sorozat (Levendel Júlia)	560
Könyvek az irodalomelmélet alkalmazásáról (Varsányi Klára)	562
Állatregények II. (Vértesy Miklós)	563

BIBLIOGRAFIÁK

HÉTHY ZOLTÁN: A Déri Múzeum Jelentéseinek és Évkönyveinek repertórium a 1906—1968. (Reguli- Ernő) 567
KÖNYVTÁRI KIADVÁNYOK 568

A borító hátlapján a balatoni kisgrafikai biennálé anyagából: az első nívódíj nyertesének, Deák Ferencnek metszete

Из содержания

Иштване Кондор: Об издаваемом законоположении по библиотечному делу (507);
Петер Зирц: „Public library” и венгерские массовые библиотеки. Часть 2. (516);
Дердь Бекеи: Библиотечные проблемы венгерских городов среднего размера (519);
Золтан Ковач: Совещание IATUL в Копенгагене (523);
Тибор Хорват: Опыт, приобретенный в англо-саксонских библиотеках (528);
Йозефне Шкалицки: Отдел нот и музыкальных произведений в венгерских массовых библиотеках (540).

Aus dem Inhalt

Frau I. Kondor: Vor die gesetzeskräftige Verordnung über das ungarische Bibliothekswesen, die sich im Vorbereitungsstand befindet (507);
Péter Zircz: Die „public library” und die ungarischen allgemeinbildenden Bibliotheken. 2. Teil (516);
György Békés: Die Bibliotheksprobleme der mittelgrossen ungarischen Städte (519);
Zoltán Kovács: Die IATUL-Konferenz in Kopenhagen (523);
Tibor Horváth: Erfahrungen in angelsächsischen Bibliotheken (528);
Frau J. Skaliczki: Musikalien- und Tonkollektionen in den ungarischen allgemeinbildenden Bibliotheken (540).

From the contents

Mrs István Kondor: Preface to a work in progress: The new Hungarian library law (507);
Péter Zircz: The „public library” and the Hungarian popular libraries. Pt. 2. (516);

György Békés: Library problems of middle-sized Hungarian towns (519);
Zoltán Kovács: IATUL Conference in Copenhagen (523);
Tibor Horváth: Experiences in English and American libraries (528);
Mrs József Skaliczki: Musical collections in Hungarian public libraries (540).

Cikkeink szerzői

Dr. Ballér Endréné, a Fővárosi Tanács könyvtári szakfelügyelője; *Békés György,* a Hatvani Városi Könyvtár igazgatója; *Bozóky Eva,* a Könyvtáros rovatvezetője; *Csorba Csaba,* a Budapesti Történeti Múzeum munkatársa; *Czakó Jánosné,* a Szolnok megyei Tanács művelődésügyi osztályának csoportvezetője; *Harangozó Attila,* a Hajdú-Bihar megyei Tanács művelődésügyi osztályának főládója; *Horgas Béla* költő, a Gyermekek munkatársa; *Horváth Tibor,* a Könyvtártudományi és Módszertani Központ osztályvezetője; *Kerekes Imre,* a veszprémi SZMT könyvtár igazgatója; *Kondor Istvánné,* a Művelődésügyi Minisztérium könyvtárügyi osztályának vezetője; *dr. Kovács Zoltán,* a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtárának igazgatója; *Levendel Júlia* újságíró; *Nagy Lajos,* a Hajdúhadházi Községi Könyvtár vezetője; *Rácz-Szekély Győző,* a Köznevelés munkatársa; *Reguli Ernő,* a Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársa; *Simay Norbert,* a Könyvtáros munkatársa; *Skaliczki Józsefné,* a szegedi Somogyi Könyvtár munkatársa; *Szalainai Rezső* író; *Vársányi Klára* tanár; *Végh Ferenc,* a Műszaki Egyetem, Központi Könyvtárának munkatársa; *Vértessy Miklós,* az Egyetemi Könyvtár osztályvezetője; *Zircz Péter,* a Művelődésügyi Minisztérium könyvtárügyi osztályának helyettes vezetője.

KÖNYVTÁROS

A MŰVELŐDÉSÜGYI
MINISZTERIUM
LAPJA

INDEX: 25 449

Szerkesztő bizottság: Elek Sándorné, Gerő Gyula, Gönczi Imre, Györi Erzsébet, Karácsonyi Jánosné, Kéki Béla, Kellner Béla, Kisfaludi Sándor, Kiss István, Kiss Jenő, Kondor Istvánné, Kovács Dezső, Papp István, Sallai István, Szóke Tiborné. **Szerkesztő:** Páldy Róbert. **Szerkesztőség:** Budapest XI., Bartók Béla út 32. Telefon: 451-758, 864-805. Postal cím: 1111 Budapest, Bartók Béla út 32. **Kiadja a Lapkiadó Vállalat,** Felelős kiadó: Siklósi Norbert. **Kiadóhivatal:** Budapest VII., Lenin krt. 9—11. Telefon: 221-293. Levélcím: 1906. Postafiók 223. **Terjeszti a Magyar Posta.** Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI, 1900 Budapest V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj 1/2 évre 36 forint. Egy szám ára 6 forint. Külföldön terjeszti a „Kultura” Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H—1389 Budapest, Postafiók 149.

73.833 Egyetemi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Janka Gyula igazgató

AZ ÚJ KÖNYVTÁRI TÖRVÉNYEREJŰ RENDELET

I.

Az új jogszabály megalkotásának szükségessége, jellege, kiindulópontjai

Előzmények. A magyar könyvtárügy 1956 elején egyik legjelentősebb állomásához érkezett el, amikor megjelent a könyvtárügy szabályozásáról szóló törvényerejű rendelet és a végrehajtásáról kiadott minisztertanácsi határozat. Ez a két jogszabály alapvetően, átfogóan és korszerűen foglalta össze a magyar könyvtárügy egészének akkori helyzetét és határozta meg további fejlődésének irányvonalait. A tvr. és a minisztertanácsi határozat tulajdonképpen a magyar könyvtárügy minden lényeges kérdését magában foglalta. Ehhez fogható széles körű és előremutató szabályozás ezt megelőzően még nem volt a magyar könyvtárügy történetében. A törvényerejű rendelet az időszerű, tényleges szükségletek alapulvételével *könyvtárügyünk akkori valóságos helyzetének és további fejlődési igényeinek megfelelően*, a korszerű külföldi tapasztalatok és tanulások figyelembevételével formálódott ki. Az idő igazolta intézkedéseinknek helyességét.

A két jogszabály az addigi fejlődés összegezése és betetőzése volt, különösen a hálózati rendszer tekintetében. Legjellemzőbb vonása a *könyvtárügy szakmai egységének* további erősítése és annak kimondása, hogy mindenütt, ahol a lakosság érdekei szükségessé teszik, ki kell fejleszteni a megfelelő könyvtárakat. Rendelkezései meghatározták a közkönyvtárak főbb típusait, kimondották a hálózati elv érvényességét a könyvtárügyben, kijelölték a hálózatokat, megszabták a hálózati központok alapfeladatait, foglalkoztak a könyvtári és dokumentációs tevékenység összefüggéseivel, rögzítették a nemzeti könyvtár tevékenységi körét, szabályozták a könyvtári szakfelügyelet kérdéseit — a szakfelügyeletet a Népművelési Minisztérium hatáskörébe utalva —, körvonalazták az Országos Könyvtárügyi Tanács, továbbá a hálózatok és a könyvtárak együttműködését elősegítő különféle bizottságok munkáját.

Mégis új szabályozás kiadását teszik¹ szükségessé azok az alapvető változások, amelyek társadalmunk szocialista fejlődésében és ennek alapján a könyvtári és dokumentációs kultúránkban az elmúlt 16 év alatt végbementek, továbbá azok az újabb feladatok, amelyeket a könyvtárügynek, illetve a könyvtáraknak meg kell oldaniuk.

A társadalmi, gazdasági, kulturális téren megvalósításra váró tennivalókat meghatározzák: az MSZMP X. kongresszusának határozatai, a KB által kibocsátott új tudománypolitikai irányelvek, az országos népművelési konferencia, az MSZMP KB közelmúltban hozott határozata közoktatásunk továbbfejlesztéséről, valamint az MSZMP készülő közművelődés-politikai koncepciója, illetve az ennek kialakításával kapcsolatos vizsgálódások.

A 3. országos könyvtárügyi konferencia hívta fel a figyelmet arra, hogy társadalmunk olvasáskultúrájának szerkezete — a felszabadulás óta elért általános fejlődés eredményeként — lényeges változásokat tükröz: az olvasás színvonalának általános emelkedése mellett megnőtt a permanens ismeretszerzés és általános *tájékozódás iránti igény*. Népgazdaságunk irányítási szerkezetének átalakulása, a kutatófejlesztő tevékenység kibővülése ugyanakkor lényegesen megnövelte a szakmai információk iránti igényeket is.

A maga idején valóban korszerű 1956. 5. tvr. az új jelenségekkel több tekintetben nem számolhatott, ennek következtében az évek során bizonyos feszültség támadt könyvtári rendszerünk új fejlődési tendenciái és a könyvtárügy legfontosabb szervezeti-működési normáit tartalmazó alapvető jogszabály között. Az 1956-os tvr. *túl mereven választotta el egymástól a könyvtártípusokat*, nem számolt a szakmai információs intézmények rendszerének rohamos fejlődésével, nem helyezett kellő hangsúlyt a nyilvános könyvtári ellátás biztosítására, a könyvtárfenntartók kötelezettségeinek rögzítésére, a vidék szakirodalmi ellátásának fejlesztésére stb.

Mindezek alapján szükséges a könyvtárügy szervezetét összhangba hozni a társadalomban — és ennek következtében a könyvtárügyben — bekövetkezett fejlődéssel,

illetve kiadni a könyvtárügy továbbfejlesztését is megalapozó új könyvtári törvény-erejű rendeletet.

Megjegyezzük, hogy a könyvtárügy új alapszabálya *keretjellegű* lesz. Ennek az a jelentősége, hogy kevésbé van kitéve az elavulás veszélyének, másrészt biztosítja annak lehetőségét, hogy a fejlődésből adódó új feladatokhoz alacsonyabb szintű jogszabályok kialakításával időről időre rugalmasan alkalmazkodjék a könyvtárügy.

A szabályozás kiindulópontjai. 1. A könyvtár és az egész könyvtári rendszer társadalmi funkciója és művelődéspolitikai jelentősége a jövőben is növekszik és erősödik. Azok a feladatok, amelyek társadalmi, gazdasági, kulturális téren megvalósításra várnak, az eddiginél is *többet követelnek* a könyvtáraktól a társadalmi tevékenység valamennyi területén.

A tudományos kutatás rendkívüli iramú fejlődése nagy szerepet ró a könyvtárakra, mint információközvetítő intézményekre. Gazdasági építőmunkánk azt kívánja, hogy a hazai és a külföldi műszaki tudományos és gyakorlati eredmények és ismeretek minél előbb alkalmazást nyerjenek. Ennek megfelelően a termelésben foglalkoztatottak tájékoztatásában a hazai, a szocialista táborbeli és a világon bárhol elért eredmények közvetítésében *kiemelkedő szerep* vár a könyvtárakra.

A művelődés ma már egész életen át tartó folyamat kell, hogy legyen. Ennek a folyamatnak egyik igen fontos bázisa a könyvtár, amely rendszeres és tartós tudatformáló szerepével kiemelkedő részt vállal a sokoldalú szocialista ember kialakításában. Az olvasásra, a kultúrára való nevelés első szakasza után ma már magasabbrendű igényeket kell minden közművelődési intézménynek kielégítenie, mind a világnézeti nevelésben, mind az olvasóközönség etikai gazdagításában.

Mindezzel kapcsolatban a könyvtári konferencia ajánlásai is megállapították, hogy „a mélyreható társadalmi változások gyorsuló ütemben növelik az információs szükségleteket. A szocializmus építésének magasabb szinten való folytatása, a szocialista demokrácia kibontakoztatása, a kulturális és a tudományos-műszaki forradalom kiteljesítése megköveteli a terelés, a kutatás, az oktatás, a közművelődés és a közélet dokumentumokra alapozott információkkal való ellátását. Ezt az igényt elsődlegesen a könyvtári és a szakirodalmi tájékoztatási rendszer elégíti ki”.

Mindezek figyelembevételével *minden állampolgár számára* biztosítani kell annak lehetőségét, hogy az általános és szakmai művelődéséhez, tájékozódásához, szakképzéséhez, kulturált szórakozáshoz szükséges dokumentumokhoz a könyvtárak szolgáltatásai útján hozzájusson.

2. A könyvtáraknak szolgáltatásaikat az általuk szolgált társadalmi tevékenységek igényéhez alkalmazkodva, azokhoz kapcsolódva kell fejleszteniök, elősegítve, hogy az egyéni igények a társadalmi igények színvonalára emelkedjenek. Ennek a követelménynek a könyvtári munka egészében kell tükröződnie, vagyis az állományba kerülő dokumentumok kiválogatásának, feltárásának, használatba adásának minden mozzanatát a felhasználói igényekhez, illetőleg — azok közvetítésével — a könyvtárakat életre hívó *társadalmi szükségletekhez* kell igazítani.

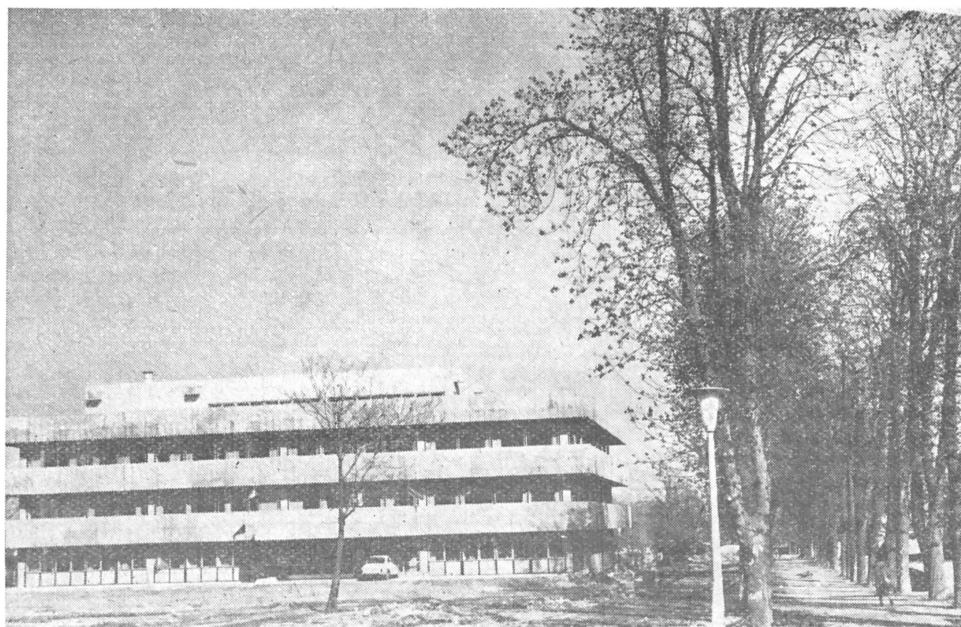
3. A korszerű könyvtár már nem lehet elszigetelt intézmény, amely csak saját erőforrásaira támaszkodik. Napjainkban nő az egységes könyvtári rendszer jelentősége, mert minél nagyobb a dokumentumtermés, annál inkább csak a *könyvtárak egymással összefüggő, egymást kiegészítő rendszere* révén valósulhat meg a könyvtári ellátás. A könyvtári ellátási rendszer már nemcsak hálózati keretben működő intézményeket jelent, hanem a könyvtárak közötti együttműködés más formáit is magában foglalja. Ezzel az integrálódási folyamattal párhuzamosan mind a könyvtári rendszeren, mind az egyes könyvtárak funkciórendszerén és szolgáltatásain belül nagyfokú differenciálódás figyelhető meg. A rendszer működésében a jövőben nagyobb szerepet kell kapniuk a munka racionálisabb megszervezését lehetővé tevő központi szolgáltatásoknak.

4. A népgazdaság információs rendszerének létrejötte, illetve az önálló tájékozdási intézmények kialakulása a könyvtár és a könyvtári rendszer információs *feladatainak újrafogalmazását*, illetve a szakkönyvtáraknak, a szakkönyvtári rendszernek az információs rendszeren belüli helyének, szerepének rendezését kívánja.

5. A könyvtárak kettős irányú elkötelezettsége — a szolgált társadalmi tevékenységi terület, az egységes könyvtári rendszer részeként való együttműködés — megköveteli a *kettős irányítást*, illetve a könyvtárak feletti felügyelet, főfelügyelet, valamint a szakfelügyelet tartalmának meghatározását.

6. A könyvtárak egyre magasabb színvonalon nyújtandó *alapszolgáltatásait* *ingyenesen* kell biztosítani az állampolgárok számára.

Ugyanakkor a megnövekedett igényekkel lépést tartani kívánó könyvtárügy technikai fejlesztése, az egyre szélesebb és mélyebb tartalmi feltáró munka olyan költségemelkedést okoz, amelyet az intézmények korlátozott teherbíró képessége nem

A Miskolc Megyei Könyvtár épülete (MTI fotó)

viselhet el. Mivel ezeket a szolgáltatásokat általában vállalatok, szervek, intézmények veszik igénybe, jogos, hogy a könyvtárak ezek fejében térítést kapjanak.

7. Mivel a könyvtárak fontos szerepet játszanak az emberiség — ezen belül országunk — szellemi termékeinek megőrzésében, a nemzeti kultúra folyamatosságának érdekében a könyvtáraknak biztosítaniuk kell egyrészt a nemzeti kulturális értékek megőrzését, másrészt a külföldről beszerzett, jelentékeny tudományos-történeti értékű dokumentumanyag fennmaradását. Ezeket a feladatokat azonban nem minden könyvtárnak kell végeznie, hanem meghatározott könyvtárakat kell kijelölni meghatározott *megőrzési feladatok* teljesítésére.

II.

A törvényerejű rendelet és a végrehajtási utasítás által szabályozott kérdések

Társadalmi igények — könyvtári rendszer. A könyvtárak által megoldandó feladatok nagysága, a bennük felhalmozott szellemi értékeknek az egész társadalom javára történő gyümölcsöztetése és a könyvtárügy fejlesztésére szolgáló anyagi javak leggazdaságosabb felhasználása megkívánja, hogy az új törvényerejű rendelet az egységes könyvtári ellátási rendszer megszilárdítását, továbbfejlesztését, előnyeinek fokozottabb kiaknázását tűzze ki célul, s ezért a társadalmi, gazdasági és kulturális feladatok megoldásának könyvtári eszközökkel való elősegítését a *könyvtári ellátási rendszer egészére* bizza. E rendszerbe tartozik minden önálló intézményként, vagy más intézmény különálló egységeként, illetve valamely intézmény szervezeti egységének részeként működő könyvtár. Az ellátási rendszerbe tartozónak tekintjük a fegyveres erők és fegyveres testületek közművelődési könyvtárait és (elsősorban muzeális anyagaik vonatkozásában) a testületi könyvtárakat is.

A könyvtári rendszer a *termelés, a kutatás és a társadalmi gyakorlat* alapján szerveződik és differenciálódik, s a különféle könyvtárak, könyvtárcsoportok, hálózatok révén egyúttal azoknak szerves részét is képezi. A társadalmi tevékenységi területek és rajtuk keresztül a társadalmi igények szolgálata érdekében mind a rendszer egészében, mind az annak részét képező könyvtárakban a szolgáltatások a társadalmi igényekhez igazodva fejlesztendőek ki. A rendszernek azonban az ilymódon

kifejlesztett szolgáltatások iránt *fel is kell keltenie a lakosság érdeklődését*, s meg kell szerveznie tevékenységének társadalmi támogatását és ellenőrzését.

Feladatainak minél maradéktalanabb ellátása érdekében a könyvtári rendszer, illetve tagjai tervszerűen *együttműködnek* a művelődés, a tudomány, a fejlesztés, valamint a tájékoztatás más intézményeivel, intézményrendszereivel; nevezetesen az állampolgárok általános művelődésének szolgálatában a közművelődési intézményekkel, a művészeti, a tömegközlelési és a tudományos ismeretterjesztő intézményekkel, illetőleg szervekkel; az oktatás és tanulmányi munka támogatása érdekében az oktatási intézményekkel és szervekkel; a szakinformációs igények kielégítése érdekében a szakmai információs rendszerekkel, illetőleg a hozzájuk tartozó intézményekkel, valamint a felsőoktatási intézményekkel és a kutató intézetekkel; a megőrző funkciók vonatkozásában pedig a múzeumokkal és levéltárakkal. Lényeges pontja a törvénynek annak kimondása, hogy a szakkönyvtárak egyúttal a megfelelő szakterület (ágazat) szakmai információs rendszerének is tagjai, ugyanakkor a szakmai információs rendszerek keretében működő tájékoztatási intézmények könyvtári ellátási feladataik mértékéig szerves részét alkotják a könyvtári rendszernek.

Nyilvánosság, munkamegosztás, több funkció vállalása. Az új jogszabály azt a fejlődési folyamatot is figyelembe veszi, mely szerint az egységes könyvtári rendszerbe tartozó könyvtárak *nem egyforma mértékben* vesznek részt a lakosság könyvtári igényeinek kielégítésében. Aszerint, hogy gyűjteményeket és szolgáltatásaikat minden állampolgár vagy a lakosságnak csak meghatározott csoportjai számára bocsátják közvetlenül rendelkezésre, megkülönböztet *nyilvános és korlátozottan nyilvános* könyvtárakat, kimondva a korlátozottan nyilvános könyvtáraknak azt a kötelezettségét, hogy dokumentumaikat eredetiben vagy másolatban — a könyvtárközi kölcsönzés keretében — kötelesek eljuttatni más könyvtárakhoz. Még a védettnek minősített magángyűjtemények tulajdonosai is kötelesek könyvtárak anyagát a kutatók rendelkezésére bocsátani.

Minden esetben nyilvános könyvtárakként kell működniük a lakóterületeken tevékenykedő közművelődési könyvtáraknak, az országos tudományos könyvtáraknak s — mivel lehetővé kívánjuk tenni minden állampolgár számára, hogy bármilyen szakterületen óhajt is kutatni, találjon megfelelő profilú nyilvános könyvtárat — az egyetemek és az egyetemi jellegű főiskolák könyvtárainak. A tervezet azt is ki-

Az Alberttelepen (Borsod m.) az idén felavatott szakszervezeti könyvtár (Bucsi Jenő felvétele)

Katalizálási célokra, valamint újszerzeményi jegyzékek, folyóiratjegyzékek előállítására használt Optima 527 típusú lyukszalag-írógép a Pécsi Orvostudományi Egyetem könyvtárában

mondja, hogy ahol a társadalmi igények indokolják, a korlátozottan nyilvános könyvtárak külön megbízás, engedély alapján nyilvános könyvtárakként is működhetnek, illetve működtethetők. Ugyancsak ezzel összefüggésben tervezetünk hangsúlyozza, hogy a könyvtárakat, a könyvtárhálózatokat az általuk szolgált társadalmi tevékenység szerint, azoknak megfelelően kell fejleszteni, de ugyanakkor ezeket a meghatározott társadalmi funkcióknak megfelelően szervezett könyvtárakat kapacitásuk gazdaságos, ésszerű kihasználása érdekében esetenként több funkció ellátására is alkalmassá kell, illetve lehet tenni. Például a közművelődési könyvtáraknak be kell kapcsolódniuk a szakmai művelődés, a tudományos kutatás igényeinek kielégítésébe, a felsőoktatási könyvtárak pedig — az intézmény oktatási, kutatási, tanulmányi igényeinek ellátásán felül — részt vállalhatnak az intézményükön kívüli kutatók szakinformációs igényeinek kielégítéséből is. Vagy például az iskolai könyvtárak kiépített gyűjteményeiket, szolgáltatásaikat nyilvánossá tehetik az iskolájuk tanulóihoz hasonló korosztályú gyermekek és fiatalok számára. A tudományos, kulturális vagy történeti szempontból értékes gyűjteménnyel rendelkező iskolai könyvtárak, ha székhelyükön hasonló gyűjteménnyel rendelkező könyvtár nem működik, gyűjteményeiket és szolgáltatásaikat az iskola kötelékén kívül dolgozó kutatók számára is hozzáférhetővé tehetik. A szakszervezeti könyvtárak a területileg illetékes tanács és szakszervezeti szerv közötti megegyezés alapján — és a tanács anyagi támogatását élvezve — nyilvános könyvtárként is működhetnek. Vagy szükség esetén a közművelődési könyvtár ugyancsak elláthat iskolai könyvtári vagy szakszervezeti könyvtári funkciót, illetve iskolába vagy üzembe könyvtári letétet telepíthet. Olyan üzemekben, ahol ez ésszerű, a szakszervezeti, illetve a vállalati szakkönyvtár feladatait egyetlen könyvtár is elláthatja.

Szeretném megjegyezni, hogy a fentiek tekintetében az új tvr. számot vet azzal a hazai, sőt nemzetközi fejlődési folyamattal, amely a növekvő és differenciálódó társadalmi igények alapján egyre határozottabban több funkció ellátására inspirálja, sőt készíti a könyvtárakat. A könyvtártípusok közötti határok Magyarországon eddig sem voltak merevek, például a közművelődési könyvtárak szakirodalmi ellátási funkcióit már a tíz-tizenöt évvel ezelőtti irányelvek is hangsúlyozták, és a követelmény azóta is a felszínen van. Átfogó és részletes jogszabályi rögzítésére azonban most kerül sor.

Kategorizálás az alapfunkciók szerint. Minthogy a különböző típusú könyvtárak jellege, ellátottsági és szakmai színvonala, feladatköre fokozatosan közeledik egymáshoz, a tervezett jogszabály aszerint is kategorizálja a könyvtárakat, hogy tevékeny-

ségükben melyik alapfunkció jut túlsúlyra. Ennek megfelelően a könyvtárak a következő fő típusokba sorolhatók:

- a) *nemzeti könyvtár*
- b) *egyetemi könyvtár*
- c) *szakkönyvtár*
- d) *iskolai könyvtár*
- e) *közművelődési könyvtár*
- f) *megőrző könyvtár*

Ugyancsak a könyvtári feladatkörök egymáshoz való közeledése teszi szükségessé, hogy a tervezet az előbb felsorolt fő típusok mindegyikére egyaránt alkalmazható egységes könyvtárkategóriákat is bevezessen; az ország 10—20 legfontosabb, központi feladatkört betöltő könyvtárát *országos tudományos könyvtárrá* nyilvánítja. Ezen kívül minden olyan könyvtár — legyen az szakkönyvtár, közművelődési vagy iskolai könyvtár —, amely a szakinformációs igények kielégítésében, illetőleg valamely együttműködési körben fontos funkciót tölt be, *tudományos könyvtárrá minősíthető*.

A tervezet fenntartja az Országos Széchényi Könyvtár egységes, általános és csorbítatlan nemzeti könyvtári feladatkörét; az OSZK nemcsak eredetiben gyűjt minden hazai, illetőleg magyar vonatkozású anyagot, hanem meghatározott hatósági jogkörrel is rendelkezik. A második nemzeti könyvtár — amely biztonsági okokból nem fővárosi intézmény, hanem a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára — elsősorban a nemzeti könyvtári gyűjtemény párhuzamos kialakítását célozza, éspedig a hazai dokumentumok vonatkozásában eredetiben, a külföldi magyar vonatkozású dokumentumokat illetően másolatban (mikrofilmen). Az úgynevezett *szakterületi nemzeti könyvtárak* összessége eredetiben vagy másolatban gyűjti egy meghatározott szakterület hazai, illetőleg magyar vonatkozású szakirodalmát; ilyen állományaik együttese a nemzeti könyvtári anyag harmadik sorozatát biztosítja.

Hol és ki köteles a lakosság ellátásáról gondoskodni? A lakosság az országos dokumentumvagyonhoz, illetve a könyvtárakban tárolt információkhoz több csatorna révén juthat hozzá. A törvénytervezet az általános művelődést szolgáló ellátás tekintetében a *munkahelyi és a lakóterületi ellátás kettőssége* mellett foglal állást. A szakinformációs ellátást a nagy nyilvános szakkönyvtárak, valamint a korlátozottan nyilvános szakkönyvtárak, illetve a munkahelyi szakkönyvtárak végzik.

Elgondolásunk szerint az állampolgárok általános művelődését szolgáló, lakóterület szerinti könyvtári ellátás, illetve a nemzetiségi lakosság anyanyelvi művelődését, valamint a tanácsi fenntartású kórházak és egyéb fekvőbeteg intézmények betegeinek művelődését szolgáló könyvtári ellátás megvalósítása a *területileg illetékes tanácsok feladata*. Az egyéb kórházak betegeinek könyvtári ellátásáról az illetékes miniszterek gondoskodnak. Az általános művelődést szolgáló, munkahely szerinti könyvtári ellátást az üzemben az illetékes szakszervezet, a szövetkezetekben a szövetkezet, illetve annak anyagi hozzájárulása esében a területileg illetékes tanács biztosítja. A fegyveres testületek tagjainak esetében a honvédelmi vagy a belügyminiszter gondoskodik az általános művelődést szolgáló könyvtári ellátásról. A munkásszálások és az üdülők könyvtári ellátása a jövőben is a szakszervezeti könyvtárügy keretében történék.

A szakinformációs igények kielégítéséhez és a nyilvános szolgáltatások ellátásához szükséges anyagi-személyi feltételeket a tervezet értelmében az országos tudományos könyvtárak, egyetemi könyvtárak és egyéb, nyilvános funkciót ellátó szakkönyvtárak esetében fenntartójuk tartozik megteremteni. Ugyanez a kötelezettség terheli a helyi szakkönyvtárakkal rendelkező vállalatokat, intézményeket, állami szerveket is.

A művelődést szolgáló könyvtári területi ellátás mélységének meghatározása azon az elven alapul, hogy a művelődésügyi intézményrendszerek és eszközök közül a közoktatásnak, valamint — a tömegközlelési eszközök mellett — a könyvtári rendszernek kell a „legmélyebbre” hatolnia. De ez az igény nem jelentheti az eszközök ésszerűtlen szétforgácsolását. *Önálló könyvtárat* csak azon a településen kell fenntartani, ahol a település vagy a munkahely nagysága ezt indokolja, és ahol ebből következően *korszerű intézményt* tudnak fenntartani. A kisebb települések ellátása a szakszervezeti könyvtári szervezet letéti központjaihoz hasonló ellátó központok vagy bibliobuszok révén látszik célszerűnek. Nemcsak a művelődés szolgálata, hanem általában a könyvtári ellátási kötelezettségek is — szükség szerint — önálló könyvtár, más intézmény, információs részleg keretében működő könyvtár, illetve más könyvtártól átvett szolgáltatás vagy letét útján teljesíthetők.

Könyvhasználat — ingyenesség. A tervezet az állampolgárok könyvtárhasználati jogát nemcsak a könyvtári ellátási kötelezettség kimondásával kívánja biztosítani, hanem azt is rögzíteni fogja, hogy ingyenesen kell a használók rendelkezésére bocsátani a könyvtári gyűjtemények helybeni használatát, a gyűjtemények erre rendelt részlegeiből való kölcsönzést, a könyvtári rendszer és a szóban forgó könyvtár gyűjteményeiről adott felvilágosítást, a nyilvántartásaira vonatkozó helybeni, helyszíni, szóbeli gyorstájékoztatót, a dokumentumok más könyvtár számára való átkölcsönzését, valamint a hálózati központi vagy alközponti szerepkört betöltő könyvtárak esetében a más könyvtáraknak nyújtott módszertani támogatást. Mivel a felsorolt szolgáltatásokat mindegyik könyvtár még nem tudja nyújtani, legalább a *szolgáltatási minimum* erejéig való fenntartásukat akarjuk kötelezően előírni, ezzel is garanciát nyújtván az állampolgároknak arra, hogy a könyvtárhasználati jogaikkal való élési lehetőségei fokozatosan kifejlődnek. Azt, hogy mi legyen a minimum, könyvtártípusonként és időszakonként elő kell írnia a Művelődésügyi Minisztériumnak. Az alapszolgáltatások ingyenességének kimondása kettős célt szolgál: egyrészt elő kívánja mozdítani a könyvtárhasználatot, másrészt — számolva a realitásokkal — a könyvtári munka differenciálódásának, valamint technikai fejlődésének következményeivel — elkülöníti a kötelezően ingyenes szolgáltatásokat azoktól, amelyek térítés ellenében vehetők igénybe.

A könyvtári dokumentum fogalma. A könyvtári dokumentum fogalmának meghatározásakor figyelembe vettük azt a nemzetközileg elismert elvet — sőt: gyakorlatot —, mely szerint a könyvtár nem ragaszkodhat csak a nyomtatott információ-hordozókhoz. Ezért a tervezet szerint könyvtári dokumentumnak tekintendő — az irattári anyagok kivételével — minden olyan egyedi vagy többszörözött szöveg-, kép-, adat- és hangrögzítés, amely könyvtári állományba tartozik, vagy amely a jövőben könyvtári állományba kerül. Megjegyzem, hogy a könyvtári állományba tartozást azért kell hangsúlyozni, mert természetes, hogy hasonló információ-hordozók gyűjtése más intézménytípusok feladatkörébe is beletartozik.

A tervezet a korábbinál jobban hangsúlyozza a muzeális dokumentumok jelentőségét, és ezzel összefüggésben gondoskodni kíván a megőrzésre érdemes dokumentumok megvédésének biztosításáról (ilyen értelemben nem csupán a szűken értelmezett „muzeális” dokumentumokról, hanem általában minden tudományos, illetve történeti értékű kiadványról van szó), ugyanakkor a megőrző feladatokkal fel nem ruházott (kutatóintézeti, vállalati, iskolai, közművelődési stb.) könyvtárak számára lehetővé kívánja tenni, hogy az egyre gyorsabban avuló irodalomtól „megszabaduljanak”.

Feladatok — a használók szemszögéből nézve. Együttműködés. A tervezet néhány pontban — elsősorban a könyvtárhasználók oldaláról történő megközelítésben — összefoglalja a könyvtár feladatait is. Ezért nemcsak a társadalmi szükségletek figyelemmel kísérésének, az egyéni igények felkeltésének, a tájékoztatási szolgáltatások nyújtásának követelményéről, hanem — egyebek között — a könyvtári tevékenységhez kapcsolódó különféle öntevékeny és szervezett művelődési formák létrehozásának és fenntartásának lehetőségéről, illetve — esetenként — kötelezettségéről is szól.

A könyvtárak együttműködése a tervezet értelmében a bevált és már hagyományossá vált hálózati együttműködésen kívül szakterületi és területi elvű együttműködési körök, valamint más, eseti együttműködési formák révén valósítandó meg.

Sokszektorúság — ágazati irányítási jogkörök. A könyvtárügy „sokszektorúsága” megköveteli a könyvtárfenntartók, a felügyelet és a szakfelügyelet jogkörének elhatárolását. A tervezet (és a végrehajtásként kiadandó minisztertanácsi határozat) ezt az 1956. évi törvényerejű rendelet kiadása óta bekövetkezett társadalmi-gazdasági változások figyelembevételével igyekszik meghatározni, és — egyebek között — az adminisztratív eszközök helyett a korszerű szabályozók előtérbe helyezését szorgalmazza.

*

Még e terjedelmes cikkben sem térhettünk ki a tervezett új könyvtári jogszabály-nak valamennyi részletére, csupán a felépítéséről, főbb elveiről és megállapításairól igyekeztünk tájékoztatást adni.

A tervezetről lezajlott eddigi szakmai vitákon (Magyar Könyvtárosok Egyesülete; Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács; a megyei tanácsok népművelési csoportvezetőinek értekezlete) nagyon sok hasznos észrevétel, kritikai megjegyzés hangzott el, amit a tervezet készítői a folyamatban levő munkálatokban már figyelembe vettek, vagy a tisztázásra szoruló kérdéseket még további vitákra bocsátják. Épp ezért arra kérjük a „Könyvtáros” olvasóit, a magyar könyvtárosok népes táborát, hogy az itt leírtakkal kapcsolatos megjegyzéseiket, észrevételeiket és javaslatait juttassák el a folyóirat szerkesztőségéhez. A legérdekesebb hozzászólásokat a lap közlésezi, a többinek megvitatására nyilvános szerkesztőségi ankétón kerül majd

sor, amelyen a törvényerejű rendeletnek és végrehajtási utasításának tervezeteit részletesen is ismertetni kívánjuk.

Számítunk arra, hogy a könyvtárosok — mint a múltban, most is — felelősségteljesen szólnak hozzá könyvtári közéletünk e fontos eseményéhez. Ígérjük, hogy észrevételeiket és megjegyzéseiket a legmesszebbmenően figyelembe fogjuk venni. Ezt kívánja a könyvtárügy demokratizmusa és közös érdekünk: munkánk tökéletesítése.

Kondor

Új könyvtár Hajdúhadházon

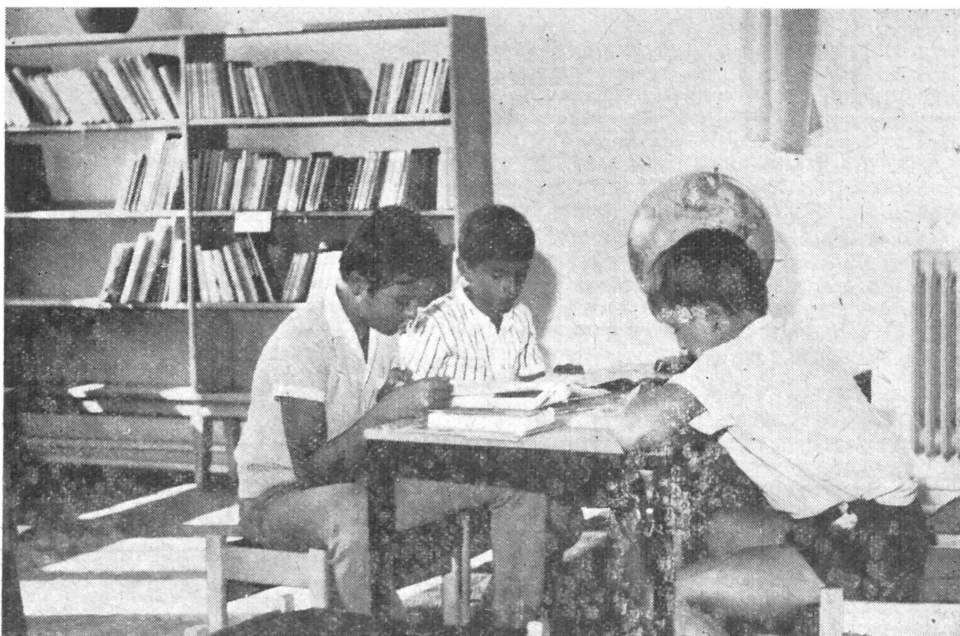
A 13 ezer lakosú Hajdúhadház nagyközség könyvtára talán Hajdú-Bihar megye legszűfoltabb könyvtára volt: a mindössze 42 m² alapterületű helyiségben a könyvtári munka s az állomány feltárásának elemi feltételei sem voltak biztosítva. A csaknem 21 600 kötet július 26-án végre rendeltetéséhez méltó, szép, otthonos környezetbe került.

A könyvtár, melynek tervezési és építési munkálatai 1971-ben kezdődtek el, több mint egymillió forintba került. A 226 m² alapterületű új létesítmény a takarékszövetkezettel egy épületben, az emeleti részen kapott helyet. Az L alakú szabadpolicos tér 120 m², ennek egyik része a 40 m²-es klubövezet. Előtte helyezkedik el az iroda a mellékhelyiségekkel. A raktárat a többi helyiségektől a feljárati rész választja el. Az iroda és a raktár együtt 35 m² területet foglal el. A bejáratnál kiállítási célokra is kialakítható előtér van.

A közművesített, központi fűtéses könyvtár berendezésére a megyei és a járási könyvtár csaknem 120 000 Ft-ot adott, az épület felépítésének költségeit pedig a községi tanács fedezte. A községi tanács költségvetési üzeme végezte az építkezési munkálatokat is. A könyvtár könyvbeszerzési kerete 70 000 Ft-ra emelkedett, amelyből évente kb. 2300 kötettel gyarapítható az állomány.

Az új könyvtárban gazdagabbá, színebbé, változatosabbá válik a munka: Szeptembertől gyermekklub működik, s az őszi-téli hónapokban mezőgazdasági olvasó klubot hoz létre a könyvtár a termelőszövetkezetekkel közösen. A könyvtárban fog működni a szép sikereket elért irodalmi-művészeti klub is. Novemberben társadalomtudományi hetet rendeznek itt a debreceni járás könyvtársainak és népművelőinek.

Nagy Lajos

A gyerekrészleg olvasó övezete az új Hajdúhadházi Községi Könyvtárban (Varga Lajosné felvétele)

Ilku Pál az első országos népművelési konferencián 1970-ben (Jánosi Ferenc felv.)

Ilku Pál

1912—1973

Ilku Pál melegszívű, emberszerető, egyszerű, közvetlen egyéniségét mindenki megszerette, aki őt közelebbről ismerte. Ha Ilku Pál művelődésügyi miniszter szellemi arculatának fő vonását keressük, azt talán a mindig, mindenhol és mindenkinek használni akarásban lelhetjük föl. Alig volt napja, amelynek estjén el kellett volna Titus római császárral mondania: *Hanc diem perdidit, Ezt a napot elvesztettem.*

Kora ifjúságától feltette életét egy gondolatra, és végig kitartott mellette. Tizennyolc éves volt, amikor megírta forradalmi ifjúsági regényét, Az osztály zendülőt. S már ekkor tanító volt, tanított az iskolában, tanított a börtönből, ahová meggyőződéséért vetették oly rendszer porkolábjai, mely szellemi és szervezeti eszközök helyett csak börtönnel és bitóval tudott neki felelni. Tanított azóta is emberi példamutatásával, szóval, tollal, tanított, amikor ember kellett a gátra, partizánként a csatamezőn, és tanított mint miniszter tetteivel, intézkedéseivel. Szigorú, pontos, a munkát számonkérő ember volt, de sohasem igazságtalan, sohasem embertelen. Ő is elmondhatta, hogy „egy özvegy sem sírt miatta Athénben”.

Szívügye volt a közművelődés. „Országos érdek, hogy a közművelődés egyre inkább közgondolkodásunk előterébe kerüljön, aktivizálja szellemi és anyagi erőinket, hogy a szocialista emberformálás az iskolában és az iskolán kívül töretlen, egyenes vonalú, s az igények sokféleségét kielégítő legyen.” Ezek Ilku Pálnál nemcsak szavak voltak, de állandóan égő és égető gond és törekvés is.

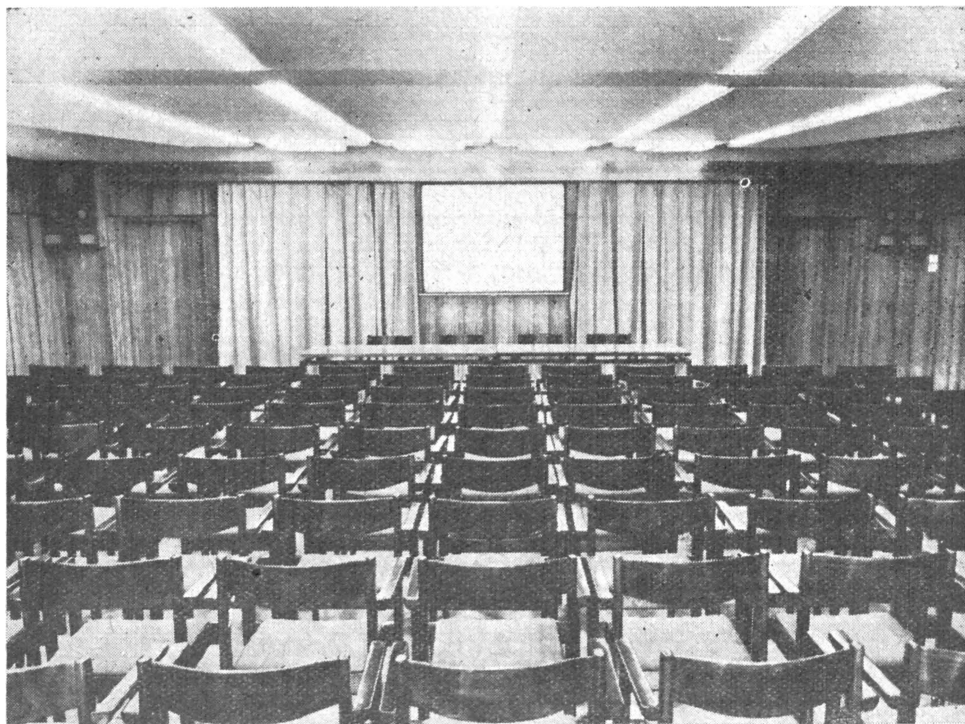
Az Országos Ifjúságpolitikai és Oktatási Tanács elnökeként nemcsak a címet viselte, hanem minden fontos oktatási és közművelődési reform oroszlánrészben neki volt köszönhető. A könyvtárosok is megbecsülő, gondoskodó, igaz barátot vesztek benne.

Ilku Pál népével egybeforrva, érte küzdve és szenvedve kezdte pályáját mint író és tanító. Népével azonosulva, ügyéért munkálva fejezte be életét, mint miniszter. Az egész magyar művelődésügy minden munkása s köztük a könyvtárosok is, őszintén gyászolják és kegyelettel őrzik emlékét.

Gondolatok a közművelődési könyvtárban (2.)

Cikkem első részében (l. a Könyvtáros júliusi számában) a magyar adottságokkal és lehetőségekkel igyekeztem szembevetni azt a funkcionális könyvtármodellt, amelyet némi elkerülhetetlen egyszerűsítéssel „public library”-ként (PL) tart számon a szakmai köztudat. Az összehasonlítás eredményeként nem csupán a „Szakmai irányelvek...” differenciált alkalmazásának szükségességére próbáltam felhívni a figyelmet, hanem — a tudományos szintű tájékozódásra is alkalmas PL követelményrendszerből kiindulva — a szakkönyvtári és a szakirodalmi tájékoztatási funkciók fokozott jelentőségére is.

Mindezzel természetesen a hazai adottságok tárháza még messze nem merült ki. Hátra van a legfontosabb: az a közeg, amelyben a leendő, néhol már fejlődőben levő PL-ek működnek: *a szocialista, magyar társadalom.* (Mindkét jelzőt fontosnak tartom, mert a szocializmust építő társadalmak azonosságai mellett a történeti gyökerű sajátosságokra is utalnak s a továbbiak szempontjából mind a kettőt lényegesnek vélem.) A következőkben erről szeretnék szót ejteni.

A Szombathelyi Megyei Könyvtár előadóterme

A felnőttek szabadpolcos tere a Szombathelyi Megyei Könyvtárban (Garas Kálmán felvételei)

A könyvtár a társadalmi felépítmény egyik intézménye, a felépítmény adottságai, szerkezete nyilvánvalóan befolyásolják — meghatározzák — működését, de meghatározó szerepet játszanak azok az *igények* is, amelyeket a kiszolgálandó társadalmi szféra támaszt a könyvtárral szemben. És nagymértékben hat a könyvtár működésére a *tudományos-műszaki fejlődés* is. Ebből következik, hogy a könyvtár funkciói — a lényegi azonosságot (rögzített emberi ismeretek gyűjtése és a felhasználóhoz való eljuttatása) leszámítva — történetileg változnak, és a változás elsősorban a társadalmi formációk függvénye.

Ha ez az okfejtés helyes, akkor az is nyilvánvaló, hogy a szocialista társadalom könyvtárainak minden korábbi társadalmi alakzat könyvtáraitól *elűtő funkciókkal* is kell rendelkezniük. A szocialista könyvtár célját, feladatait a társadalom politikája, ezen belül mindenekeelőtt művelődéspolitikája szabja meg. Evidenciáról van szó, mégis érdemes kissé elidőzni ennél a megállapításnál, hiszen azt jelenti, hogy közművelődési könyvtárunk *ennyiben tér el* és — reményeink meg társadalmunk „elvárása” szerint — *ennyiben jobb* az általános PL-modellnél.

Tájékoztatás és nevelés

A 3. országos könyvtárügyi konferencia tézisei a könyvtárak kettős, egymást szervesen kiegészítő társadalmi feladatára hívták fel a figyelmet: *a tájékoztatásra és a nevelésre*. Úgy tűnik, hogy a tézisek e tekintetben csak részleges eredményt hoztak, mert míg a tájékoztatás szinte mindenütt az érdeklődés homlokterébe került, addig a nevelésről a kelletténél kevesebb szó esik. Sőt, mintha sokak szemében a könyvtárpedagógiai tevékenység „feloldódnék” a tájékoztatási munkában: nevelőmunkán a tájékoztatási folyamat pedagógiai elemeit kezdjük *kizárólag* érteni.

A tájékoztatás természetesen (de nem szükségszerűen) tartalmazhat pedagógiai tölyamatokat is, a könyvtár nevelőmunkája azonban — amely a szocialista társadalom szükségleteinek *tartalmilag* megfelelő állománystruktúra kialakításával kezdődik és az olvasáskultúrát fejlesztő propaganda tevékenység környékén végződik — messze túlnyúlik a tájékoztatási tevékenységen (bár összefügghet vele). A „tájékoztatás” fogalma természetesen különféle módon értelmezhető, annál is inkább, mivel a közművelődési könyvtári gyakorlatban „tájékoztatásnak” minősülhet a keresztrejt-

vény-fejtéshez nyújtott alkalmi segítség éppúgy, mint — teszem azt — a programozott oktatás külföldi irodalmának bibliográfiája vagy éppen szemléje. Vagy „tájékoztatás” lehet az olvasó könyvkiválasztási dilemmájának megoldásához nyújtott könyvtárosi segítség is.

Mindaddig azonban, amíg e tekintetben nem teszünk rendet, vagyis legalább fogalmilag nem határoljuk el a valódi tájékoztatást az egvéb — főként a nevelési jellegű — könyvtári tevékenységtől, az a veszély fenyeget, hogy a *tájékoztatás elfedi a nevelőmunkát*. Gyanúm szerint a tájékoztatás fogalmának e csupa jószándékból manipulált értelmezése az egyik oka a nevelőmunkával kapcsolatos feladatok löbb helyütt tapasztalható háttérbe szorulásának. Másik oka az, hogy a könyvtári nevelőmunka az ötvenes években erőltetett, vulgarizált módszerek következtében sokak szemében kompromittálódott.

A rosszízű emlékek azonban nem indokolhatják, hogy ne tegyünk újabb erőfeszítéseket a *könyvtári nevelőmunka továbbfejlesztésére*, ezúttal azonban kihasználva azokat a lehetőségeket, amelyekhez az elmúlt két évtized fejlődése juttatott bennünket. Mindenekelőtt az olvasáskutatás és az ízlésvizsgálatok (Gereben Ferenc, Gondos Ernő, Kamarás István, Mándi Péter stb.) eredményeit kell ide sorolnom, amelyek révén közel állunk ahhoz, hogy tudományosan megalapozott fogózkodat kaphassanak az olvasószolgálati könyvtárosok, s amelyekbe kapaszkodva az olvasáskultúra magasabb szintjeire segíthetjük olvasóikat. A kutatások terén alighanem sok még a tennivaló, de már az eddigi eredmények széles körű ismertetésével és oktatásával (amire a Könyvtártudományi és Módszertani Központ által szervezendő olvasószolgálati továbbképző tanfolyam kiváló lehetőséget nyújt) is szép sikereket könyvelhetünk el.

Nagykönyvtár — kiskönyvtár

Aligha vitatható, hogy a könyvtári nevelőmunkának, a szocialista személyiség-alkotásnak rosszabbak az objektív előfeltételei az elemi működési gondokkal küszködő könyvtárakban. Ma már azonban szép számmal akad (ha nem is annyi, mint szívünk szerint szeretnénk) jól elhelyezett, felszerelt könyvtár is.

A PL koncepció az „erős”, a „nagy” közművelődési könyvtár mellett tör lándzsát. Nem indokolatlanul: a jól felszerelt nagykönyvtár nyilvánvalóan többet nyújt kisebb társánál, a nagyvárosok szerte a világon okkal törekednek arra, hogy hatalmas, a szakkönyvtári működési színvonalat megütő könyvtárat fejlesszenek ki. A minálunk is örvendetesen szaporodó nagykönyvtár-típus érdemessé tenné az *eszméi-politikai és kulturális nevelő munka sajátos módszereinek kutatását, kidolgozását, hiszen a könyvtár „nagyüzemesedése” e tekintetben is csoportos vagy éppen tömeges módszereket feltételez (például — kiragadott lehetőségként — a szakrészleges könyvtári szervezet céljainknak megfelelő kihasználását. Szlovákia nagyobb közművelődési könyvtáraiban most kísérleteznek a politikai irodalom részlegeinek kialakításával.)*

Mindemellett a nagykönyvtár valamennyi előnye, kétségtelen gazdaságossága és jobb működési hatásfoka ellenére — s ebben is különbözik a szocialista közművelődési könyvtár a PL-modelltől — továbbra is szükségesnek látszik a kiskönyvtár-típus fenntartása. Szocialista társadalomban ugyanis a gazdaságosság nyomós követelménye mellett a lakosságigény kielégítésének a szükségessége is latba esik, s ha a kettő nem vág össze, a gazdaságtalan kisüzem létjogosult.

Ugyanakkor — s erre érdemes felhívni a figyelmet — van a kiskönyvtárnak egy, éppen „kisüzem” voltából eredő sajátos előnye: a benne dolgozó könyvtáros *állandó és közvetlen személyi kapcsolatban* állhat az olvasóval. Kézenfekvő tehát, hogy ez a minden egyes könyvtárháznál alkalmával megismételhető olvasó-könyvtáros dialógus jó lehetőséget nyújt az olvasási kultúra fejlesztésére. A nagykönyvtárban ezzel szemben a nagyüzem-jellegből következően szükségszerűen fenyeget az olvasó elszigetelődésének, elidegenedésének veszélye. A dehumanizált könyvtár pedig nemcsak önmagában ellentmondásos, hanem szocialista eszményeinkkel sincs összhangban.

Azt hiszem, ideje hangsúlyoznom, hogy a könyvtárak „nagyüzemesedését” jelenleg éppúgy elkerülhetetlennek tartom, mint a településtudomány művelői — mai tudásuk szerint — feltartóztathatatlannak tartják a kis települések rovására terjeszkedő urbanizációt. Az elmondottakkal csupán azt kívántam hangsúlyozni, hogy szocialista művelődéspolitikánk lehetőségeit kihasználva a könyvtárak nagyüzemesedésének ütemét társadalomunk általános fejlődésének megfelelően kell szabályoznunk. Ettől függetlenül azonban az eddigieknél több erőfeszítést kellene tennünk annak kutatására, hogy a jövő nagy — és sokféle igény különböző szintű kielégítésére valóban alkalmas — közművelődési könyvtára miként alakítható „emberibbé”, szocialista közművelődésünk céljainak tökéletesebben megfelelő intézménnyé.

Zircz Péter

A középvárosok könyvtárügye

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ Borsod, Heves, Pest és Szolnok megye városi könyvtárigazgatóinak részvételével tanácskozást tartott *Hatvanban* a címben megjelölt témáról. (Lásd a *Könyvtáros* júliusi számát.)

A tanácskozást az indokolta, hogy az ország társadalmi, gazdasági fejlődésével párhuzamosan növekszik a városok szerepe és átalakulóban van kisugárzó hatásuk is. A kisebb települések önkormányzatának kialakulása és megszilárdítása után a városok közigazgatási, irányító szerepköre csökken, és előtérbe kerülnek az ellátási (kommunális, szociális, kulturális stb.) funkciók. Így van ez a könyvtárüggyel kapcsolatban is, melynek gondjait-feladatait szeretném a következőkben, a tanácskozáson elhangzottakat is figyelembe véve, összefoglalni.

A középvárosok jövője és könyvtárügyük kilátásai

A városok rendkívül egyenlőtlenül fejlődnek. Egyeseknek történelmi múltjuk van, és a felszabadulás előtt is fejlettek voltak. Néhány város fejlesztése az ötvenes évek ipartelepítési politikájának az eredménye. A városok egy jelentékeny csoportja viszont csak nagyon lassan fejlődik.

Az *egyenlőtlen fejlődést* jól érzékelteti a városi beruházások közötti nagy eltérés. 1969-ben az egy lakosra jutó kommunális beruházás értéke 2737 Ft volt. A 19 megyeszékhely közül 6 városban a beruházási érték nem érte el az országos átlagot. Az ország többi városra közül viszont csak 10 érte el, 24 város pedig az országos átlag 50 százalékát sem érte el. (Lásd: Helyzetkép az ország városairól. 1971. Bp. KSH.)

A középvárosok egyenlőtlen fejlődéséhez az objektív és indokolható tényezőkön kívül a *szubjektív tényezők* is hozzájárultak.

A városok egyenlőtlen fejlődésének következménye a művelődésügyi intézményekkel való *ellátottságuk közötti különbség* is. Sok városra jellemző még az égető tanteremhiány. A váltott műszakos tanítás miatt *pillanatnyilag teljesíthetetlen célkitűzés például a korszerű iskolai könyvtár megteremtése*. Néhány városban monumentális művelődési házak épültek, vannak azonban olyan városok is, amelyekben a felszabadulás óta egyetlen közművelődési intézmény sem épült központi beruházásból.

E tények érthetővé és „magyarázhatóvá” teszik a könyvtárügy hátrányos helyzetét, amibe azonban nem lehet belenyugodni, főleg azért nem, mert a közművelődési intézmények közül a könyvtár építése valószínűleg az a legkevésbé anyagi ráfordítással, továbbá azért, mert ez az intézmény a megnyitás pillanatától kezdve *rendszeresen kihasználható*. Az eddig felépült könyvtárak példája is azt bizonyítja, hogy ezek a *városok tényleges művelődési központjává váltak*.

A magyar könyvtárügy legmostohább viszonyai között jelenleg — a fővárost nem számítva — a középvárosok könyvtárai működnek. Az alacsony kommunális beruházási hitellel rendelkező középvárosok közül mindössze 5 városban — *Jászberényben, Kalocsán, Kiskunhalason, Makón, Mohácson* — működik a szakmai irányelvek normatíváit megközelítő ellátottságú városi könyvtár.

A *megyeszékhelyeken* a könyvtárak objektív feltételei jók, illetve a városközpontok rekonstrukciója során a meg nem felelő épületek helyett új könyvtár felépítését is tervezzük. Ezek az intézmények központi beruházásból valósultak, illetve valósulnak meg. Működési feltételeik kedvezőek. Létszámviszonyaik a hazai könyvtárügyön belül a legjobbak. A *községi könyvtárak* helyzetének javítása viszonylag könnyebb feladat. A szakmai irányelvek normatíváinak megvalósítása nem igényel központi beruházást. Az eddigi példák is azt bizonyítják, hogy ahol a helyi vezetők az ügy jelentőségét felismerik, ott saját erőforrásból korszerű könyvtárat tudnak létrehozni. (Azt hisszük, hogy a községi könyvtárak fejlesztésén munkálkodók nem érzik kisebbnek építési-fenntartási gondjaikat, mint a városok irányítói: a feladatok valóban kisebbek, de az erők is. *A szerk.*)

A középvárosok szerepe és jelentősége a következő időszakban tovább növekszik. A regionális településfejlesztés már látható előrejelzései arra engednek következtetni, hogy felbomlóban van a feudális hagyományokra épülő településhálózat. A nagy gazdasági körzeteken belül egy-egy város gyakorlatilag a környező községek belvárosa lesz. A városi könyvtárak vonzáskörzete és kisugárzása is eltér a jelenlegi közigazgatási határoktól.

A vidékre telepített ipar átalakítja a lakosság foglalkozás szerinti megoszlását. Lényegesen növekszik a továbbtanuló munkások és értelmiségiek száma. E tények a könyvtárügy *gyorsabb fejlesztését* indokolják.

A középvárosok többsége azonban saját erőforrásból nem tudja megvalósítani a központi könyvtár építését. E tény felismerése nemcsak az országos szerveknek,

hanem a megyei tanácsoknak is kötelességük. A központi gazdálkodás időszakában a megyei tanácsok joggal bíralták a hitelkeretek aránytalan elosztását az ágazatok és a területek között. Az utóbbi időben, amikor a decentralizálás a megyéknek nagyobb önállóságot és lehetőséget teremtett a keretek elosztására, hasonló *feszültség jelei mutatkoznak egy-egy megyén belül.*

Téves nézetek s a fejlesztés főbb szempontjai

A középvárosok (járási székhelyek) könyvtári problémái nem újkeletűek. A helyzet javítására régebben is születtek javaslatok. *Gombos Károly:* A könyvtárügy második ötéves tervének irányelveihez (*Könyvtáros*, 1960. 8. sz.), *Szente Ferenc:* A városok könyvtári ellátásának időszerű kérdései (*Könyvtáros*, 1961. 9. sz.) s végül *Sallai István:* A városok közművelődési könyvtárainak funkciórendszere (*Könyvtáros*, 1965. 11. sz.) című írásában foglalkozott ezzel a kérdéssel. Ma sem haszontalan emlékeztetni az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács akkori állásfoglalására (*Könyvtáros*, 1964. 7. sz.). Javaslatai: intézményes fejlesztés; a könyvtári ellátás épüljön bele a városok távlati fejlesztési terveibe; a központi könyvtár központi beruházásból épüljön stb. Ezek még ma is inkább a könyvtárosok vágyait, mint a megvalósulást tükrözik.

A könyvtárügy fejlesztésének fontosságát a fenntartók nagy része felismeri. Ennek ellenére fel kell figyelni azokra a *téves nézetekre*, amelyek ma még széles körben hatnak a könyvtárügy fejlesztése ellen, hiszen valamennyi a középvárosokban is gátolja a könyvtári helyzet megjavítását. Ezek a következők:

- A permanens művelődést, a felnőttoktatást leszűkítik az iskolák esti tagozataira, a szóbeli információra, a tankönyvre, a bizonyítványszerzésre. Lebecsülik a legfontosabb információhordozó, az irodalom szerepét;
- Helytelenül értelmezik a közművelődést. Egyetlen és legfontosabb intézménynek a művelődési házat tartják, mert csak abban folyik „emberközpontú” nevelés;
- Károsan hat a „hátrányos helyzetűek” fogalmának félreértelmezése is. A könyvtárat valamiféle szociális létesítményhez hasonlítják, ahol az alacsony jövedelmű, de olvasni szerető emberek érdeklődését kielégítik. Nem ismerik fel, hogy még egy tudományos kutató is hátrányos helyzetben van a korszerű könyvtár igénybevétele nélkül.

El kell továbbá utasítani azt a „közkeletű” felfogást, amely a könyvtárat „egycsatornás” kommunikációnak fogja fel. A könyvtár nemcsak akkor „kétszatornás” kommunikációs intézmény, amikor szóbeli propaganda tevékenységet folytat, amikor „népművel”, hanem egész tevékenysége, olvasószolgálat, tájékoztató munkája is az emberekkel való eleven kapcsolatra épül.

A könyvtár távlati fejlesztési tervének elkészítésekor figyelembe kell venni a település demográfiai, közgazdasági, szociológiai helyzetét és ezeknek várható alakulását.

A „Szakmai irányelvek...” normatívái arra utalnak, hogy a „B” típusú könyvtárak szervezeti, szolgáltatásaikban, a dolgozók létszámában a mai megyei könyvtárakhoz hasonló intézmények lesznek. (A 24 201 lakosú *Szekszárd* megyei könyvtárának 31 főfoglalkozású dolgozója van és 249 000 Ft-ot fordított könyvbeszerzésre. Ezzel szemben a 38 082 lakosú *Cegléd* városi-járási könyvtárának 9 főfoglalkozású dolgozója van és 180 000 Ft az évi könyvbeszerzési hitelkerete.)

A szakmai irányelvek követelményeit — véleményem szerint — nem szabad sematikusan értelmezni.

Épület, létszám, állománygyarapítás, -feltárás

A könyvtárépület tervezésénél figyelembe kell venni:

- a felsőfokú regionális központtól való távolságot,
- a város közművelődési intézményhálózatának ellátottsági szintjét és a kulturális hagyományokat,
- a település tagoltságát (külterületek, új lakótelepek stb.).

Rendkívül indokolt, hogy a középvárosokban olyan könyvtárak épüljenek, amelyekben kellő alapterületű közösségi terek állnak a látogatók rendelkezésére (kamara előadóterem, klubszobák, laboratóriumok, büfé stb.). A városi könyvtárak egy része már ma, a szűkös könyvtári viszonyok között is, lehetőséget nyújt kiállítások

rendezésére, irodalmi és szakmai tanácskozásokra, helyet ad az irodalmi színpadnak stb.

A könyvtárnak ez a modellje elsősorban azokban a városokban valósítható meg, amelyek valamelyik felsőfokú központtól kb. 60 km távolságra vannak, és nem rendelkeznek korszerű művelődési házzal. E javaslat megvalósítását részben a jelenlegi népgazdasági helyzet, részben a jövő előrejelzéseinek ismerete indokolja. Az ilyen korszerű városi könyvtár építési költsége kb. egynevede a művelődési ház építési költségének. Ez az intézmény gyakorlatilag képes ellátni mindazokat a funkciókat, amelyeket ma még a korszerű művelődési házak közül is nagyon kevés lát el. (E modell azonban nem vállalja a jelenlegi művelődési gyakorlat sokak által legfontosabbnak tartott funkcióját: a társastánc összejövetelek és az ORI rendezvények lebonyolítását. Ez utóbbiak megoldására más lehetőség is kínálkozik. A társastánc igényeket a kulturálódó vendéglátó iparnak kell kielégítenie. A színházi előadást igénylők zöme pedig már ma is e célból a közeli nagy városokba utazik. A gépkocsik számának növekedésével előre látható, hogy a művelődési házak színházi előadásainak nem lesz közönségük.)

A városokban működő különféle típusú és fenntartású könyvtáraknak lényegében egységes hálózatot kell alkotniuk. Ezt javasolta a tanácskozás vitájában a kazincbarcikai *Papp Attila*.

A műszaki és a szakszervezeti könyvtárak mint a városi könyvtár fiókkönyvtárai működnének, s a működési költségeket a fenntartók közös alapba fizetnék be. A hasznos javaslat — szerintem — csak néhány városban és csak helyi kezdeményezés alapján valósítható meg, mert a különböző főhatóságok között sincs meg az ilyen fajta együttműködés.

Varga Sándor az iskola és a közművelődési könyvtár szorosabb együttműködését javasolta: *Törökszentmiklóson* azzal segítik az iskolai könyvtárak ellátási gondjainak megoldását, az iskolai oktató és nevelő munkát, hogy átveszik az iskolai könyvtár anyagát. Gyakorlatilag az iskolai könyvtár a városi könyvtár fiókkönyvtáraként működik.

A vázolt modelleknek vannak vitatható pontjaik, de lényegük az, hogy a Szakmai irányelvek alkotó értelmezésével a település könyvtári, közművelődési, iskolai gondjainak enyhítését célozzák.

Az épületnormákhoz hasonlóan a létszámnormát sem szabad mechanikusan értelmezni. A Szakmai irányelvekből kimaradt egy fontos munkakör meghatározása, a *könyvtári propagandistái*. Ez arra utal, hogy még nem történt meg a „public relations” egyre növekvő jelentőségének felismerése, pedig a jól értelmezett reklámra a könyvnek, az olvasás népszerűsítésének, a könyvtárnak is szüksége van.

A technikai munkakörökét is meg kell határozni és tervezni, mert belátható időn belül ugrásszerűen növekedni fog a könyvtárak gépesítése (reprográfiai szolgáltatás, audio-vizuális eszközök stb.).

A könyvállomány fejlesztésének megtervezésekor is a jövőben várható igényt kell figyelembe venni. A növekvő igény kialakulása döntő hatással lesz az MSZMP oktatáspolitikai határozatának valóra válása, továbbá az a tény, hogy igen gyorsan növekszik a középiskolai vagy ennél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők száma. (Ez a városokban már ma is eléri a lakosság 20 százalékát.)

Az állománygyarapításnak már ma is — a viszonylag alacsony könyvbeszerzési hitelkeret mellett — korszerűnek kell lennie. E téren történik a legtöbb mulasztás. Jó néhány könyvtárban a beszerzett könyvek átlagára alig haladja meg a 20 Ft-ot. Sok helyen a szórakoztató irodalom nagy példányszámú beszerzését tartják elsődlegesnek, és elfeledkeznek arról, hogy *korszerű, minden igényt kielégítő referenzs-állomány nélkül nincs korszerű, társadalmilag is megbecsült könyvtár*. A napjainkban kiadott alapvető kézikönyvek néhány éven belül éppen olyan beszerezhetetlenek lesznek, mint jelenleg a századforduló nagy összefoglaló kézikönyvei. Az állománygyarapítási hibákra utal az is, hogy a Könyvtárellátótól a tanácsi könyvtárak például az Állam- és jogtudományi bibliográfia 1961—1966. c. műből csak 70, Lipót József: Public relations a gyakorlatban c. művből 71 példányt szereztek be. Jó néhány város könyvtárából hiányoznak olyan „alapkövek”, mint például az Élő irodalom, a Petőfi és kora stb. E tények alapján joggal lehet kedvezőtlen képet a könyvtárosi tevékenységet egyébként is lebecsülő, más pályán dolgozó értelmiségi.

Az állománygyarapítás nélkülözhetetlen segédeszköze a beszerzésre vonatkozó javaslatokat tartalmazó *deziderata katalógus*, amellyel még sok könyvtár nem rendelkezik. A városi könyvtár helyismereti gyűjteményének kialakítása — a művek beszerezhetetlensége miatt — nehezen megoldható feladat. A helytörténeti katalógus kiépítése némileg pótolná a hiányt. Elkészítését a városi könyvtárak — főleg a kedvezőtlen létszámhelyzet miatt — ma még nem tudják megoldani. Ezért ilyen vonatkozásban a hálózaton belüli munkamegosztásnak és a megyei könyvtárak segítségé-

nek kellene érvényesülnie. A katalóguscédulák sokszorosítása csak technikai munkatöbbletet jelentene.

Jó néhány könyvtár leghanyagoltabb munkaterülete az állományfeltárás. Pedig jól feltárt gyűjtemény nélkül nincs városi rangú könyvtár! Legfontosabb a raktári katalógus elkészítése, mert ennek alapján viszonylag könnyen kiépíthető a szak- és a betűrendes katalógus is.

Egyéb tevékenység — gyermekkönyvtári feladatok

A városi könyvtárak egyrésze már megkezdte audio-vizuális gyűjteményének kialakítását. A legfontosabb hanglemezek beszerzése után célszerű lenne egy-egy megyén belül könyvtáranként kialakítani a *speciális gyűjtőkört*. E gyűjteménnyel kapcsolatban sok a tisztázatlanság és az idegenkedés. Van olyan város, ahol átadták a művelődési háznak. A tévedés oka, hogy a sokszorosított termékek fogalmát csak a könyvre korlátozzák, holott ide tartozik ma már a hanglemez és a jövőben a videokazetta is.

A középvárosokban is rendszeresen adnak ki *könyvtári kiadványokat*. Ezek egy részére inkább a látványosság, mint a szakszerűség a jellemző. Megengedhetetlen, hogy az alacsony könyvbiztosítási hitelkerettel, gyenge könyvvállománnyal rendelkező, elhanyagolt könyvtárak nagy anyagi erőt fordítsanak ilyen, *célszerűtlen önreklámzásra*.

Az olvasószolgálat a jövőben is a könyvtár legfontosabb munkaága lesz. Ezen belül a gyermekkönyvtár vonzerejét kell növelni. Egyesek elmarasztalják a könyvtárat, ha az olvasóinak 50 százaléka tanuló. Mások — hibásan — jónak ítélik azt a gyermekkönyvtárat, amelyet a tanulók 50 százaléka vesz igénybe. Ott, ahol a feltételek megfelelőek (könyv, könyvtár, könyvtáros), *minden tanulóknak könyvtárhasználatnak* kellene lennie. Ez nem túlzás! Az országos adatok azt mutatják, hogy az iskolai könyvtárakat a tanulók 47 százaléka veszi igénybe. (Az egy olvasóra jutó kölcsönzés 5,2 kötet.) Ha a gyermekek ilyen nagy százaléka ilyen alacsony intenzitással olvas, akkor ez elsősorban nem a jövő felnőtt könyvtárainak igénybevételét, hanem a szocialista társadalom alapvető célkitűzéseit veszélyezteti, mert újratermelődik a kulturátlanság!

A könyvtári tevékenység egy adott társadalmi közegben történik. Ezért van különleges jelentősége a kapcsolat-rendszernek, amittől a könyvtár léte, fejlesztése, egész tevékenysége függ. Legfontosabb a pártszervvel való kapcsolat. A KISZ-hez, az Olvasó népért mozgalmat szervező Hazafias Népfronthoz és más szervezetekhez fűződő jó kapcsolat elősegíti, hogy a szervezetek még nem olvasó tagjai a könyvtár látogatóivá váljanak.

A könyvtár működésének alapfeltétele a megfelelő költségvetés. Csekély közgazdasági ismereteinknek tulajdonítható, hogy nem ismerjük fel idejében a gazdasági előrejelzéseket, a lehetőségeket, sok esetben még az intézmény költségvetésének belső szerkezetét sem. Ennek tulajdonítható, hogy jónéhány könyvtári költségvetés személyi kiadások rovataának előirányzata meghaladja a költségvetés 50 százalékát.

Hálózatfejlesztés — a városi könyvtárosok

A városi könyvtárügyhöz a központi könyvtáron kívül szervesen hozzátartozik a korszerű fiókkönyvtári hálózat kiépítése is. Ennek tárgyi feltételeit a fenntartónak kell megteremtenie. Különösen aggasztó a helyzet ott, ahol az *új lakótelepek* a város peremkerületén jönnek létre, és tervezéskor e fontos intézményt „kifelejtik” a fejlesztésből. A fiókkönyvtári hálózatban fontos szerepe van a kórházi betegkönyvtárnak, mert sok ember itt találkozik életében először a könyvvel.

A városi könyvtár hálózati funkciója is jelentős átalakuláson megy keresztül. Előtérbe kerül a könyvtáraknak a gyűjteményről való rendszeres tájékoztatása. A hálózathoz tartozó községi könyvtárosnak ismernie kell a városi könyvtár állományát, hogy abból érdeklődő olvasója részére könyvet kölcsönözhesen, vagy az olvasót oda irányítsa.

Még a szakirodalom sem ismerte fel eléggé, hogy milyen nagy szerepe van a könyvtárügyben a *könyvtáros személyiségének*. Az ötvenes évek óta a könyvtárügy — még ha nem is a kívánt mértékben — számottevően fejlődött. A könyvtárosok szakmai fejlődése azonban lelassult. Ennek az is oka, hogy rendkívül eltérő a könyvtárosok szakképzettsége és műveltsége. A könyvtárosság szakmává vált. Van képesítési rendelet. Ennek ellenére létezik még olyan könyvtár, ahol nyolc általános iskolai végzettségű könyvtáros dolgozik. Más szakmáktól eltérően nincs megoldva a *vezetőképzés* sem. Nyugtalanító jelenség, hogy a tanítóképző intézet népművelőkönyvtár szakán végzetek közül néhányan idegenül érzik magukat a könyvtárban, és ezt csak átmeneti munkahelynek tartják.

Az önvizsgálathoz az is hozzátartozik, hogy a vidéki közművelődési könyvtárosok első nemzedékének tagjainál a *kifáradás jelei* mutatkoznak. Ezzel magyarázható az az önmegnyugtató, amely néha a magas olvasási arányszámok hangoztatásában fejeződik ki.

Összefoglalva megállapítható, hogy a városi könyvtárigazgatók kétnapos tanácskozása hasznos volt. Hozzájárult az egységes könyvtárosi tudat kialakításához, a Szakmai irányelvek és az ebből adódó feladatok egységes értelmezéséhez. A résztvevők egyetértettek abban, hogy minden egyes könyvtárnak rendelkeznie kell a Szakmai irányelvekre épülő fejlesztési tervvel. Ez annál is fontosabb, mert *a városok többségének távlati fejlesztési tervében nincs szó a könyvtárról*, mint a társadalmi tudat kialakításának nélkülözhetetlen intézményéről. A könyvtárosoknak is tudatosítaniuk kell, hogy *korszerű városközpont nem képzelhető el könyvtár nélkül*. A könyvtárnak mint középületnek is korszerűséget kell kifejeznie. A tervezést most kell megindítani, mert néhány év múlva, amikor a városközpontok rekonstrukciója elkezdődik, már késő lesz, a központban nem marad hely a könyvtár építésére.

Békés György

Nemzetközi tanácskozás a számítógépes szakirodalmi szolgáltatásokról

A Műszaki Egyetemi Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége, az IATUL június 6. és 8. között Koppenhágában megrendezett ötödik konferenciáján 13 ország 29 könyvtárának 44 képviselője tárgyalta meg a számítógépes szakirodalmi szolgáltatásokkal összefüggő időszerű kérdéseket. Az érdemi munka három napján 8 előadás hangzott el, s a résztvevők felkeresték a Koppenhágai Műszaki Egyetemen működő Dán Műszaki Könyvtárat, továbbá megtekintették az intézményben alkalmazott számítógépes szolgáltatások bemutatóját is.

A nemzetközi együttműködés példái

Az előadások sorát H. J. Skov, a Dán Műszaki Könyvtár információs szolgáltatásának vezetője nyitotta meg. Előadásának címe: „Az SDI (Selective Dissemination of Information, azaz: Válogatott információ-szétsugárzás) szolgáltatások szervezete és működése” volt. Elmondotta, hogy a Dán Műszaki Könyvtár 1966-ban Európában elsőként szervezte meg a számítógépes szakirodalomfigyelő szolgálatot. Ehhez kezdetől fogva jelentékeny állami támogatást kapott részben a Datacentralen nevű számítóközponton keresztül, részben a Koppenhágai Műszaki Egyetem központi költségvetéséből. Az utóbbi fedezi jelenleg is a szolgáltatás tényleges költségeinek kb. 70 százalékát, a Datacentralen pedig állami feladatként, díjtalanul készíti a szükséges kereső-programokat és végzi a fejlesztéshez szükséges kísérleteket.

A szolgáltatás gazdaságosságát nemzetközi együttműködéssel javítják: a Dániában előfizetett adattárakat 5 más európai ország szakemberei is használják, ugyanakkor az együttműködő külföldi információs központok a Dániában nem található adattárakat szerzik be és teszik lehetővé használatukat a dán műszakiak és a kooperáció többi résztvevői számára.

Dr. B. V. Tell, a Stockholmi Királyi Műszaki Egyetem Könyvtárának igazgatója „A nagyobb számú adattárra épített SDI szolgáltatások tapasztalatai”-t ismertette. Beszámolójából kitűnt, hogy az intézmény rendelkezésére álló 14 féle adattárt 1050 kérdés folyamatos figyelésére használják fel. A svéd kutatók igényt tartanak a teljes világirodalom áttekintésén alapuló szakirodalmi tájékoztatásra, mert tapasztalataik szerint a leghasznosabb információk a legváratlanabb forrásokból kerülnek elő. Az információs bázis szélesítését szolgálja a különféle adattárak — témánként átlag 2—3 — párhuzamos használata. Ebben a folyamatban a keresés, összehasonlítás gépidő-igénye csaknem elhanyagolható a kiválogatott bibliográfiai adatok kiírásához szükséges időhöz képest.

A több adattár használatának lehetőségét kiegészíti a retrospektív keresést biztosító közvetlen és állandó — on line — kapcsolat a Darmstadtban működő ESRO (European Space Research Organisation, Európai Űrkutatási Szervezet) 1,2 millió adatot tároló központi adatbankkal.

A stockholmi információs központ célkitűzései között nem a gazdaságosság foglalja el a központi helyet, hanem az olvasói igények maradéktalan kielégítése. En-

nek ellenére szívesen fogadja külföldi érdeklődők megrendelését is az adattárak jobb kihasználása érdekében.

E. Törundd, a Helsinkii Műszaki Egyetem könyvtárának igazgatónöje „A skandináv könyvtárak együttműködése a számítógépes SDI szolgáltatások terén” című előadásában arról számolt be, hogy 1970-ben megszervezték a PANDEX (a műszaki és természettudományok széles spektrumát felölelő) adattárra alapított SDI szolgálatot. A kísérleti célból díjtalanul felajánlott szolgáltatást 400-an vették igénybe. Amikor egy év elteltével a kedvezményes térítéses szolgáltatásra akartak áttérni, mindössze 65-en vállalták a magyar pénzben kb. 2000 Ft-nyi előfizetési díjat. Mivel ez az összeg a költségek alig 15 százalékát fedezte volna, a saját szolgáltatást megszüntették. Azóta a stockholmi információs központnál fizetik elő a jelentkezők számára a gépi szakirodalomfigyelést. Tanulság: a korszerűen működő információs központok közül csak az elég nagyok maradnak életképesek!

H. K. Krog, az Oslói Norvég Információs Központ munkatársa a POLYDOC rendszerű adattárakkal végzett kísérletet ismertette. Az előadó és munkatársai olyan nyilvánartartási és adattároló rendszert dolgoztak ki, amely a vállalatok és intézmények számára szükséges különféle (raktári, pénzügyi, személyzeti, kutatási, szakirodalmi) adatokat egységes számítógépi programmal teszi visszakereshetővé.

P. M. Linn, a Loughboroughi Műszaki Egyetem Könyvtárának munkatársa a több szakterület határát érintő tudományok információs problémáit mutatta be az atomokat felépítő anyagi részecskékkal foglalkozó tudomány példáján. Hangsúlyozta, hogy a legnagyobb nehézséget a folyóiratbázis kiválasztása okozza. A jelenlegi rendszerben gondos válogatás ellenére is elkerülhetetlen a referálandó közlemények gyakori ismétlődése, ami rontja a referáló kiadvány gazdaságossági mutatóit. A felesleges átfedéseket leghatásosabban a tudományok minden területét átfogó, koordinált műszaki-tudományos információs rendszerrel lehet kiküszöbölni. (Véleményem szerint erre jó példa a Szovjetunió műszaki-tudományos tájékoztató intézete, a VINITI: Vseszojuznij Insztituz Naucsnoj i Technicseszkoj Informacii.)

A konferencia másnapján került sor a *Dán Műszaki Könyvtár* meglátogatására. A könyvtár a Kopenhágai Műszaki Egyetem épületgyűttesében helyezkedik el. Ennek megfelelően betölti az egyetem központi könyvtárának feladatkörét is. A tudományos szakkönyvtári szolgáltatások országos — sőt nemzetközi — kiterjesztése azonban észrevehetően nem idegen az egyetem vezetősége számára, mert az ehhez szükséges kiadásokat saját költségvetéséből fedezi. A látogatás során a Datacentralen számítóközpont egyik munkatársa ismertette a Dán Műszaki Könyvtárban folyó kísérleti munkát, amelynek célja a sokszor ismétlődő és nagy figyelmet kívánó könyvtári munkák egységes rendszerbe foglalásának gépesítése. A rendszert alkalmazása előtt még alapos kritikának, értékelésnek vetik alá és szükség esetén módosítják.

A rutinszerűen működő számítógépes szolgáltatások közül bemutatták a Datacentralen számítógépeknek mágnesszalagos adattárolóiban elhelyezett 3-féle adattár igénybe vételének lehetőségét és módját (on line) távközlő berendezések (terminálok: pl. íróautomata vagy televíziószerű képernyő: display) segítségével. A berendezések használatát a könyvtárosképzés tananyagának részeként oktatják.

A bemutatót követő általános vitában a számítógépes szolgáltatások költségei foglalkoztatták leginkább a résztvevőket.

A harmadik napon került sor *dr. D. Schmidmaier* előadására „A szelektív információs szolgáltatások propagálása és a felhasználók oktatásának problémái a Német Demokratikus Köztársaságban” címmel. Ebből kiderült, hogy a könyvtárhasználat oktatását az NDK-ban már igen korán, az általános iskolában megkezdik, a középiskolában és az egyetemen pedig megismélik. Az egyetemen nemcsak a hallgatók, de az oktatók szakirodalmi továbbképzését is megszervezték.

Dr. U. Schütz sack tanulmányában, amely az élelmiszer termelés tudományának nemzetközi információs rendszeréről szólt, a szakterületen kialakult széles körű és jól szervezett nemzetközi együttműködés körvonalai voltak felismerhetők.

Végül *I. B. Hansen asszony*, a Dán Műszaki Könyvtár munkatársa számolt be a kémiai szakterület gépesített információs rendszereivel végzett legutóbbi kísérletekről. Tanulmányában a kémiai szakirodalomfigyelő szolgálatok nagyobb elterjedését akadályozó tényezőket vizsgálta. Elmondotta, hogy a magas előfizetési díjak visszafertő hatását kiküszöbölte a tetemes, kb. 80 százalékot kitevő állami támogatás. A további akadályozó tényezők közül legnagyobb — és pénzzel nem szüntethető meg — a számítógépes szolgáltatások ismeretének hiánya, a kutatók bizonyos rétegeiben tapasztalható tájékozatlanság, maradiság. A harmadik fő ok lényegében gazdasági: a gépesített információs szolgáltatások használói kifogásolják a retrospektív keresés és az adatbankokban felhalmozott információ-tömeg közvetlen, gyors igénybe vételi lehetőségének hiányát.

Hazánkra is érvényes tanulságok

Az előbbieken ismertetett példákból és tapasztalatokból néhány tanulság, illetve tennivaló következik, amely a hazai gépésített szakirodalmi szolgáltatások elterjesztését szolgálja:

Olyan mértékben kellene fokozni a már működő számítógépes kémiai szakirodalomfigyelő szolgálat állami támogatását, hogy az előfizetési díjat témánként kb. évi 2—3000 Ft-ra lehessen leszállítani. Jelenleg a Művelődésügyi Minisztérium biztosítja az adattár előfizetését, a Magyar Tudományos Akadémia pedig az egyetemek és tudományos kutatóintézetek számára önköltséges áron adja a gépidőt. A Központi Fizikai Kutatóintézet a többi előfizető — főleg üzemek — számára kereskedelmi áron számlázza a számítógép bér munkára felhasznált idejét. A hiányzó támogatást iparfejlesztés címén vagy az illetékes tárca vagy az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság biztosíthatná.

Kifejezetten az OMFB feladatának tartom a számítógépes szakirodalmi szolgáltatások fejlesztését — megfelelő új adattárak beszerzésével — a hazai kutatók által is gyakran igényelt, retrospektív keresési lehetőséget biztosító területen.

A hathatós központi támogatás révén feltehetően megoldódna a szolgáltatások belső koordinálásának gondja is. Az ésszerű és gazdaságos skandináv államközi együttműködés ellentétképpen ugyanis nálunk a vállalati önrendelkezés „jogán” ugyanazt az adattárat vette meg egy iparági egyesülés, amelyet harmadik éve a Veszprémi Vegyipari Egyetem számára a Művelődésügyi Minisztérium is előfizet, és amely egy példányban is elegendő az országos igények maradéktalan kielégítésére.

A jeladó információk számítógépes szétszórása mindenesetre alapja az olyan korszerű tájékoztatási rendszernek, amely a szakterület teljes irodalmának hézagmentesen és folyamatosan áttekintését teszi lehetővé, és biztosítja a leghasználhatóbb szakirodalmi források kiválasztását. A kiválasztott irodalom rendelkezésre bocsátását belső és nemzetközi könyvtárközi együttműködéssel kell biztosítani. A megfelelő tájékozottság a kutatások hatásfokának javítása révén hozzájárul a termelés gazdaságosságának fokozásához. Ilyen értelemben lenne indokolt minden tudományágra kiterjedő, egységes elvek alapján megszervezni a magyar népgazdasági információs rendszert.

dr. Kováts Zoltán

Kitüntetések

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az iskolák államosításának 25. évfordulója alkalmából, eredményes munkája elismerésül *Dr. Arató Ferencnek*, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgatójának a **MUNKA ÉRDEMREND arany fokozata** kitüntetését adományozta. (Augusztusi számunkban tévesen közöltük a kitüntetés fokozatát.)

A művelődésügyi miniszter az iskolák államosításának 25. évfordulója alkalmából eredményes munkája elismerésül *Vörös Mihály Ernőnek*, a Hódmezővásárhelyi Városi Könyvtár igazgatójának **AZ OKTATÁSÜGY KIVÁLÓ DOLGOZÓJA** kitüntetését adományozta.

A művelődésügyi miniszter az 1973. évi pedagógusnap alkalmából eredményes munkájuk elismerésül *Barta Józsefnek*, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum osztályvezető-helyettesének, *Fiola Pálnak*, a kaposvári Tanítóképző Intézet főkönyvtárosának, *Ocsai Józsefnek*, a Testnevelési Főiskola könyvtárvezetőjének **AZ OKTATÁSÜGY KIVÁLÓ DOLGOZÓJA**; *Alexits Györgynek*, a Bányai Domát Gépipari Műszaki Főiskola könyvtárvezetőjének, *Bendzsák*

Istvánnak, a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemi Könyvtár osztályvezető-helyettesének, *Dercsényi Editnek*, a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemi Könyvtár főkönyvtárosának, *dr. Kukuréli Tibornak*, a Színház- és Filmművészeti Főiskola főkönyvtárosának, *Philip Miklósnak*, a Budapesti Műszaki Egyetem könyvtárosának, *Pozsár Istvánnak*, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtári osztályvezetőjének a **SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT** kitüntetését adományozta; *dr. Bolyó Ferencet*, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának osztályvezetőjét, *Csaba Józsefnek*, a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem könyvtárosát, *dr. Édes Andrásné*, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum könyvtárosát **MINISZTERI DICSERETBEN** részesítette; *Hutter Sándornak*, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum raktárvezetőjének és *Kovács Józsefnek*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem kari könyvtárvezetőjének a **KIVÁLÓ DOLGOZÓ** címet adományozta.

A moszkvai iskolai könyvtárosok szakmai és pedagógiai tevékenységének egysége

A *Könyvtáros* májusi számában arról szóltunk, hogyan illeszkedik a moszkvai iskolák munkájába a könyvtár, hogyan válik a rendszeres tervezés segítségével az oktató-nevelő munka nélkülözhetetlen központi bázisává. A könyvtár bázisszerepének az a feltétele, hogy állománya összetételével, könyvtári rendjével, feltárásával a megfelelő módon és kellő időben valóban rendelkezésére álljon nevelőknek és tanulónak egyaránt. E követelmények megvalósítása az *iskolai könyvtáros feladata*.

Tapasztalataink szerint a szovjet iskolai könyvtáros munkaköre rendkívül sokágu. A könyvtári munkában a *pedagógiai szempont* uralkodik, de nem lehet másodrendű a könyvtári *szakképzettség* sem. Azonban ez utóbbi követelményeit is a pedagógiai célok szolgálatába kell állítani.

Útmutató a feladatokról

A Moszkvai Városi Tanártovábbképző Intézet az új tantervekre való áttéréssel kapcsolatban 1968-ban *útmutatót* adott ki az olvasásra nevelés szervezési kérdéseiről az iskolák igazgatói és tanulmányi vezetői számára. Az útmutató a könyvtáros-tanár feladatokról így írja le: „Az iskolai könyvtáros az iskola igazgatójának van alárendelve. Munkáját a tantárgyi felügyelet egységes terve alapján az oktató-nevelő munka ellenőrzésével egyidejűleg kell vizsgálni... *Tevékenységét hangolja össze az iskola valamennyi nevelési tényezőjével.*”

Az útmutató sohasem beszél erről a munkakörrel elszigetelten, csak a könyvtárra vagy a könyvtárosra szűkítve mondanivalóit; a megszabott feladatokat minden esetben az oktató-nevelő munka céljaival, feladataival kapcsolja össze. A könyvtáros-tanár munkája megelőzője, kiegészítője, része vagy folytatása a tanórán folyó munkának, elvégzésében partner a szakmai munkaközösség vezetője, a szaktanár és — természetesen más vonatkozásban — a tanuló is.

A feladatok rögzítése rendkívül pontos, részletes: az útmutató szinte mindent előír, megmagyaráz, akár a könyvtári-szakmai, akár a pedagógiai tevékenységről van szó. A könyvtáros pedagógiai tevékenységében az *együttműködést* emeli ki leginkább:

- A könyvtáros tanár a tanév elején a munkaközösségek vezetőivel közösen állítja össze a „Mit olvassunk?” jegyzéket, mégpedig osztályonként és tantárgyanként;
- az *állomány gyarapítását* a könyvtáros a nevelők, illetve a tanterv igényeinek megfelelően végzi;
- fontos feladat a *tájékoztatás* nyújtása a nevelők és a tanulók részére. A könyvtáros tájékoztató munkáját könyvkiállítások, illusztrációk, plakátok, faliújságok is kiegészítik. Ezek készítésébe be kell vonnia a tanulókat is.
- A művek megvitatásának kérdéscsoportjait könyvtáros és szaktanár együtt állítják össze, hogy a könyvtáros ezeknek megfelelően *beszélgethessen a művekről a tanulókkal*. (Éppen ezért a *kölcsönzés* rendkívül fontos *pedagógiai tevékenység*. Miközben a könyvtáros beszélget a tanulókkal az elolvasott műről, felkelti érdeklődésüket újabb témák, könyvek iránt is.)
- Mivel munkájának eredményessége igazán a tanítási órán mérhető le, a könyvtáros *látogassa az órákat*, amelyeken az olvasás erőteljesebb szerephez jut. Továbbá nyújtson segítséget a nevelési célú iskolai rendezvények irodalmi anyagának összeállításához is.
- Tapasztalatairól állandóan *tájékoztatnia kell az iskola pedagógiai tanácsát, a munkaközösségek vezetőit, az osztályfőnököket és a szülőket*. (A szülőkkal való kapcsolat más-más szempontból többször is visszatér az útmutatóban.)
- A könyvtárban ki kell állítani a tanulóknak a művekről írt véleményét és a legtöbbet olvasó tanulók fényképét.

Külön feladatkört képez a *könyvtári ismeretek tanítása*, amelyben a könyvtári és a pedagógiai szempont szintén együtt van jelen. Az útmutató ezt a következőképpen fogalmazza meg:

A könyvtáros ismertesse meg a tanulókat a könyvtár állományával, katalógusaival, a könyvvel végezhető munkával (jegyzetelés, vázlatkészítés, irodalomkutatás). Fejlessze ki a tanulóknban az olvasással, könyvvel kapcsolatos jártasságokat: ismerjék meg a tanulók a könyv részeit, tudjanak dolgozni szótárral, lexikkal; ismerjék a katalógus fajtáit és használatuk módját. Vonja be a tanulókat a könyvtártechnikai munkák végzésébe.

A könyvtári adminisztráció végzésében ugyancsak a pedagógiai és könyvtárosi tevékenység szerves egysége látható:

Minden 2—10. osztályos tanulót be kell íratni az iskolai könyvtárba. Ha a tanuló más könyvtárból szerzi be olvasmányait, ezt a személyi lapján fel kell tüntetni.

A nyilvántartások formái a kölcsönzési munkában: személyi lap minden tanulóról, továbbá kölcsönzési nyilvántartás kiadványtípusonként, témakörönként (szak tárgyanként).

A könyvtári munkanaplóba be kell vezetni minden olyan rendezvényt, amelyhez a nevelők vagy a tanulók igénybe vették a könyvtár segítségét.

Az útmutató nagy fontosságot tulajdonít a személyi lapokról, azok adatairól leolvasható következtetéseknek. Ezek elemzését a könyvtárosnak a nevelési értekezleten ismertetni kell.

Az iskolai könyvtár az útmutató szerint akkor végez jó munkát, ha az 1. osztály kivételével az iskola valamennyi tanulója a könyvtár olvasója, továbbá ha a tanulók olvasmányai változatosak, mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt kielégítőek (a normát az 1—4. osztályos tanulóknál évi 30, az 5—10. osztályos tanulóknál évi 20—25 elolvasott műben állapítja meg), ha a könyvtár állománya kielégíti az oktatás igényeit, katalógusai pontosan és könnyen tájékoztatnak, a berendezés célszerű és esztétikus, s végül, ha a könyvtári rendezvények eszmei, politikai, szakmai színvonala egyaránt kielégítő. Ezeknek a feladatoknak az elvégzéséhez *szakképzett könyvtárosokra* van szükség, emellett folyamatos továbbképzésükről is gondoskodni kell.

A könyvtárosok továbbképzése — iskolai könyvtári szabályzat

A Moszkvai Városi Tanártovábbképző Intézetben az 1968—69-es tanévben a következő *továbbképzési lehetőségek* voltak:

1. Egy éven át tartó tanfolyam évi 200 óra foglalkozással. A foglalkozások ideje szombat, időtartama 6 óra volt. Témái: a tanulók olvasmányainak irányítása; a gyermekirodalom; könyvtári ismeretek és tanításuk az iskolában; könyvismertetések; marxizmus—leninizmus.

2. Havonta 2 foglalkozás (szombatonként) a Nevezetes dátumok — irodalmi művek c. témáról.

3. Havonta egyszer szombati foglalkozás. Téma: a tudományos és az ismeretterjesztő irodalom az iskolai könyvtárban.

A könyvtárosi szakképesítéssel nem rendelkező könyvtárosok alapfokú képzéséről ugyancsak a Tanártovábbképző Intézet gondoskodik, irányítását egyik módszertani munkatársa végzi. A továbbképzésben minden könyvtárosra öt évenként kerül sor.

Jogosan vetődik fel az olvasóban a kérdés: mi lett a sorsuk az útmutatóban leírtaknak. Erre részben már előre választ adtunk a *Könyvtárosban* megjelent, említett beszámolóban. De van egy fontos dokumentum is:

Az OSZSZSZK Művelődésügyi Minisztériuma 1971. november 27-én kiadta Az OSZSZSZK iskolai könyvtárainak szabályzatát. Ez a szabályzat országosan szabja meg mindazt, amivel az 1968-as moszkvai útmutatóban találkoztunk. Míg az útmutató elsősorban a módszertani kérdésekkel foglalkozott, a szabályzat már előírja azokat a feltételeket is, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az útmutatóban leírt irányelvek megvalósíthatók legyenek. (Ez nem jelenti azt, hogy a szabályzatban a pedagógiai kérdések háttérbe szorulnak. Rendszerük, tartalmuk megegyezik az útmutatóban leírtakkal. De a módszertani elvek csak a feltételek biztos talajában verhetnek gyökeret.)

Mit olvashatunk a szabályzatban ezekről a feltételekről? Az iskolai könyvtár fontos nevelési tényező, ezért munkájához megfelelő helyet kell kapnia: *tilos alkalmatlan helyiségbe telepíteni*. Berendezéséhez meg kell adni mindazt, ami a könyvek, folyóiratok elhelyezéséhez, kiállítások rendezéséhez, az olvasók és a könyvtáros munkájához szükséges. *Az állomány megőrzéséért az iskola igazgatója és a könyvtáros együtt felel*. Az iskolák vezetői kötelesek biztosítani az állomány gyarapításához szükséges összegeket, hogy a tanév folyamán a könyvtáros a szükséges műveket idejében beszerezhesse, továbbá minden iskolában megfelelő kézikönyvtárat kell kialakítani. Fontos a folyóiratok beszerzése is. Ezeket a felső tagozatosok rendelkezésére kell bocsátani. S természetesen alapfeltétel, hogy mindehhez ideje is legyen a könyvtárosnak. *Moszkva valamennyi iskolájában főfoglalkozású könyvtáros dolgozik*.

Az útmutatóhoz hasonlóan a szülők tájékoztatásával a szabályzat is foglalkozik. Ez megint a könyvtári munka nevelő jellegét hangsúlyozza: „Az iskolai könyvtár a tanulók olvasásának irányításával foglalkozó módszertani központ nemcsak a nevelők, hanem a szülők számára is.”

A szabályzat részletesen rögzíti a könyvtári technikai követelményeket, az állomány nyilvántartásának és feltárásának különféle módjait is. Az előírások pontosak, alaposak, kiterjednek minden részletre. Mögöttük az iskolai könyvtárak megbecsülése, fontosságuk felismerése áll. Az irányítás szintjén megszabják az iskola és a könyvtár együttműködését. Nem is együttműködés ez, hanem már *szerves egység*.

Dr. Ballér Endréné

Angolszász könyvtárakban

Egységes könyvtáruigy?

Kétféle gondolkodó típus van. Az első az analitikus gondolkozást testesíti meg, s jellemzője, hogy a legkisebb különbségeket is érzékeli. A másik a szintetikus gondolkozást, amely éppen ellenkezőleg, a legkisebb azonosságokat is észreveszi. Persze ez a tipizálás merőben elméleti okoskodás eredménye, a gyakorlatban mind az elemzés, mind a szintetizálás jelen van a gondolkozásban, csupán hangsúly kérdése, hogy melyik erősebben.

Néha egész korszakok gondolkozásmódját jellemzi az a körülmény, hogy a tudósok az analízisre, a részletek vizsgálatára hajlamosak, vagy éppen a szintézis nemes feladatán dolgoznak. Ez a kérdés már nem is az egyének akaratán múlik, a kor szabja meg inkább, a tudományos problémák mindenkori állása.

Amikor az egységes könyvtáruigyet deklaráljuk, egy áhított szintézis: egységben látás gondolatát hangsúlyozzuk. Ha erősen hangsúlyozzuk a könyvtárak közti különbségeket s a könyvtártípusok eltérő funkcióit emeljük ki, akkor mindig a részek szempontjait érvényesítjük, néha az egész rovására. Sokan addig mennek el a különbségek hangsúlyozásában, hogy már nem is látják az egészet. A mindennapi életben így keletkezik a provincializmus, szakmai kérdések esetében pedig a szakmai provincializmus. A könyvtárak mindaddig, amíg a technikai feltételek nem voltak adottak, kénytelen-kelletlen önmagukra hagyatkozva dolgoztak. A mostani cikkemben azt szeretném példaként bemutatni, hogy az *individuális könyvtárak hogyan integrálódnak könyvtári rendszerekké*, hogyan oldják meg együtt az irodalomellátás és tájékoztatás feladatait.

Az együttműködésnek úgy van értelme, ha *különböző típusú könyvtárak állnak* össze, ellenkező esetben értelmetlen az együttműködés: azonos típusú könyvtárak között nem lehet munkamegosztást kialakítani, mert az együttműködő körben egyik feleslegessé teszi a másikat.

A birminghami példa

Birminghamben három könyvtár határozta el, hogy közös számítógépes rendszert fog működtetni.

Az első könyvtár a *Birmingham Egyetem könyvtára*. Körülbelül 7500 hallgatót, kb. 1000 kutatót lát el a természettudományok, műszaki tudományok, jog, orvostudomány és társadalomtudományok területén. (A kelet-európai országokra vonatkozó értékes gyűjteménye is van.) Az egyetemi hálózathoz külön orvosi könyvtár, jogi könyvtár és zenei könyvtár tartozik. Állománya 900 ezer egység, könyvtárosi személyzete 110 fő. A művek visszakeresésének fő eszköze a betűrendes és a tárgyszó-katalógus.

A második együttműködő az *Aston Egyetem Könyvtára*, amely 3600 hallgatót és 450 kutatót szolgál ki. Állománya 160 ezer egység, személyzete 38 fő. Két könyvtár — egy társadalomtudományi és egy elektrotechnikai — tartozik hálózatához. Katalógusai hasonlóak a fenti könyvtárhoz.

A harmadik együttműködő nagyobb az egyetemi könyvtáraknál, egymillió állománnyal rendelkezik. Ez a *birminghami közművelődési könyvtár*, public library. Prézens állománya — ott referenz-könyvtárnak hívják — 850 ezer dokumentum. A központi könyvtár 35 kölcsönző könyvtárat működtet, s így alkot hálózatot. Szótár-katalógusa van, s a központi könyvtár központi katalógust is vezet, amelyben az egész hálózat anyaga megtalálható.

E három könyvtár 1969-ben határozta el a szoros együttműködést. Mivel egyben a *regionális központ funkcióját is betöltik*, központi támogatást is kaptak, összesen 23 ezer fontot, két évre elosztva. A rendszer kiépítésének költségei elérték a 60 ezer fontot, amely a három résztvevő és a központi alap között oszlott meg, nem egyenlő arányban. Az együttműködés során nagyon sok kérdésben vita alakult ki a résztvevők között — enélkül nem is lehet eredményt elérni —, de egy kérdés felett nem volt vita: ti. hogy a résztvevők közül melyik milyen könyvtár. Nem vádolták — vagy csúfolták egymást — azzal, hogy te közművelődési könyvtár vagy (uram bocsáss: public library), te meg egyetemi könyvtár, te műszaki irodalmat gyűjtesz, és jogot és így tovább. (Rosszmájúságom nem engedi, hogy meg ne jegyezzem: nyilván azért nem jutottak ezek a kérdések senki eszébe, mert a public library valóban nyilvános közművelődési könyvtár, az egyetemié meg valóban egyetemié volt.)

A három könyvtár könyvgyarapodásának 60%-át tartalmazta az angol és a Kongresszusi Könyvtár MARC rendszerű mágnesszalagja. A három könyvtár 1969-

től e mágnesszalagokról nyeri a címleírásokat. A három könyvtár közös számítógépes központi katalógust tart fent, amelynek nagyobbik részét tehát a mágnesszalagok adják. A katalogizálási munka egyébként a három könyvtárban megy végbe. Ha egy mű katalogizálási igénye felmerül, azonnal eldöntik, hogy a résztvevő könyvtárak valamelyike már nem közölte-e az adatokat a számítógépes katalógussal. Ha igen, nem dolgozzák fel újra. (Angol művek esetén nem szükséges a kikeresés, mert a mágnesszalagok tartalmazzák a leírást.)

A három könyvtár a számítógép segítségével készíti saját katalógusát. A Public Library kötetkatalógust kíván, az Aston Egyetem cédulákat kér, a Birmingham egyetem listára iratja a katalógust és mikrofilmezi, majd sokszorosítja a mikrofilmet, hogy az egyetem különféle helyein és a könyvtár minden részében legyen katalógus. Természetesen nincs akadálya annak, hogy a központi katalógusból tetszés szerinti összeállításban származékjegyzékeket nyerjenek. Ez a központi adatbázis betölti a központi katalógusok szerepét is, pl. leőhelyet állapít meg, alkalmas egyeztetésre stb. Sőt, az adatbázis regionális funkciót is teljesít mint az északnyugat-angliai terület adatbázisa.

A rendszert egyéb területeken is bővítik: a folyóiratokat, zeneműveket hasonlóképpen dolgozzák fel.

Szeretnénk néhány tanulságot rögtön levonni: *Ez az együttműködési rendszer függetleníti magát a könyvtártípustól.* Nehéz is volna a központi adatbázisról megállapítani, hogy az most már milyen könyvtár anyagát tükrözi. Azt lehetne inkább mondani, hogy egyetlen nagy adatbázist hoztak létre, amelyhez különféle funkciójú könyvtárak kapcsolódnak. S mindegyik hatékonyságát megsokszorozva képes eredeti szerepét betölteni. A másik tanulság: a könyvtárak nem vesztik el saját „arcukat”. Mindhárom könyvtár az eddigi formában folytatja a katalógust. Sőt: a három könyvtár három különböző osztályozási rendszert használt eddig (ETO, Dewey-féle tizedes osztályozás, Library of Congress-tárgyszavak), és ezután is mindegyik a magáé szerint dolgozik. Ezt a külön „helyi” adatlap rendszeresítésével érték el. Az adatlapra minden könyvtár felírja a dokumentumra vonatkozó helyi információt: raktári jelzetét, osztályozási jelzetét vagy tárgyszavait. De csak azt az adatot írja rá, amely valóban csak az övé. Nagy-Britannia gazdag ország hozzánk képest, így nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy több könyvtár ugyanazt a művet ismételtelen feldolgozza.

Még egy példa

A következő példával az USA-ba szeretnék elmenni, *Californiába*, amely tudvaleg az USA egyik leggazdagabb tagállama. Az itteni könyvtárak szintén regionális adatbázist építenek ki, de még túl is lépnek a fenti együttműködési formán.

California Állami Egyeteme kilenc „kampusz”-ból áll, kilenc egyetemből. Ezek könyvtárai kezdeményezték azt a nagyarányú számítógépes fejlesztést, amelynek megvalósulása után egyetlen, hatalmas bibliográfiai központ létesül.

A feladatot három szakaszban kívánják végrehajtani. Jelen pillanatban valahol a megvalósítás közepén vagy a közepén túl tartanak.

Az első szakaszban a számítógépek alkalmazása kampusz-méretekből megy végbe, úgy, hogy vigyáznak a berendezések egységességére. Az első szakaszban dolgozzák ki a szabványleírásokat, egységesítik a feldolgozó módszereket. Az a cél, hogy ebben az egységes szervezetben minden kampusz képes legyen használni saját számítógépes rendszerét.

A második szakaszban a kampuszok közötti kooperáció indul meg, és a rendszert on-line üzemmódban működtetik. Minden egyetem ún. terminálokkal, kihelyezett vezérlőpultokkal rendelkezik, de valamennyi kampusz anyagához azonnal hozzáfér. Ez akkora anyagot egységesít egyetlen visszakereső rendszerben, amely megfelel egy kilencmillió könyvtárnak. Maga az állomány természetesen decentralizálva a könyvtárakban marad.

A harmadik szakaszban alakult meg a bibliográfiai központ (Centre for Information Services). Ebben a szakaszban a rendszer részévé teszi a szolgáltatásként máshonnan érkező mágnesszalagokat is. Néhányat hadd soroljak fel ezek közül. Beépíti természetesen a Kongresszusi Könyvtár MARC szolgálatának anyagát. A CAIN (Cataloging and Indexing System) a Nemzeti Mezőgazdasági Könyvtár szolgáltatása, amely a szűkebben vett agrártudományok mellett az élelmiszeripar, mezőgazdasági gépészet stb. témákat is tartalmazza, az alaptudományok irodalmát pedig válogatva veszi fel. A COMPENDEX (Computerized Engineering Index) a műszaki tudományok, az ERIC a neveléstudomány tájékoztatója. De hozzáférhető lesz a népszámlálási adatokat tartalmazó mágnesszalag is. Természetes, hogy a CAC, amely Magyarorszá-

gon is létezik a veszprémi egyetem jóvoltából, szintén a rendszer része lesz. (A CAC a Chemical Abstracts mágnesszalagos változata.)

Minden tekintetben az utóbbi feladat a legnehezebb. Mert ezek a szolgáltatások már léteznek és ahány van, annyiféle. Képzeljük csak el, hogy valaki — mondjuk — egy világbibliográfiát akar készíteni úgy, hogy a meglévő bibliográfiák leírásait összeosztja. Ez szinte képtelenség. Nos, a vállalkozás számítógépekkel is óriási feladat, de megoldható.

A program költsége a számítások szerint 15 millió dollár. Ne feledjük, hogy ez esetben nem egy rendszer átvételéről, hanem kidolgozásáról és kikísérletezéséről van szó, csak ezt követően működhet a bibliográfiai központ üzemszerűen. Eppen ezért az egyetemnek nem kizárólagosan vállalják az anyagi terheket, hanem hozzájárul a National Science Foundation és a Council of Library Resources is.

Az a tény, hogy ez a robusztus tájékoztató központ on-line üzemmódban fog működni, lehetővé teszi a terminálok telepítését térben messze levő felhasználói helyek számára is. A laboratóriumok, kutatóintézetek bizonyára élni fognak ezzel a lehetőséggel. Az eredeti tervzet szerint a harmadik szakaszban kiszélesítenék a felhasználók körét is. De elvileg akárki, pl. egy falusi könyvtár éppúgy tagja lehet a rendszernek, mint akármelyik egyetemi kampusz.

Meditáció

Magyarországon a Veszprémi Vegyipari Egyetem és a Központi Fizikai Kutatóintézet jóvoltából működő mágnesszalagos szolgáltatások olyanok, hogy bármelyik könyvtár hozzájut segítségükkel egy szakterület világirodalmának áttekintéséhez. Nem lehet eléggé hangsúlyozni: bármelyik könyvtár. Egy falusi könyvtár — ha a nem drága előfizetési díjat megfizeti — a Veszprémi Egyetem segítségével „birtokolhatja” a Chemical Abstracts információit. Az eredeti dokumentumok megszerzése már nehezebb, bár nem reménytelen könyvtárközi együttműködés keretében a dokumentumok kölcsönkérése sem.

Azt hiszem, a példákkal sikerült érzékeltetnem, hogy a számítógépek betörése a könyvtárakba mennyire módosítja azt a képet, amely ma még általános szerte a világon. Az integrálódási folyamat feltartóztathatatlan. A „könyvtár” szó új értelmet kap. Nem is lehet tudni, meddig könyvtár az az intézmény, amely a szakirodalmi ellátást végzi. De azt sem lehet tudni, mit jelentenek a könyvtártípusok nevei? Mi például az általános könyvtár? Vagy ahogy fogalmazni szoktunk: az általános gyűjtőkörű könyvtár. Van-e ilyen egyáltalán, vagy lesz-e? Vagy éppen fordítva: a nagy regionális adatbázisok megjelenésével éppen az általános könyvtárak irányába fejlődünk? Mi a közművelődési könyvtár? Ha egy nyilvános könyvtár minden nehézség nélkül áttekintést nyújt a szomszédos szakkönyvtárak irodalmáról, sőt gyűjteményektől függetlenül a szakirodalomról, akkor meddig közművelődési? Nyilvánvaló a könyvtárügy vajúdása. Az is bizonyos, hogy új intézménytípusok jelentkeznek szakmánkban, s a funkciók újbóli szétosztása rövidesen napirendre kerül a könyvtártípusok között.

A fejlődés vége még nem látható tisztán. De egyelőre ez nem baj, talán még várhatunk holnapig. A baj akkor keletkezik, ha elnevezéseken vitatkozunk, ahelyett, hogy az előrehaladás útját egyengetnénk.

Horváth Tibor

Trócsányi György

1896—1973

A régi könyvtáros-generáció egyik utolsó tagja távozott el az élők sorából: 77 éves korában meghalt Trócsányi György, az Országgyűlési Könyvtár nyugalmazott főigazgatója. Sárospatakon végezte iskoláit az érettségiig. Egyetemi tanulmányait félbeszakította az első világháború, a katonaság, majd a több éves orosz hadifogság; utána szerezte meg diplomáját. Könyvtárosi pályája az Országgyűlési Könyvtárhoz kapcsolódott, ahol 1945 és 1949 között a főigazgató tisztségét töltötte be. Társadalomtudományi szakíró volt, s 1943—44-ben Szombatfalvy György mellett a Társadalomtudomány társszerkesztője is. 1949-ben nyugdíjazták. Utána még jó ideig orosz fordítóként működött: magyarra ültette át Ragyiscsev „Utazás”-át, a dekabristák irataiból készült válogatást, orosz klasszikusok (Goncsarov, Szaltikov-Scsedrin) útirajzait, szovjet irodalomtörténetesek ismeretterjesztő műveit az orosz, szovjet, francia és amerikai irodalomról. Kulturális életünknek termékeny, sokoldalú munkása volt.

Hogyan segíti a komlói könyvtár a gyerekek pályaválasztását?

Jó dolgok akkor születnek, ha igény találkozik szándékkal, mely azt szolgálja. Az itt következő beszámolóval azt szeretnénk példázni, hogy ez az igazság mindig és mindenhol érvényes.

Mesterségünk címere

A szülők hálásan fogadják, ha a könyvtáros olyan könyvet ad kezükbe, amely hasznos tanácsokkal szolgál nekik gyermekük nevelésében, gondozásában. S a gyermekek is elfogadják a vezetést, a kalauzólást a mesterségek rejtelmes-érdekes birodalmába, ahol fény derül arra, ki gyártja ezt a tárgyat, árucikket és ki készíti am azt. Mindezt tudják a könyvtárosok is, és ki-ki a saját posztján, lehetőségei szerint ajánlgatja a szülőknek a gyermekegészségügyi és a pedagógiai témájú könyveket, s keresipróbálgatja, melyik a legcélravezetőbb módszer megismertetni a gyermekekkel az emberi munka ezernyi változatát.

A városi könyvtári feladatokat ellátó komlói *bányász körzeti könyvtár* — tevékenységéről, a kedvezőtlen működési viszonyokkal való küszködéséről a *Könyvtáros* többször beszámolt, legutóbb tavaly augusztusban — életkorukat és szakmában eltöltött éveik számát tekintve egyaránt fiatal könyvtárosai például a kéthetenként megrendezésre kerülő gyermekfoglalkozások sorába időnként beiktatnak egy-egy olyant is, amelyen a jól ismert „mesterségünk címere” játék mintájára a résztvevő gyermekeknek azt kell kitalálniuk, hogy „Amerikából jött” társuk milyen mesterséget jelenít meg. S persze minden „kitalálásnak” az a végső állomása, hogy megkeresik a Gyermekenciklopédiában vagy más alkalmas könyvben, mit is lehet megtudni az éppen szóban forgó mesterségről, foglalkozásról.

Hamarosan rájöttek azonban, hogy ennél nagyobb feladatot is vállalhatnak.

Mindössze tíz százalék

A szocialista brigádtag olvasók személyi adatait vizsgálva felfedezték, hogy a Komló létét és virágzását meghatározó, országszerte ismert bánya dolgozóinak gyermekei közül csak minden tizedik választja élethivatásául apja foglalkozását. Tovább kutattak, s most már az is kiderült, hogy a város könnyűipari üzemei is gondban vannak, mert a tanulásukat befejező fiatalok elmennek Komlóról dolgozni, másutt keresik boldogulásukat. A szülőkkel folytatott beszélgetésekből pedig az vált nyilvánvalóvá, hogy legtöbbjük csak a saját közvetlen munkahelyi környezetének munkáját, tevékenységét és kereseti viszonyait ismeri. A városban kínálkozó elhelyezkedési lehetőségekről mit sem tudnak, s ezért gyermekeiknek sem képesek a pályaválasztás nagy kérdésében hasznos tanácsot adni.

A feladat a könyvtárosok előtt egyre határozottabban kezdett kirajzolódni: tenniük kell valamit azért, hogy a komlói fiatalok otthon, városukban keressenek munkát. A bányában, aki arra termett, a helyi üzemekben a többiek. S világossá vált az is, hogy ez a „valami” nem lehet más, mint megismertetni a pályaválasztás előtt álló fiatalokkal és szüleikkel a városban adódó elhelyezkedési lehetőségeket.

Ilyesmivel is foglalkoznak?

A Mecseki Szénbányászati Vállalat munkaügyi vezetői elcsodálkoztak, amikor Mérei József könyvtárvezető azzal a javaslattal kereste fel őket, hogy szeretné a vállalat illetékeseit összehozni a pályaválasztás előtt álló gyermekekkel és azok szüleivel, hogy elbeszélgessenek, milyen lehetőségek várják a fiatalokat a komlói bányában. Bevallották: nem gondolták volna, hogy „egy könyvtár” a kölcsönzésen felül „ilyesmivel” is foglalkozik, s egyáltalán *tud arról, milyen gondok szorítanak egy termelőüzemet.* (Még mindig kísért a régi jó „kölcsönkönyvtár”, s a világ dolgaira süket „tudós” könyvtáros emléke.) Leültek tárgyalni, s kialakult a terv. A pályaválasztásban érdekelt szervek: a városi tanács művelődésügyi osztálya, a bánya és annak gépjárató üzeme, valamint a könnyűipart képviselő *Carbon Vállalat* keresakasztal-beszélgetésre hívja a város általános iskoláinak VII—VIII. osztályos tanulóit szüleikkel. Az elgondolást mindenki helyeselte, csak a városi tanács iskolai előadója vallotta be (utólag), hogy kezdetben nem értette, miért akar a könyvtár olyasmivel (ti. pályaismertetéssel, illetve bizonyos fokú „pályairányítással”) foglalkozni, amit az iskolák „hivatalból” végeznek.

Kerekasztal-beszélgetés

Az összejevetelt múlt év november 27-én tartották meg. Előzőleg meghívókat küldtek szét, s a helyszínen (a könyvtárnak nincs megfelelő helyisége, így a szomszédos ifjúsági klubban tartották a rendezvényt) kiállítás fogadta az érkezőket. Fényképek, munkaeszközök, a vállalatok termékei adtak szemléletes képet az üzemek tevékenységéről.

Az előkészítés jól sikerült, osztályfőnökük vezetésével mintegy száz VII—VIII. osztályos tanuló jött el, az érdekelt fiatalok 68 százaléka. S eljött mintegy harminc szülő is. Jelen voltak az iskolák igazgatóhelyettesei (ők foglalkoznak a gyermekek továbbtanulásával), és ott volt a Szigetvári Városi-Járási Könyvtár igazgatója.

A tulajdonképpeni beszélgetést megelőzően filmet mutattak be a komlói szénbányászatról és a könnyűipari üzemekről, majd az egyik szakmunkásképző intézet szakoktatója tartott bevezető előadást. A beszélgetés során a szülők és a gyermekek egész sereg kérdést tettek fel. Ezekből és a vállalati szakemberek válaszaiból kirajzolódtak, mik a problémák, s hogy lényegében mik a „másik fél” igényei, mit várnak egymástól. Hogy a beszélgetésnek a tájékoztatáson-tájékozódáson túlmenő hatása is volt, tanúsítja, hogy a fiatalok kérték az illetékeseket, hadd látogathassák meg a bányát és a Carbon Vállalatot. E látogatást az érdekeltek természetesen örömmel engedélyezték, s a „háztűznézés” a könyvtár és az iskolák közös szervezésében utóbb meg is történt. A találkozózt a vállalatok képviselői is hasznosnak és eredményesnek ítélték, amit bizonyít, hogy felajánlották a könyvtárnak: minden segítséget megadnak a hasonló rendezvények szervezéséhez. Az iskolákban is jó volt a visszhang, különösen az üzemlátogatás nyújtott maradandó élményt a gyerekeknek. Végül a könyvtárba járó szülők is úgy nyilatkoztak, hogy továbbra is számítanak a könyvtár segítségére a gyermekekkel kapcsolatos gondjaikban.

A könyvtár és a rendezvény népszerűsítésére a pécsi Rádió interjút készített a könyvtár vezetőjével. A megyei újság és a bányász szakszervezeti lap is riportban számolt be a kezdeményezésről.

A Föld mélye

A siker kötelez, az utat végig kell járni. Márciusban, a megyei műszaki hónap alkalmából rendezte a könyvtár második pályaismertető, s talán lehet óvatosan így is nevezni: „pályairányító” rendezvényét. Míg az elsón inkább a gyerekekre gondoltak, ez alkalommal a szülőket akarták elsősorban tájékoztatni, mégpedig csak a szénbányáról.

Ajánlközásuknak megfelelően a Szénbánya Vállalat küldte az előadót, aki maga a vállalat főmérnöke volt. Természetesen most is kiállítás fogadta az érkezőket.

A Föld mélye címmel elhangzott előadás jól foglalta egybe az érdekeségeket — hogyan keletkezik a szén a föld mélyében, a bányaművelés története stb. — a Szénbánya Vállalat jelen helyzetének, gondjainak s várható jövőjének ismertetésével. Az előadást követő beszélgetésből ismét kitűnt, hogy még a bányászok sem igen tudják, hányféle tevékenység, szakma, munkakör van üzemükben azon kívül, amit ők és közvetlen munkatársaik végeznek. Érthetően erősen foglalkoztatja őket a szénbányászat jövője, hisz ismerik az ún. szénhidrogén eredetű energiahordozók (olaj, földgáz) előretörését.

A rendezvénynek olyan jó visszhangja volt, mint az elsőnek. A megjelent szülők száma az előzőhöz képest megháromszorozódott, az első sikerének hatására mintegy kilencvenen jöttek el. S a könyvtár számára az sem közömbös, hogy a rendezvényekkel nagyon elégedett főmérnök személyében olyan patrónust szereztek, aki parancsnoki poszton áll a város iparában. Eljöttek szép számmal a vállalat műszaki vezető emberei — legtöbbször most lépte át először a könyvtár küszöbét —, s csodálkoztak, hogy ilyen intézmény is van a városban...

Folytatni

A két rendezvény kedvező tapasztalatai megérlelték a könyvtárosokban az elhatározást, hogy a pályaismertető összejeveteleket könyvtári hálózatukban is meg kell rendezni. Az első ez év őszén pécsi fiókkönyvtárjukban tartják. Természetesen Komlón is folytatni kívánják ezt a munkát, lehetőleg az eddigiektől eltérő, új formában. Az iskolák is számítanak rájuk. „Ilyen szakember-gárdát, mint amilyent a könyvtár ezeken a rendezvényeken felvonultatott, mi nem tudunk összetoborozni. Ilyen összetett módon: kiállítással, filmmel, üzemlátogatással, s nem utolsósorban könyvekkel kell összekapcsolni a pályaválasztási tanácsadó munkát” — mondta az iskolai könyvtári előadó, mikor véleményt kértünk tőle a könyvtárnak erről a tevékenységéről.

Körmöczi Józsefné, a városi tanács nemrég szervezett Pályaválasztási Tanácsadó-jának titkára pedig közölte, hogy állandó munkakapcsolatot fognak teremteni a könyvtárral.

Komló nem nagy város. Mégis, úgy látszik, több évi jó munkája nem volt elég a könyvtárnak ahhoz, hogy le tudja dönteni az ismeretlenség, a közöny falát, mely elzárta a lételemét jelentő publicitástól. De most, éppen az itt ismertetett újszerű „szolgáltatásuk” nyomán, már kezdenek tudni róluk (nemcsak az olvasók), és ők úgy érzik, hogy „sínre kerültek”.

Az igazi fiatalság elsősorban nem életkor, hanem állapot, friss tulajdonságok csokra. Ötletgazdagság, új utak bejárásának bátorsága, kezdeményezőkedv jellemzi. A komlói könyvtárosok — Mérei József könyvtárvezető, Keszi Erika (dolgozatával első díjat nyert a bécs-baranyai könyvtárosok jubileumi pályázatán) és Horel Veronika gyermekkönyvtáros — kétszeresen fiatalok. Nem félnek új utakon járni. Legfőbb törekvésük, hogy igazi városi könyvtárrá fejlesszék intézményüket.

Legújabb tevékenységük is segít abban, hogy ezt a célt mielőbb elérjék.

Simay Norbert

Állománygyarapítási kérdések a közművelődési könyvtárakban

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ június 20—22-én Miskolcon szemináriumot tartott az állománygyarapításban dolgozó könyvtárosok részére. A rendezvényen a megyei, a nagyobb városi és szakszervezeti könyvtárak munkatársai vettek részt.

A szemináriumon négy előadás hangzott el. *Szente Ferenc* a közművelődési könyvtárak fejlődéséről, a távlati fejlesztési terv állománygyarapítási vonatkozásairól, az ellátási rendszer követelményeiről, a fejlődés könyvtáron belüli és külső feltételeiről tartott előadást (a beszerzési keretek, a könyvvállomány ellenőrzése, a tervszerű könyvkivonás, a szolgáltatások és a gyűjtés összefüggései stb.). *Bereczky László* az állományalakítás rendszerével, a magas szintű szolgáltatást nyújtó közművelődési könyvtár állományának összetételével, belső arányaival, a könyvtárak közötti együttműködéssel, az országos szolgáltatások használatával foglalkozott. *Vargha Balázs* előadásának központjában a gyermekkönyvtárak állománygyarapítása állt. Emlékeztetett arra, hogy a gyermekkönyvtárakat is veszélyezteti az állomány „elposványosodásának” veszélye, amit csak rendszeres „karbantartással” lehet megelőzni. Hangsúlyozta a differenciált könyvbeszerzés, illetve ajánlás fontosságát. A választék bővítéséről szólva bátorította a gyermekeknek is megfelelő felnőtt irodalom beszerzését. A sort *Ferenzy Endréné Wendelin Lidia* zárta, aki a tudományos nagykönyvtárak állománygyarapítási elveiről, a gyűjteményszervezés tényezőiről, a művek kiválasztásának szempontjairól, az egyes kiadványfajták speciális kérdéseiről, a beszerzési forrásairól, továbbá a lebonyolítás alapvető módszereiről beszélt.

Az alkalmat az *Új Könyvek* szerkesztősége is felhasználta arra, hogy véleményét kérjen a lap tanácsadó tevékenységére, használhatóságára vonatkozóan. Az anketon számos (főleg kritikai tartalmú) észrevétel hangzott el. Kifogásolták, hogy az *Új Könyvek* a gyermekeknek kevés olvasnivalót kínál, s ezek ajánlása sem eléggé differenciált. A többnyire humán érdeklődésű könyvtárosok nem szerezhetnek kellő tájékoztatást a műszaki irodalom ismertetéseiből, emiatt választásuk gyakran esetleges. A helyes döntést olyan technikai akadályok is nehezítik, mint a rendelő jegyzékek rendkívül szoros visszaküldési határideje. Többen szóvá tették a referált irodalom hézagait, pl. a határainkon túli magyar nyelvű könyvek, a testületi kiadványok, bizonyos kiadók (Statistikai Könyvkiadó, Kossuth Kiadó, Ifjúsági Lapkiadó) saját terjesztésű könyvei vagy olyan egyetemi jegyzetek esetében, amelyek — megfelelő monográfiák hiányában — némely terület legfontosabb összefoglalásainak tekinthetők.

Anyagi kérdések is szóba kerültek. A törzsanyag megvásárlása a kis könyvtárakban nehéz, 10 000 Ft-os költségvetés alatt szinte lehetetlen. A szolnoki tapasztalatok szerint azokban a községi könyvtárakban, amelyeket a járási könyvtár ellenőriz, lényegesen jobb a helyzet, ezért ezt az ellenőrző tevékenységet másutt is szorgalmazni lehetne. Az *Új Könyvek* ajánlásainak differenciálásával kapcsolatban javaslat hangzott el a beszerzési keretek szerinti kategorizálásra, ami további finomítást tenne szükségessé a törzsanyagon belül.

Kifogásolták, hogy a tárgyszavak törlése miatt sokszor a szakjelzetek alsó sorai is lemaradnak a nyomtatott kartonokról. Ezzel kapcsolatban felvetették a gondolatot, hogy a jelenleg (1967 óta) kísérleti stádiumban levő, de bevált, több helyen felhasznált tárgyszórendszert végre „legalizálni” lehetne, azaz a tárgyszavakat a nyomtatott cédulára is fel lehetne venni. A résztvevők többsége már az év második felében indokoltnak és megvalósíthatónak tartotta ezt. Felhívták a figyelmet a recenzió, a szakjelzetek, a tárgyszavak és a beszerzési tanácsadó jelölések közötti gyakori ellentmondásokra, az ebből eredő zavarokra, hibalehetőségekre is. Egy javaslat szerint jobban kellene hangsúlyozni a szakjelzetek viszonylagosságát, s utalni az alternatív besorolási lehetőségekre. A szóba került problémákra az Új Könyvek szerkesztősége (KMK) nevében *Bereczky László*, a Könyvtárellátó nevében pedig *Ubornyák László* válaszolt, hivatkozva a sajnos évek óta csaknem változatlan munkaszervezési, könyv-forgalmazási (néhány kiadó saját szerződési kötelezettségét is megszegve kevés példányt ad át terjesztésre; a környező országokból túlságosan kis példányszámban érkeznek be könyvek stb.), technikai gondokra (a nyomdai előállítás, a korrekktúra nehézségei) s egyéb adminisztratív akadályokra, illetve ígéretet tettek a javaslatok megvizsgálására.

Az előadások szintén élénk visszhangot váltottak ki. A felszólalók elmondták, hogy a tervszerű gyűjteményszervezés által megkövetelt állományelemzésre és -apasztásra nincs elegendő idő és személyzet. Megfelelő jegyzékek sincsenek, ráadásul a tanácsi, pénzügyi vezetők statisztikai, illetve pénzügyi okokra hivatkozva vonatkoznak hozzájárulni a nagyobb állománykivonásokhoz. Áthidaló megoldásnak látszik a lépcsőzetes állománykivonás (ennek lényege, hogy a tartalmuk vagy rossz állapotuk miatt kivonásra szoruló példányok egyelőre maradjanak a könyvtár állományában, de kerüljenek a duplumraktárba).

Általános tapasztalat, hogy a könyvtáraknak kevés beleszólásuk van működésük külső feltételeinek alakulásába. A rossz anyagi helyzetben levő könyvtárak egyre jobban lemaradnak, ahelyett, hogy felzárkóznának a jobban ellátottak mellé. Állományuk minőségi mutatói tovább romlanak s hátrányukat helyi erőforrásokból lehetetlen behozni. A helyzetet az országos vagy a megyei központi alapok létesítése, esetleg kötelező normák bevezetése segíthetne (ami azonban a tanácsok jelenlegi gyakorlatában nem látszik megvalósíthatónak). De maguk a könyvtárak sem tesznek meg mindent a kedvező feltételek megteremtése érdekében. Hiányosak értesüléseik a település gazdasági helyzetéről, lehetőségeiről, fejlesztési terveiről, érvelésük nem eléggé átgondolt stb. Ezenfelül szorosabb kapcsolatot kellene tartaniuk a gazdasági vezetőkkel, jobban meg kellene ismertetni őket a könyvtár célkitűzéseivel, feladataival.

Sok gondot okoz a kézikönyvek, a folyóiratok s a külföldi anyagok beszerzése. Többen sürgették, hogy a KMK ismét adjon ki folyóirat-, illetve kézikönyv-jegyzéket. Szó esett az értékes, de ma már hozzáférhetetlen kézikönyvek reprint kiadásáról is. Az antikváriumokat képviselő *Hoffmann Ferenc* ismertette ezek lehetőségeit és terveit, ígéretet téve, hogy igénykutatás céljából ajánlatot juttatnak el a Könyvtár-tudományi és Módszertani Központhoz.

A gyermekkönyvtárak állománygyarapításával kapcsolatban megállapították, hogy az ún. „25%-os norma” (t. i., hogy a könyvtári állomány 25%-a legyen gyermekkönyv) elavult: ennél magasabb arányt kell kialakítani. A gyermekkönyvtári állományt pedig ezen felül felnőtteknek is szóló, illetve „átvezető” irodalommal is bőven el kell látni.

Ezenkívül még több részletkérdésben hangzott észrevétel és javaslat (pl. az egyik könyvtáros a raktározási táblázatoknak s következőképp a nyomtatott kartonok raktári jelzeteinek az ETO reformjától való elmaradását bírálta, többen kiejtési útmutató megjelentetését sürgették). A KMK irodalompropaganda osztálya a javaslatokkal, észrevételekkel kapcsolatos intézkedésekről az ősszel esedékes újabb összefoglaló kiadván számot adni.

A szeminárium egy nagyobb tanácskozás-sorozat része volt, amelynek célja szorosabb kapcsolatot kialakítani az egyes feladat körök, illetve munkafolyamatok szakemberei, valamint a Könyvtártudományi és Módszertani Központ között, elősegíteni az álláspontok egységesítését, a kölcsönös tájékoztatást, a szakmai vitát, s lehetőséget adni a közvetlen gyakorlati és elvi kritikára. A miskolci megbeszélés ebből a szempontból hasznos eszmecserének bizonyult.

M. G.

A BALATONI KISGRAFIKAI BIENNÁLÉ 2. keszthelyi tárlatáról a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság tetszetős katalógust adott ki, amely a legszébb ex libriseket is bemutatja. A biennálén résztvevő művészek többsége lapunkból is jól ismert.

Munkásműveltségi tájkonferencia Szolnokon

A Szolnok megyei Tanács művelődésügyi osztálya az SZMT könyvtárának, továbbá a Versegly Ferenc Megyei Könyvtárnak és a megyei művelődési központnak a közreműködésével és segítségével ez év júniusában konferenciát rendezett Szolnokon. A tanácskozáson résztvettek Szabolcs, Hajdú-Bihar, Békés és Bács-Kiskun megye népművelői is. Az összejövetelnek az volt a célja, hogy összegezze a munkások művelődésével kapcsolatos tapasztalatokat, különös tekintettel az olvasóvá nevelés tapasztalataira.

A konferencián résztvevő megyék közös sajátossága, hogy nem tartoznak a hagyományos munkássággal rendelkező megyék közé. Területükön a vidéki iparlepítési programok eredményeképpen főleg az utóbbi 10—12 évben nőtt meg tetemesen a munkások száma. Korukat és munkás voltukat tekintve is többségükben fiatal, első generációs munkások élnek itt, akik nem rendelkeznek még a munkás életforma tradícióival. A differenciált művelődésükre is jellemző.

A közös gazdasági-társadalmi sajátosságok megfelelő alapot adtak a tapasztalatok kicserélésére. Ezt hangsúlyozta megnyitójában *Tabák Lajos*, a Szakszervezetek Szolnok megyei Tanácsának elnöke. Ezután *Maróti László*, a SZOT kulturális osztályának alosztályvezetője ismertette a munkások művelődésével kapcsolatos országos tapasztalatokat.

Megfigyelhető, állapította meg, hogy a munkások érdeklődése a tartós és megalapozott ismeretek felé fordul. Az aktívizáló művelődési formák igen kedveltek.

A könyvtári tagok száma a lakosság más rétegét meghaladó ütemben nő a munkások között. Felhívta a figyelmet arra, hogy nagy feladatok várnak a közművelődésre a munkások általános műveltségének, iskolázottságának növelésében. Hangsúlyozta, mennyire fontos a közművelődési intézmények fejlesztése a munkáslakta településeken, valamint a szakszervezeti és a tanácsi könyvtárak, művelődési otthonok munkájának összehangolása.

A munkások művelődésének Szolnok megyei tapasztalatait *Szigeti László*, az MSZMP Szolnok megyei oktatási igazgatóságának igazgatóhelyettese ismertette. Szolnok megyében — mondotta — az aktív keresők fele munkás. A megye munkásságának politikai, általános és szakmai műveltségi színvonala folyamatosan emelkedik, viszont a kulturális igények változása, növekedése — a szükséglethez és a lehetőségekhez képest — ma még lassú folyamat, melyet gyorsítani kell. Az iskolai rendszerű felnőttoktatásban sajnos kevés munkás vesz részt, ma még az üzemek nagy része nem is ösztönzi erre őket. Igen fontos az ingázó munkások bevonása a különféle művelődési formákba, körükben különös jelentősége van az olvasásnak. Az előadás foglalkozott a politikai, és a szakmai műveltség helyzetével, valamint a munkások ízlésének, a művészetek iránti érdeklődésének tapasztalataival. Végül szólt a művelődési lehetőségekről, az alkalmazott formákról, a szocialista brigádmozgalomnak a művelődésben betöltött szerepéről, az új telepítési üzemek kulturális lehetőségeiről.

Fery Antal fametszete

Az előadást a résztvevő megyék tapasztalatairól szóló beszámolók egészítették ki.

A konferencia központi kérdésével két előadás foglalkozott. *Kondor Istvánné*, a Művelődésügyi Minisztérium könyvtárügyi osztályának vezetője a munkások könyvtári ellátásával kapcsolatos országos tapasztalatokat és teendőket ismertette. Kiemelte, hogy a bejáró munkások és a szakmunkástanulók között viszonylag nagy a könyvtári olvasók száma. A megoldandó feladatok között alapvető fontosságú a különböző fenntartású, irányítású könyvtárhálózatok összehangolt fejlesztése. A helyi tanácsoknak a hálózatfejlesztés során kiemelten kell foglalkozniuk a munkáskerületek, települések könyvtári ellátottságának fejlesztésével. Sok a tennivaló — a fejlődés ellenére is — a szakmunkástanulók könyvtári ellátásának javításában. A könyvtárak megkülönböztetett figyelemmel foglalkoznak a szocialista brigádokkal.

A munkások olvasóvá nevelésének Szolnok megyei tapasztalatairól *Szurmay Ernő* megyei könyvtárigazgató beszélt.

A kiegészítő referátumok a szakmunkástanulók olvasóvá neveléséről és az üzemi könyvterjesztés tapasztalatairól adtak képet, *Ambrus Zoltán* pedig a munkások olvasóvá nevelésének Békés megyei tapasztalatait ismertette.

A vitában résztvevők hangsúlyozták: legyen a szolnoki tanácskozás a kezdete annak a tanácskozás-sorozatnak, melyet a munkások művelődésének különféle kérdéseiről évente vagy két éventénként más-más megyében rendeznek meg.

A konferenciát megelőző könyvtári vizsgálatok és a konferencián elhangzottak alapján a Szolnok megyei Könyvtár módszertani levelet készít a munkások olvasóvá nevelésének teendőiről. A konferencia anyagát a megyei művelődésügyi osztály még ebben az évben nyomtatásban közreadja.

Czakó Jánosné

iskola és könyvtár

A kerületi könyvtárak a szakmunkástanulókért

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár néhány kerületi könyvtárának, például a kispesti (25-ös), a Karinthy Frigyes úti (6-os), az Illatos úti (23/1-es), valamint a Mester utcai (26-os) könyvtárnak már *sokéves kapcsolata van egy-egy szakmunkástanuló intézettel, iskolával*. A könyvtár a szakmunkástanulók olvasási színvonaláról és szokásairól több vizsgálódást is végzett, és ezeket a „Tapasztalataink” című kiadványsorozatának 7-es számában tette közzé. Az évek során felgyülemlett tapasztalatokat summarizálja az a módszertani útmutató, amelyet 1970-ben adott ki a kerületi könyvtárak osztálya a Munkaügyi Minisztériummal egyetértésben. Ez a kerületi könyvtárakon kívül a szakszervezeti hálózatba is eljutott.

Az útmutató egyik fontos pontja feloldotta a szakmunkástanulók könyvtárba járásának adminisztratív korlátait: addig ugyanis a beiratkozáshoz a személyi jótállás kellett, az új rendelkezés szerint azonban a könyvtárak biztosítékként elfogadják az intézet pecsétjét is a belépési nyilatkozaton. A kiadvány további pontjai útmutatást adnak a szakmunkástanulók könyv- és könyvtárhasználatra neveléséhez és mintatervezetet ismertetnek a könyvtár és iskola közötti éves együttműködésre.

A szocialista szerződések alapján végzett közös munka

Az elmúlt két év alatt a 42 Szabó Ervin kerületi könyvtár közül 18 kötött szocialista szerződést 26 szakmunkástanuló intézettel vagy önálló kollégiummal. A szerződések közül tizenötöt újítottak meg az 1971—72-es tanévre, ezek biztosítékai lettek a jó együttműködésnek. A munka olyan területekre, illetve mozzanatokra terjed ki, mint a könyvtárbemutató foglalkozások, a könyvtári művelődési körök szervezése, a rendszeres könyvajánlás, az ajánló bibliográfiák készítése, a kötelező olvasmányok feldolgozása, a szakköri munka és a különféle pályázatokon, tanulmányi versenyeken induló tanulók segítése. A szerződések egy részében találunk olyan vállalatokat is, melyek szerint a kerületi könyvtárak segítenek az intézeti könyvtárak állománygyarapításában, katalógusaik elkészítésében.

1972-ben 13 könyvtár összesen 47 csoportos foglalkozást rendezett kifejezetten az intézetek kérésére. Ezeken több mint 1500 fiatal vett részt. Sok helyen megvitatták — a könyv elolvasása és a színdarab megtekintése után — *Kertész Ákos* Makra c. művét. Népszerűek voltak a fantasztikus irodalomról rendezett viták és az egészségügyi felvilágosító előadások is, melyeket minden esetben külön rendeztek meg a lányoknak és a fiúknak. Soha nem hiányzott az ajánlott könyvek jegyzéke és a könyvtárban,

esetenként az intézetben megrendezett kiállítás, melynek könyveit hamarosan kiköcsönözték.

Az újpesti, 28. sz. könyvtár már másodszor rendezett a 22-es MŰM intézet első és második éveinek *műszaki vetélkedőt*, melynek fő célja az volt, hogy a tanulók megismerjék a könyvtár műszaki részlegét, jártasságot szerezzenek a könyv- és könyvtárhasználatban.

A Mester utcai könyvtárban a művelődési kör munkájába vonták be a 44-es sz. Lékai János szakmunkásképző kollégium tanulóit. Külön említésre méltó a kötelező olvasmányok közös feldolgozása. Rendszeresen a kerületi könyvtárban tartja összejöveteleit a kollégium honismereti szakköre is. Ennek tagjai az ifjúsági felelős irányításával megismerkedtek a könyvtári kutatómunkával, s a Budapest centenáriumának tiszteletére összegyűjtött anyagból ünnepi vetélkedőn adtak számot.

Petőfi születésének 150. évfordulója tiszteletére a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár versenyt hirdetett a kerületi könyvtárakba járó KISZ-korosztályú fiataloknak és ifjúsági művelődési köröknek a költőről szóló irodalmi műsor összeállítására és bemutatására. A versenyen két szakmunkástanuló-csoport is indult. A fiatalok több hónapos munkával készültek az ünnepségre: a könyvtárosok és a pedagógusok irányításával szívesen búvárkodtak, s az „alkotó munka” befejeztével igazi közösséggé kovácsolódtak össze, olyannyira, hogy mindkét esetben *irodalmi színpadként működtek tovább*. A 4-es sz., kispesti MŰM intézet tanulóit, akik végül győztesen kerültek ki a versenyből, a sikeren felbuzdulva mai költők verseiből összeállított irodalmi műsorral köszönték meg a könyvtár dolgozóinak egész évi fáradozásukat.

A verseny a könyvtári segédeszközök használatának megismerésén és az anyaggyűjtés módszereinek elsajátításán felül alkalmas volt arra is, hogy a könyvtárosok a versek és a prózai szövegek előadása során segítenek a gyakran előforduló olvasási nehézségeken, hibákon:

Vita a végzett munkáról és a szocialista szerződésekről

A fentiekben leírtak csupán löredékei a szakmunkástanulók körében végzett könyvtári nevelőmunkának és a szocialista szerződésben foglaltaknak. A két és fél év során felgyülemlt valamennyi tapasztalat képezte az alapját annak a szakmai vitának, amelyet ez év májusában a Munkaügyi Minisztériummal közösen kettős céllal szerveztünk:

Először is *Ballai Lászlónétól*, a szakmunkástanuló intézetek könyvtárainak budapesti szakfelügyelőjétől tájékoztatást szerettünk volna kapni arról, hogy az elmúlt évben a Munkaügyi Minisztériumnak a szakmunkástanuló intézetek könyvtárainak fejlesztésére kiadott rendelete milyen változásokat hozott, továbbá arról, hogyan értékelik ők a szocialista szerződéseket. Másodszor pedig részletesen elemezni és értékelni kívántuk a kerületi könyvtárakban eddig összegyűlt tapasztalatokat.

A megbeszélésen olyan vélemény alakult ki, hogy a szocialista szerződések több területen *újat hoztak* az eddigi könyvtári gyakorlathoz képest: Biztosítékai lettek a folyamatos, tartalmas együttműködésnek, lehetőséget adtak a munka ellenőrzésére. A kitűzött feladatokért — a korábbiaktól eltérően — az intézet és a könyvtár egyaránt felelősséget vállalt. Ahol a kapcsolat már sok éves múltra tekintett vissza, az eddigi gyakorlatot foglalták írásba a szerződések, s biztosították, hogy a végrehajtás ne a véletlen személyes kapcsolat függvénye, egy-egy könyvtáros, illetve tanár „privát” ügye legyen. Sajnos, még ma is sok helyen *mindent eldöntő tényező a személyes kapcsolat*, olyannyira, hogy egy-egy áthelyezéssel szinte érvényüket veszítik a szerződésekben foglaltak.

Azok a jó szerződések, amelyek a helyi igényeknek megfelelően az adott helyzetből, lehetőségekből kiindulva tűzik ki a feladatokat, s amelyeknek pontjait évről évre felülvizsgálják és kiegészítik az időszerű feladatokkal. Csak az így megkötött szerződés lehet alapja a cselekvő együttműködésnek, az ilyen szerződés nem válik formálissá.

A szerződések főbb pontjait a vita alapján a következőkben jelölhetjük meg: Az osztálylátogatások folyamatos és jól előkészített szervezése; a kötelező olvasmányok rendelkezésre bocsátása; a pedagógusok munkájához szükséges szemléltető anyag felvétele; kiállítások készítése az iskolákban; a tanulók meghívása a könyvtár rendezvényeire, bevonásuk az ifjúsági művelődési kör munkájába; a tanulók szakmájához tartozó irodalom gyarapítása; az iskolai könyvtáros munkájának módszertani segítése; évente egy-egy aktuális téma kiválasztása, amelyből vitát, előadást szerveznek; a kötelező olvasmányok vitája; a különféle pályázatokra, tanulmányi versenyekre készülő diákok felkészítése; az évfordulók megünneplése; a rendhagyó irodalomórák témájának kiválasztása; kisbibliográfiák, ajánló jegyzékek készítése.

A szerződések megvalósítását leginkább az gátolja, hogy a partnerek nem az adott lehetőségeknek megfelelően határozzák meg a szerződés pontjait, erejüket meghaladó

feladatokra vállalkoznak. A mi esetünkben például előfordult, hogy nagy távolságra levő intézettel jött létre szerződés, s a távolság akadálya lett a folyamatos közös munkának. A személyi feltételek megváltozásának hátrányos következményeit már említettük: ilyen esetben a könyvtárvezetőnek és az iskola igazgatójának kell megszerveznie a szerződésben foglaltak végrehajtását.

A szakmai tanácskozásokon elhangzottak megmutatták, hogy a szerződések *túljutottak a kísérleti szakaszon*, nagy részük beváltotta a hozzá fűzött reményeket, s a javaslatok, ötletek további ösztönzést adtak mind a könyvtárosok, mind a pedagógusok munkájához, az 1973—74-es tanévre megújítandó szerződésekhez.

Sándor Ottóné

a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa

Az első eredmények egy szakmunkásképző intézeti könyvtárban — szákszervezeti segítséggel

Az elmúlt év végén két új főhivatású könyvtáros lépett munkába Szegeden, a szakmunkásképző intézetekben. A *Munkaügyi Minisztérium* támogatása (lásd a *Könyvtáros* 1973. évi első számát) lehetővé tette, hogy az intézetek jelentékeny összeget fordítsanak könyvvásárlásra, és főhivatású könyvtáros foglalkozzék tanulóikkal. Természetesen a minisztériumi támogatáson kívül elengedhetetlenül szükséges volt a helyi, iskolai vezetés támogatása, s a lehetőségekhez képest a tárgyi feltételek megteremtése is.

A szakmunkástanulók irodalmi nevelése, szakmai tudásuk bővítése, olvasási készségük kialakítása hosszú évek óta nagy gondot okozott Csongrád megyében is. A jövő munkásgenerációja ilyen vonatkozásban többnyire felkészületlenül, „érintetlenül” érkezik meg élete első munkahelyére. Ezért természetesen elsősorban *az eddigi elégtelen könyvtári viszonyokat* okolhatjuk. Az említett intézkedés nyomán jelentkező kezdeti eredmények viszont arról tanúskodnak, hogy van lehetőség a szakmunkástanulókkal való eredményesebb könyvtári foglalkozásra. Bizonyítják ezt a *szegedi 624. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet eddigi tapasztalatai*, melyekről az alábbiakban szeretnénk röviden beszámolni.

Együtt az SZMT könyvtárral

Az intézet vezetői még a múlt évben felkeresték az SZMT központi könyvtárt és tanácsot kértek, hogyan fejlesszék tovább könyvtárukat az új feltételek között. A két szerv együttműködési szerződést kötött, melyben az SZMT könyvtár vállalta a szakmai tanácsadást, segítségnyújtást, az intézeti könyvtáros képzését, továbbképzését és a tanulók szervezett formában történő irodalmi és szakmai nevelését az egyik szákszervezeti művelődési központban tartandó klubszerű foglalkozások keretében.

A papíron rögzített vállalások komoly munkát követeltek az SZMT könyvtártól, mivel a kinevezett könyvtáros, *Mucsi Ilona*, az iskola egyik magyar szakos tanára, könyvtári ismeretekkel nem rendelkezett. Az SZMT könyvtár munkatársai az intézeti könyvtár több mint 5000 kötetes régi állományát kéthónapos munkával selejteztek, a fennmaradó 3000 kötetet újra leltározták, ellátták raktári jelzetekkel, kiéptítették a raktári katalógust is, és kölcsönzésre alkalmassá tették az állományt. A könyvtár az intézet második emeletén mintegy 40 m²-es helyiséget kapott mennyezetig érő szabadpolcokkal. Mivel időközben szerződést kötött a Könyvértékesítő Vállalattal, folyamatosan kapta a megjelenő új könyveket. Még az év végén mintegy 2000 forintért történő vásárlással sikerült az állományt kiegészíteni a legfontosabb kézi könyvekkel, kötelező irodalommal, szakmai művekkel és az oktató-nevelő munkához szükséges segédkönyvekkel is. A csoportos leltárkönyv szerint a 3851 kötetes állomány a tanév végén körülbelül fele-fele arányban tartalmazott szépirodalmi és ismeretterjesztő műveket, a gyermek és ifjúsági könyvek száma 192 volt.

Sajnos, a részletes megoszlás számai nem a legkívánatosabb arányokat tükrözik. Feltétlenül szükséges a segéd- és a kézikönyvtári anyag további kiegészítése, és az iskolában oktatott szakmák újonnan megjelent irodalmának több példányos beszerzése. Ez utóbbi hiánya egyben könyvkiadásunk évek óta fennálló mulasztását is bizonyítja.

A könyvtárba a legfontosabb szakmai és általános folyóiratok pár éve rendszeresen járnak, de kótetésükre eddig még nem került sor.

Az újjászervezett intézmény 1973 januárjában megkezdte a kölcsönzést. A nyitvatartás gyakorlatilag egyenlő a könyvtáros munkaidejével. Kivételt képez az ebédidő

és az a 6 óra, amikor a könyvtáros tanít. A heti 6 órás tanítás nagyon hasznos több szempontból is: a könyvtáros-pedagógus nem „jön ki” a tanítási gyakorlatból, ráadásul tanártársaival sem szakad meg régi kontaktusa, a tanulókkal pedig gyors, közvetlen, élő kapcsolatot tud kialakítani. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a pedagógus tekintélye — most még — nagyobb, mint a könyvtárosé.

Biztató kezdet

Az intézet tanulóinak száma 954, a tanároké, szakoktatóké és egyéb foglalkoztattaké 55. Januártól május 20-ig, amíg az oktatás tartott, 180 tanuló és 32 tanár iratkozott be a könyvtárba és kölcsönzött onnan rendszeresen. Tehát a tanulók 18,8 százaléka volt olvasó, s ez elég jó eredmény a kölcsönzés első fél évében. Viszont évfolyamonként vizsgálva a beiratkozásokat, kitűnik, hogy az első évfolyam 11 osztályából 6 olyan osztály volt, amelynek tanulói között nem akadt egyetlen beiratkozó sem. A második évfolyamból mindössze kettő, a harmadikból három ilyen osztály akadt. Ez a tény arra kényszeríti a könyvtárost, hogy a tanév kezdetekor az első évfolyam tanulói körében folytasson elsősorban olvasótoborzást. Éppen ezért már a tanévzáró értekezleten megbeszélték a tanárokkal, hogy osztályfőnöki vagy magyaróra keretében könyvtárlátogatást szerveznek, illetve az órát ott tartják meg.

Ugyancsak az elsősök — de természetesen más évfolyamok tanulói is — jelentkezhetnek könyvtári klubtagoknak. Ezek maguk is segíthetnek a könyvtári munkában, s egyben el is sajátíthatják. Javaslatot tehetnek könyvek beszerzésére, tolmácsolhatják a könyvtárosnak társaik kulturális, szórakozási igényeit, elképzeléseit, s azok teljesítésében segítségére lehetnek. A programokat az iskolai KISZ-szervezettel közösen szeretné megszervezni a könyvtáros.

A második évfolyam tanulói már inkább a különféle rendezvényekbe, versenyeinkbe, foglalkozásokba vonhatók be. Sikeresen szerepeltek már az elmúlt tanévben is a Petőfi-versenyen és más tanulmányi versenyeken. Kiderült az is, hogy az író-olvasó és a színész-közönség találkozókra ezek a gyerekek még nincsenek felkészülve, amint ezt a tapasztalatok bizonyították. Az irodalmi nevelés ilyen formáját a tanulók körében több hónapig, zívós előkészítő munkának kell megelőznie, ami nemcsak a könyvtáros feladata, hanem a egész tantestületé.

A négy hónap alatt a könyvtárnak 593 látogatója volt. Egy tanuló átlagban 3,3 alkalommal cserélt könyvet, s egy-egy látogatáskor 1,6 kötetet vitt el. Az olvasók ez idő alatt átlagosan 5,3 kötetet olvastak el, illetve kölcsönöztek ki a könyvtárból.

Mit olvasnak a szakmunkástanulók? Az elsősévesek közül igen sokan keresik a kalandos és ifjúsági műveket, általában a könnyebb olvasmányokat, s kevés alapfokú szakkönyvet is olvasnak. A második- és harmadévesek olvasmányai már változatosabbak: az érettségizett osztályok tanulói a valóban értékes, főleg az újonnan megjelent irodalmat és a középszintű szakkönyveket keresik; a másik — a legnépesebb — tábor csak a szórakoztató olvasmányokat, lektűröket, krimiket, útleírásokat keresi, olvassa. Örvendetes, hogy volt 20—25 olyan tanuló is, aki valóban a felfedezés örömeivel jött a könyvtárba, kutatott, keresett, tanácsot kért a könyvtárostól. Közülük meglepően sokan többször is kértek verseskötetet.

Az igényesebb olvasásra nevelés, a látó- és érdeklődési kör tágítása érdekében a következő tanévben meghívott előadókkal megpróbálkoznak a rendhagyó irodalmi órákkal is, elsősorban a mai magyar irodalom köréből.

A megújuló könyvtár említésre méltó vonzást gyakorol a tanárookra is. A beiratkozott 32 tanár és szakoktató 200 könyvet kölcsönzött ki négy hónap alatt. Szinte nap mint nap megfordultak a könyvtárban: hol bibliográfiát kértek, hol a könyvtárközi kölcsönzés szolgáltatásait vették igénybe. A könyv számukra egy kicsit munkaeszközzé vált. Mindezek a tanulókra is rendkívül jó hatást gyakoroltak, hiszen a kölcsönzések során állandóan találkoztak tanáraikkal.

Az intézet a jövőben szeretne egy megüresedő épületszárnyban *nagyobb helyiséget* juttatni a könyvtárnak, ahol célszerűbben alakíthatnák ki a kölcsönzési és a helyben olvasási övezetet, s esetleg kisebb rendezvényekre is mód nyílna. A rendszeres állománygyarapítást biztosító 12 000 forintos keretösszeget (ehhez járul még a tavalyról fennmaradt 25 000 Ft is) a tanári kar javaslatait figyelembe véve költi el a könyvtáros, aki egyébként alapfokú vizsgát tesz össze az SZMT könyvtár által szervezett tanfolyamon. Véleményünk szerint az igazán jó munkához a könyvtárosi kiélezítő szak elvégzése is szükséges lenne.

A tanulókkal való foglalkozás eredményei talán már a jövő évben *mérhetőek* lesznek, s ezért reméljük, hogy a munkahelyeken is műveltebb, igényesebb, a meggyorsult idő eseményeiben jobban eligazodó, helyüket megtaláló fiatal szakmunkásokkal fogunk találkozni.

Vargáné Major Judit

a Csongrád megyei SZMT könyvtár h. igazgatója

Zenemű- és hangtárak a közművelődési könyvtárakban

A zeneműtárak és a hangtárak hazánkban is új színnel gazdagították a könyvtári szolgáltatások sorát: megjelentek a „hangzó” dokumentumok. A zeneműtárak zenei anyagot: kottákat gyűjtenek, tekintet nélkül a tartalmat hordozó formára. A hangtár viszont csak hangzó, illetve hallható dokumentumot gyűjt, gyűjtőköre azonban nem szűkül le zenei anyagokra. A közművelődési könyvtárakban a két gyűjtemény általában egy részleget alkot.

A zenei könyvtárak, zenei részlegek kialakulása

A hazai szaksajtóban tallózva 1957-től kezdve egyre több, közművelődési zenei könyvtár létrehozását sürgető írásra bukkanunk. Ekkor még a Gorkij Könyvtár zeneműtárán kívül, amelynek állományát elsősorban szovjet kották és hanglemezek alkották, nem volt sem vidéken, sem a fővárosban közművelődési zenei gyűjtemény vagy hangtár. A *Könyvtáros* 1958. 5. számában ezt írta *Simon Anna Mária*: „Sokat írnak és beszélnek a zenei közízlés alakulásáról — szinte érthetetlen, hogy még senki sem vetette fel, milyen hatalmas közízlés-formáló erejű intézmény lehetne a nyilvános zenei könyvtári hálózat...” De már öt megelőzően, szintén a *Könyvtáros* lapjain — az 1958. évi 4. számban — ezt a problémát *Pethes Iván* így fogalmazta meg: „Nincs Magyarországon olyan zeneműtár vagy könyvtár, mely megnyugtató módon elégíthetné ki a széles körben fellépő zenemű- és hanglemezkölcsönzési igényeket.” Megállapította: „A főváros közművelődési könyvtárának szerepét a Szabó Ervin Könyvtár tölti be. Az újonnan létesítendő zeneműkölsönző elsősorban közművelődési feladatot kapna e könyvtár keretében.”

A *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* zenei gyűjteménye 1964-ben alakult meg. Létrejötté mozgósította a zeneszeretők és a zenével hivatásként foglalkozók népes taborát. Beszédés példája ennek a zenei gyűjtemény vendégkönyve. A bejegyzések élén *Kodály Zoltán* mondatai állnak: „A zenei könyvtár megnyitását örömmel üdvözlöm. Kívánom, legyen olvasója is annyi, hogy mihamar szűknek bizonyuljon!” A vendégkönyv lapjain a magyar zenei élet jeles alakjainak, a zenepedagógusoknak és a külföldi kollégáknak elismerő sorai egyaránt megtalálhatók.

Kodály Zoltán kívánsága nagyon hamar valóra vált. A könyvtár állománya 1964-ben 6000 kotta és 3000 zenei szakkönyv volt, s 1973-ban ez a két szám már 23 000-re, illetve 7000-re módosult, s helyisége bizony nagyon is szűk már mind az állomány, mind az olvasók befogadására.

Ugyanebben az évben, még a budapesti kottatár létrejötté előtt a *Békéscsabai Megyei Könyvtárban* megalakult az első vidéki zenei könyvtár. A gyűjtemény elsősorban hanglemezekből állt, ezt egészítették ki a zenei kézikönyvek és a kották. A lemezek 36, erre a célra kialakított helyen hallgathatók fejhallgató segítségével. A kezelőasztalba 4 lemezjátszó van beépítve, tehát egyszerre négyfajta zenemű közül választhat az érdeklődő.

Néhány éven keresztül ez a két korszerűen felszerelt könyvtár képviselte a közművelődési zenei könyvtárak két típusát.

Jelentékeny változás csak 1969-ben történt, amikor a *Művelődésügyi Minisztérium* 12 nagyobb vidéki könyvtárnak olyan alapfelszerelést ajándékozott, amely lehetővé tette zenei részleg kialakítását.

A két fontos időpont, 1964 és 1969 között a zenehallgatás iránti igényeket úgynevezett lemezszarkok segítségével elégítették ki a könyvtárak. A lemezszarkok tulajdonképpen az olvasótérben vagy a kölcsönzőhelyiségben elhelyezett egyetlen lemezjátszó volt, amihez 100—300 hanglemez tartozott. A kívánt zeneművet halkan — hiszen fejhallgató általában nem volt — forgatták le. A zenét hallgatók zavarták az olvasókat, a jövő-menők a zenét hallgatókat. Az, hogy ezeket a kellemetlenségeket mind a könyvtárak, mind a zenét hallgatók vállalták, egyértelműen bizonyította: valóságos, növekvő igényről van szó; meg kell teremteni a közművelődési könyvtárak újabb különgyűjteményét, a *zenemű- és hangtárakat*. A minisztériumi ajándék a következőket tartalmazta: tíz fejhallgatót, két lemezjátszót, egy magnetofont és 300 hanglemezt. Az elkövetkezendő években egymás után megnyíló zenei részlegek legnagyobb része ebből az ajándékból nőtt ki, alakult zenei gyűjteménnyé.

Ez az igen fontos lépés azonban valóban csak kiindulási alap volt, és amennyiben a helyi fenntartó szervek komoly segítsége nem egészítette ki, bizony csak fél megoldás maradt.

A Művelődésügyi Minisztérium anyagi segítségével kívül az új részlegek kialakításában a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 1969-ben megalakult zenei szekciója vállalta a legnagyobb szerepet, A szekció vezetősége és akkori elnöke — Pethes Iván

— sorra járta a nagyobb közművelődési könyvtárakat, szakmai segítséget nyújtott a részlegek munkatársainak, segített az újfajta munka megszervezésében.

A zenemű- és hangtárak mai helyzete és feladatai

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1972-ben *Csoboth Attila* szerkesztésében cím- és adattárakat jelentetett meg a közművelődési könyvtárak zenei részlegeiről. A gyűjtemények száma azóta is növekedett, állományuk bővült, ezért ma már a *zenei könyvtári minerva* kiadása látszik célszerűnek. (Annál is inkább, mert a már megjelent kiadvány maga figyelmeztet a közölt adatok hiányosságára, illetve bizonytalanságára.)

1970-től kezdve egymást követik a híradások a vidéki városokban megalakuló zenei gyűjteményekről: többek között *Debrecenben, Székesfehérváron, Szegeden, Szombathelyen, Kaposváron, Győrött létesültek ilyenek, Budapesten pedig az Állami Gorkij Könyvtár* zeneműtára alakult át modern, fejhallgatós zenehallgatást lehetővé tevő könyvtárrá.

A könyvtárak szervezetében a zenei gyűjtemények és a hangtárak úgy helyezkednek el, mint a többi különgyűjtemény. Közülük eggyel — a helytörténeti gyűjteménnyel — egész szoros együttműködést kell kialakítaniok. A hangtáraknak gyűjteniük kell például a munkásmozgalmi veteránok visszaemlékezéseit is, a zenei gyűjteményből pedig nem hiányozhatnak a település zenei kiválóságainak művei. Ezek a szempontok a gyűjtemények arculatának, gyűjtési körének arnyaltabb kialakításához is segítséget adnak.

Magától értetődik, hogy *Erkel* szülővárosa, Gyula, teljes Erkel-hanglemez gyűjtemény birtoklására törekszik, Szegedtől sem lehet elvitatni, hogy az ott született *Durkó Zsolt* műveit gyűjtse, és az is érthető, hogy szép barokk városunk, *Eger*, barokk muzsikát gyűjt. Gyűjtőkörü átfedések természetesen mindig is lesznek, de törekedni kell a sajátos, helyi arculat kialakítására.

A hangtárak, zenei gyűjtemények hiánytalanul *csak akkor teljesíthetik* a maguk elé tűzött feladatokat, ha *szorosan együttműködnek* a település egyéb zenei intézményeivel. Az MKE zenei szekciójának első vándorgyűlése Miskolcon — egyebek között — éppen ezt az együttműködést, egymásra utaltságot hangsúlyozta. (Lásd *Gráfné Forrai Magdolna* cikkét a *Könyvtáros* 1973. évi 6. számában.) Ennek az „együtt dolgozásnak” — még a zeneműtárak között is — több feltétele van. Ilyenek: központi katalógus kialakítása — mind a hanglemezek, mind a kották esetében; törzsállományjegyzékek szerkesztése; újabb továbbképző tanfolyamok szervezése, hogy a zeneszerek könyvtárosi, a könyvtárosok zenei ismereteket szerezhessenek; szabványosítás a címleírásban, az osztályozásban, a módszertani irányítás kifejlesztése.

Skaliczki Józsefné

Menyhárt József ex librise (A balatoni kisgrafikai biennálé anyagából)

Teljessé vált Veszprém megye szakszervezeti hálózata

A veszprémi SZMT elnökségének 1972 februárjában jóváhagyott négyéves könyvtárfejlesztési tervében egyebek között SZMT körzeti könyvtár létesítése is szerepelt tapolcai székhellyel.

Veszprém megye ipari körzetei közül *Ajkán, Fűzfőn és Pápán* még 1962 és 1964 között megtörtént az SZMT könyvtári körzet kialakítása. Az említett helyektől azonban *Tapolca* távol esik.

A tapolcai vasútas művelődési otthonban 1945 óta van könyvtár. 1966-tól havi 400 forinttal díjazott könyvtárossal, 10 ezer forintos évi könyvbeszerzési kerettel működött a vasútas gócponti könyvtár. Alapterülete azonban még 1970-ben is alig haladta meg a 30 négyzetmétert. A könyvtár fala málladozott, a polcok roskadoztak. Néhány évvel ezelőtt — az SZMT központi könyvtár ösztönzésére — központi és helyi erőforrásokból némileg helyrehozták, és több ezer forintért szabadpolcos kölcsönzésre alkalmas állványokat is vásárolták.

1972-ben az SZMT kezdeményezésére a tapolcai művelődési otthont közös fenntartásba vették. A szakszervezeti közpon-

ti szervek, a város és néhány vállalata tekintélyes összeget adott a fenntartási költségekhez, valamint a művelődési otthon korszerűsítéséhez.

A közelmúltban szakképzett, főfoglalkozású könyvtáros alkalmazására került sor, s a művelődési otthon felújításával egyidőben a könyvtár átépítése is megtörtént. A hasznos alapterületet 100 négyzetméterre növelték és belső raktárt képeztek ki. A berendezésre és az egyéb szükséges tárgyakra majdnem 100 ezer forintot fordítottak. A könyvtár állománya jelenleg 12 ezer kötet, a működés költségei — ha szerények is — de biztosítva vannak. A korszerűsített könyvtárat a közelmúltban adták át. A hetenként többször és hosszabb ideig nyitvatartó könyvtár a hálózati feladatok ellátásán kívül a környék lakosságának is kölcsönöz.

Gyakorlatilag ezzel vált teljessé és fejeződött be Veszprém megye szakszervezeti könyvtárhálózatának kiépítése, s így lett korszerű otthona a negyedik Veszprém megyei SZMT körzeti könyvtárnak Tapolcán.

Kerekes Imre

A NÉPMŰVELÉS PARADOXONAI címmel Vargha Balázs tanulmányát közli az *Új Írás* augusztusi száma. A szellemes és lényegre törő írás utal a magyar népművelés történetére és feltárja jelen helyzetünk legfőbb ellentmondását: hogy épp azokhoz nem jut el, akik leginkább rászorulnak, a „hátrányos helyzetű felnőttekhez”, a fél-analfabétákhoz, a kultúrán kívül maradt rétegekhez. De a magasabban levő, operett-lektűr izlésű rétegnek sem adja meg az előbbrejutás lehetőségét. Mint mondja: „a kényszerű együttlét az oktatás szituációja, az önkéntes részvétel a közművelődésé”. Ez az önkéntesség behatárolja a lehetőségeket, ennél is jobban a közösségek hiánya, leginkább pedig a művelődés „civilizációs árta”; „a művészeti munkamegosztás”, amelyben a közönség csak befogadó, de nem alkotó. A népművelési intézmények is csak a lakosság töredékét szolgálják, közülük csak a könyvtárak magaslanak ki — a jegyzetben közölt adatok szerint —, de őket is csak az iskolás gyermekek fele, s a felnőtt lakosság egytizede veszi igénybe. A tanulmány olyan közművelődési ösztönzőrendszer megteremtését javasolja, amely a hátrányos helyzetű rétegek számára is érdemessé teszi a művelődést.

A PEDAGÓGUSOK ÉS A SZÉPIRODALOM című tanulmányt — Tánzos Gábor munkáját —, mely az MTA Szociológiai Kutatóintézete és a Könyvtár-tudományi és Módszertani Központ vizsgálódásait összegezi, 78 l. terjedelmű füzetben adta ki a Népművelési Propaganda Iroda. Az adatokból és elemzésekből kitűnik, hogy bár a pedagógusok olvasásra fordítható szabad ideje igen kevés, olvasottságuk, irodalmi-művészeti izlésük — más értelmiségi csoportokéhoz viszonyítva — magas; az iskolai olvasónevelés hiányának okát nem kereshetjük az ő gyenge felkészültségükben; de kitűnik a pedagógus-csoportok közötti igen nagy különbség is. Az értékes irodalom legjobb szövetségesei a humán szakos középiskolai tanárok, közöttük is elsősorban a fővárosiak. A községi al-sótagozati tanítók maguk is „hátrányos helyzetűek”; emiatt nem meglepő, hogy diákjaik szintén azok. A sokoldalú vizsgálódás szerint a középiskolai tanárok egyöntetűen legnépszerűbb írója Németh László, akinek életművében a szépirodalom és a pedagógiai szakmai irodalom együtt van jelen.

A könyvtárosegyesület zalaegerszegi vándorgyűlésének programja

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete október 25-én és 26-án rendezi meg 1973. évi vándorgyűlését Zalaegerszegen. A vándorgyűlés csütörtökön, október 25-én délelőtt kezdődik:

1) Beszámoló az IFLA 39. kongresszusáról. Előadó: *dr. Székely Sándor*, az MKE elnöke, az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ igazgatója.

2) Ötszáz éves a magyarországi könyvnyomtatás. A mai könyvtörténeti kutatások problematikája. Előadó: *dr. Borsa Gedeon*, az OSZK tudományos főmunkatársa. Kiegészítő referátumot tart *dr. Tarnai Andor*, az irodalomtudományok kandidátusa, az MTA Irodalomtudományi Intézetének főmunkatársa.

3) A mai magyar könyvművészet kibontakozása. Előadó: *Kéki Béla*, a Műegyetemi Könyvtár ny. igazgatóhelyettese. Kiegészítő referátumot tart *dr. Németh Lajos*, a művészettörténeti tudományok doktora, az MTA Művészettörténeti Kutatócsoportjának főmunkatársa.

A délutáni program: Zalaegerszeg kulturális intézményeinek megtekintése (Múzeum, Falumúzeum, megyei könyvtár).

Pénteken, október 26-án délelőtt:

1) A magyar könyvtártörténetírás módszere és művelése. Előadó: *dr. Makkai László*, a történettudományok doktora,

az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. Kiegészítő referátumot tart *dr. Remete László*, a történettudományok kandidátusa, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár osztályvezetője.

2) További bejelentett előadások.

A tudományos program után a jelentkezők számától függően autóbusz-kirándulásra kerül sor a megye területére, műemlékek, művelődési intézmények megtekintése céljából.

Mint a fenti tájékoztatásból kitűnik, a vándorgyűlés előadói — a magyar könyvnyomtatás 500. évfordulója alkalmából — könyv- és könyvtártörténeti témákkal foglalkoznak.

1973 egyben a zalai könyvnyomtatás 400. évfordulója is, ezért a vándorgyűlés résztvevői számára a zalaegerszegi múzeum, a megyei könyvtár és a nyomda a megye nyomdászatanak kezdeteit és fejlődését bemutató kiállítást rendez.

A vándorgyűlés résztvevőinek október 24-én kell Zalaegerszegre megérkezniük, mert másnap a tanácskozások fél 9 órakor kezdődnek. Szállásról a rendezőség az „Arany Bárány” szállodában (100 fő) és a Turista Szállóban gondoskodik. Szállásköltség egy éjszakára a szállóban kb. 140 Ft, a turistaszálláson pedig kb. 35 Ft.

A vándorgyűlés zalaegerszegi ügyintézője: *Györffy Józsefné* könyvtáros. Címe: 8900 Zalaegerszeg, postafiók 16. Megyei könyvtár.

A balatoni kisgrafikai biennálé anyagából: a „Balaton”-téma díjnyertesének, Trojan Marian Józsefnek metszete

BARANYA ÉS BÁCS-KISKUN MEGYE nemzeti-ségi közsegeinek könyvtárosai részére júniusban kétnapos szakmai és művelődéspolitikai továbbképzést tartottak Mohácson. A két megyei tanácsai művelődésügyi osztály és a két megyei könyvtár által szervezett továbbképzésen a megyék délszláv és német báziskönyvtáraihoz tartozó közsegekből 34 könyvtáros vett részt, akiknek többek között *Daróczy Sándorné*, a Művelődésügyi Minisztérium nemzeti-ségi osztályának helyettes vezetője „Nemzetiségi művelődési politikánk és a könyvtárak”, valamint *Urosevics Daniló*, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársa „Az ifjúsági irodalom szerepe az anyanyelvi irodalom alapozásában, illetve továbbfejlesztésében” címmel tartott előadást. A tapasztalatcserével egybekötött továbbképzés sikere nyomán a jövőben a nemzetiségi könyvtári továbbképzéseket rendszeresen kívánják tenni a báziskönyvtárak.

(P. Gy.)

Hírek

A PETŐFI-EMLEK-KÖNYVTÁRI akció támogatására a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár négy értékes kiadványát küldte meg ajándékképpen a mozgalomban részt vevő ötven könyvtárnak, elsősorban a kisebb, rosszabbul ellátott községi könyvtáraknak. Az ajándékesomagban van a *Mitru Ibolya* szerkesztette **Petőfi-bibliográfia**, a **Petőfi-dokumentumokat tartalmazó kiadvány**, amelyet **Benjámín László és Pataki Ferenc** szerkesztett, továbbá a **Lantom, kardom tiéd oh szabadság!** című ajánló jegyzék (**Hargitai Nándorné és Kerekes Pálné** összeállítása), valamint **Endrődi Sándor** „**Petőfi napjai a magyar irodalomban**” c. művének harmadik kiadása. (K. Cs.)

KOREAI EMLÉKKIAL-LÍTÁST rendezett a Paksi Járási Könyvtár. A kiállítás ünnepi megnyitóján részt vettek a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság budapesti nagykövetségének munkatársai is. A koreai vendégek könyvcsomagot ajándékoztak a könyvtárnak. (P. L.)

HUSZONHÁROM EVEN keresztül dolgozott társadalmi munkás könyvtárosként **Szontág Jánosné** a Tolna megyei **Kajdacson**. A művelődési házzal és az iskolával együttműködve lelkiismeretesen végezte munkáját, amiért **Miniszteri Dicséretben és Szocialista Kultúráért kitüntetésben** részesült. Most azonban betegsége miatt kénytelen volt megválni a könyvtártól. **Utóda Bertalan Gyula** tanár lett. (P. L.)

FOGÁSZATI GYERMEKRAJZ-PÁLYÁZATOT hirdet az Egészségügyi Minisztérium a Szolnok megyei egészségügyi, valamint kulturális intézményekkel karöltve a novemberi fogászati hónap alkalmából. A rajzoknak a fogápolást és a szájhigiéne előmozdítását kell népszerűsíteniük. A pályázat témái: A helyes fogápolás; A fogak ellenségei és barátai; A jó fogkefe, korszerű fogkrémek; A rágás szerepe; Iskolafogászati rendelőben; Szabadon választott téma fogápolási kérdésekről. A pályázatra általános iskolai tanulók küldhetik be tetszés szerinti technikával készített munkáikat október 15-ig a Szolnok megyei Egészségnevelési csoport címére (5000 Szolnok, Ady Endre u. 117/b.) A legjobb pályamunkákat kiállításon mutatják be, készítőik pedig jutalmat kapnak.

MESEMONDÓ VERSENYSZERT rendeztek az üzemi óvodások részére a Magyar Pamutipar újpesti szakszervezeti könyvtárában. Négy-nyolc kis- és középső csoportos apróság adott számot mesemondó képességéről a könyvtárosokból és óvónénikből verbuválódott zsűri előtt kis társaik és a győztesek jutalma egy-egy maguk választotta meséskönyv volt. (T. J.)

Utazás embertől emberig

Beszélgetés Fodor Andrással

Fodor András ma már nem szorul semmiféle külön bemutatásra. Sem igazolásra. (Persze nem mertem volna ezt nyugodt lélekkel leírni évekkel ezelőtt. Ugyanis volt idő, amikor azt tartotta jobbik esetnek, ha nem foglalkoztak vele, akkor legalább nem érte támadás.) Nyolc verseskötény, két esszékötet és harmincnál több — önálló és társszerzőkkel készített — műfordításgyűjtemény ellenére mégis annyit: Kaposmérőtől az Eötvös kollégiumig, Budapesttől Londonon át az írországi Dublinig, majd vissza Pannóniáig, embertől emberig feszülnek élete-költészete útjai.

Két „utazás” között könyvtáros. Tizennégy esztendeje az Országos Széchényi Könyvtár keretében működő Könyvtartudományi és Módszertani Központban dolgozik. Emellett szerkesztő is. A könyvtárosok első kézből történő tájékoztatására létrehozott *Új könyvek* című folyóirat „alapítója”, s kezdetől a magyar irodalom és a képzőművészet rovat gazdája.

„Csak egy ország van: Somogy” — vallott szülőföldjéről az elszármazott *Forbáth Imre* és az ottani gyökerű és ott is élő *Takáts Gyula* költészetének elemzése ürügyén, ám saját verseiben

is örökkön hazafelé fülel. Ezek után természetes, hogy elvállalta a *Somogy* című, Kaposvárott indult periodika irodalmi szerkesztését. A kiadvány és saját célkitűzései szerencsésen találkoztak: a szűkebb hazából ablakot tárnai az országra.

Nagy megtiszteltetés s éppoly teher írószövetségi munkája is. A költői szakosztály titkári teendőit látja el két esztendeje. Személyes szervező munkájának köszönhető, hogy ez a szakosztály a szövetség legaktívabb részlege. Fő tevékenysége a beérkező fiatalokkal való törődés, és tudjuk, nem mindegy, milyen a közérzete a pályakezdő nemzedéknek. S hát a szomszédos országok kulturális műhelyeinek — különösen a lengyel és a bolgár szerkesztőknek és kiadóknak, akikkel már sokszor együttműködött — sem mondhat rendelés után nemet... és egy nap csak huszonnégy órából áll.

Ha úgy érzi, verset *kell* írnia, szabadságra megy.

Az 1965-ben készült interjúban azzal búcsúzott a Könyvtáros olvasóitól, hogy szeretné műfordításait, valamint tanulmányait és esszéit is kötetbe gyűjtve látni. Mi valósult meg ebből?

— Mindkettő. Persze zökkenők, kényszerű huzavonák árán. *Műfordításaim gyűjteménye jelent meg előbb Napraforgó címmel, annak ellenére, hogy tanulmányaimból már akkor készen állt egy kisebb kötetnyi anyag. E tanulmánykötetnek annyiban nem is ártott a várakozás, hogy sok minden hozzájött, kibővült. De A nemzedék hangján még mindig csupán válogatás.*

— A cím nemzedéki hitvallást sejtet. Az írásokat átszövő líraiság és egy egységes esztétikai-emberi normatíva révén azonban személyes vallomássá „tágul” a kötet.

— Valóban található benne rejtett önéletrajzi vonatkozás is — talán nyíltabban, mint nálam szokásos. *S nem csupán az Örökség fejezetben, hanem a kötetnyitó Kölcsönkenyér írásaiban is, hiszen e fejezetet és címét én úgy értelmezem: azokról szólok itt, akiknek adtam, vagy akiktől kaptam valamit pályám során. Ennek megfelelően igyekeztem meggyőződésem szerint „helyretenni” Takáts Gyulát, Lator Lászlót, Kalász Mártont, Takács Imrét...*

Ez is mutatja: a kötet nemzedéki vallomás is. Generációm még élénken emlékezik a két világháború közötti légkörre, s 1945 után legerzékenyebb ifjúságában tájékozódhatott a valós arányokat mutató hirtelen kitágult világban. A horizont szű-

kebbre húzódása, a történelem további fordulatai eleve érzékenyebben érintettek minket. Tapasztalatainkban benne volt ugyan a gazdagító helyzeti előny is, de ezzel ilyen vagy olyan okok miatt nem élhettünk. Időközben ez a generáció köztes helyzetbe került: hidat kell vernie az utánuk jövők és az előttük járók közé. Úgy vélem, erre képes is, mivel most van legjobb erejében, annak ellenére, hogy az idegek roncsolódásának baljós következményei is mutatkoznak már. Túlságosan nagy hováváltozásoknak volt kitéve ez a generáció.

Ilyen értelemben nemzedéki vallomás József Attiláról szóló könyvem is. Mi már nem Adyval kezdtük. A mi művészi és szociális ihletünk József Attila volt. Véletlen is, nem is, hogy éppen én irtam róla. Nemzedékünkéből valakinek vállalnia kellett e földadatot. Nekem külön öröm, hogy a könyv megírásával régi fogadalmamat, tartozásomat is beválthattam, hiszen 14 éves koromtól olyannyira mindennapi kenyeremmé, belső sajátommá vált József Attila lírája, hogy nem fogom kinőni soha. Ugyanígy vagyok Bartókkal is... Mindezt szerettem volna már korábban kimondani, emiatt érkezett egy kissé megkésve a tanulmánykötet.

— Akár az elismerés. Idén tavasszal József Attila-díjat kapott, igaz, nem először. A debütáló kötet, a *Hazafelé* hozta az elsőt.

— De a két dátum közötti tizenhét év többnyire vezeklési idő volt. Szerencsére nem maradtam magamra, találtam végre egy olyan közösséget, amelyben öröm dolgozni. A megbecsülő emberi klíma kétszeresen fontos, mert munkatársaim és barátaim világa a társadalom modelljeként segít az emberi gondok, a köznapi élet megértésében. Végül is én az embereknek az emberekről írok. Emiatt nem is lennék szívesen magánzó író. Meg azért sem, mivel munkám igazán nemes formája a népművelésnek: igyekszünk befolyásolni — ha nem is közvetlenül — a könyvtárak és az olvasás minőségét.

— A verseskötet mégis azt szuggerálja: baj van az emberiséggel és az emberséggel. Hallhatnánk valamit a *Kettős rekviem* fogantatásáról?

— Gyökerei rendkívül messzire nyúlnak térben, időben. Amikor 18—20 éves fiatalemberként magunkra eszméltünk pályatársaimmal, rádöbentünk, hogy rendkívül fontos a közösségbe tartozás. Két értelemben is. Egyrészt, hogy honnan jöttünk, kinek tartozunk visszafelé felelősséggel, másrészt, hogy egymást hogyan találjuk meg. Nekem szerencsém volt. Abba az Eötvös kollégiumba kerültem, ahol olyan tanáraink lehettek, mint amilyen Fülep Lajos volt, s olyan barátaim, mint az a Colin Mason, aki szerény ösztöndíjasként került oda, de azzal a meglepő szándékkal, hogy Bartók kedvéért megtanul magyarul. Tulajdonképpen ez az angol fiatalember magyarozta meg nekünk Bartók jelentőségét: a század legnagyobb zenészenek tekintette. Akkoriban megjelent Bartók-versem lett barátságunk alapja, de hamarosan kiderült, hogy még ezen túl is rengeteg mindenben megfelelőünk egymásnak.

Szerintem felnőtt embernek a szerelem és a barátság lehet a legnagyobb érzelmi élménye, s elmondhatom, hogy nekem a barátság csodája is megadott. Talán éppen azért, hogy kapcsolataimnak olykor számos nehézséget kellett leküzdeniük. Hiszen Masonnak például 1949-ben haza kellett utaznia, s attól kezdve egy angol fiúval való levelezés enyhén szólva gyanús volt. Nem is annyira természetes tehát, hogy ez a barátság fönnyaradt, mivel Mason csak öt év múlva jöhetett először vissza Magyarországra. Az idők során azután kiderült róla, hogy szerénysége mögött milyen nagy emberi értékek rejlenek. Erre én már kezdettől fogva rádöbentem, de a világ csak jóval később tudhatta meg. A modern zene egyik fő folyóiratának, a *Temponak* lett a főszerkesztője, s természetesen ilyen minőségében is megmaradt a magyar ügyek pártolójának. Háromszor is készített magyar számot: egyet Bartóknak, egyet Kodály-nak, egyet pedig a mai magyar zenének. És úgy járt vissza közénk, mint akinek valahogy itt a hazája...

Fülep Lajos pedig nagyon tágas horizontot húzott körém azáltal, hogy rendkívül gazdag élet állt mögötte. Időn, korokon átnyúló megkésést humanistának tartom maig, sőt az utolsó európai humanistának, aki hallatlanul friss érdeklődésével mindig ott állott minden fontosabb szellemi mozgalom mellett, inspirálója, bábája volt például a népi mozgalomnak is. Az egyke probléma felvetésével ő serkentette Illyést, Kodolányit és Bajcsy-Zsilinszkyt, Németh László vele beszélte meg a Válasz indulását, húszéves fiatalemberként elsőként ismerte fel Cézanne jelentőségét. Olaszországi, párizsi, londoni tartózkodásai, a felgyült ismeretanyag hazamentése révén pedig egy kicsit a világot jelentette nekünk.

S ez a két ember majdnem egyidőben távozott közülünk. Ez a veszteség azonban nem csak az enyém. Emiatt ajánlottam a kötetet emléküknak.

— A *Kettős rekviem* azonban nem csupán a barátság emlékmű-állítására. Ady óta tudjuk: a verseskötet kompozíció. Mégsem erős oldala poétáinknak a szerkesztés. A *Kettős rekviem* ezt látszik cáfolni.

— Valóban tudatosan komponáltam, bár eredetileg ciklusnak szántam, nem is gondolva arra, hogy külön kötetben kiadható lesz. Ez csak akkor derült ki, amikor

elkészültem vele. Segítette a szerkesztést, hogy két hét alatt irtam az egészet, azzal a szándékkal: nem mehetek el szó nélkül amellett, hogy nincsenek többé ezek az emberek. S ma, amikor annyit emlegetjük az elembertelenedést és az elidegenedést, az egyetlen, amivel e roncsoló folyamattal szembe szegülhetünk, ha az embert kvalitásában tudjuk tetten érni. Mint ahogy a közöny ellen az érzelmek megmentésével próbálunk tiltakozni. Ezzel együtt — és önmagában is — óriási jelentőséget tulajdonítok az emlékezésnek, hiszen az életben csak úgy maradhatunk következetesek, ha mindig emlékezzünk korábbi állásfoglalásainkra is.

Művészi elvekben ugyancsak igyekszem következetes maradni. Például soha nem mondom le a hangzás épségéről és a jelentésről. Azon igyekszem, hogy verseim hozzáférhetőek legyenek. Szerintem egyetlen magyar költő sem mondhat le erről, hisz felelősséggel tartozik: nemcsak önmagának, hanem a közösségnek is. Magam részéről ezért vállalom a szabad játékoság helyett a gondolati komolyságot.

— Ez a komoly „tartás” versformálására is érvényes.

— Igen. Annak ellenére, hogy nem hiszek bármiféle egyedül üdvözítő formai megoldásban. A forma mindig spontánul teremődik. Mindig csak a költői erő intenzitása dönti el, hogy a megtalált keretben hogyan feszülnek a belső energiák. A művészet másképpen kötődik a korhoz, mint ahogyan azt divatdiktátorok vélik. Ismeretes a szoknyák és hajviseletek színelőjárata, s ehhez a szeszélyesen irányított uniformishoz mindenkinek alkalmazkodnia kell, aki ad magára valamit. Ennél sokkal inkább a hús-vér valósághoz, az ember szervezetéhez tartozik, miként reagál a világ dolgaira. Lehetetlen tehát egy eleve adott forma, amelybe csak bele kell tölteni a mondandót. A formának-tartalomnak egyszerre kell születnie, olyan értelemben is, hogy akár a szeszélyes formáltság is verssé válhat akkor, ha ennek a szeszélyességnek a törvényét megtalálom. S bár módosult a verselésem az Á t a t e n g e r e n ciklus után, a szavak közti feszültségmentést ma sem valamiféle csikorgatással oldom meg. Erre a fülem kényes — nyilván a zene hatására. A zökkenőkön mindig a jelzők segítenek át, s ezt nálam a hangzás kényszere hozza.

— Nemcsak költő, hanem műfordító is. Költészetére mennyiben hat a világ lírájából történő átsugárzás?

— Sokszor tapasztaltam fordítóként, hogy ki lehet lépni önmagamból, saját költői világomból. Például, azt hiszem, nem szorul bővebb magyarázatra: Dylan Thomas költői modelljéhez egyáltalán nem hasonlítok. Fordítása közben mérhettem le, mire vagyok képes a magam mértékegységével a legmesszebbre eljutni.

Más a helyzet az orosz költőkkel. Ők igazán szívem szerintiék, mivel írásaikban olyasfajta panteizmus van jelen, ami rokon azzal, amit én művelek: az ember és a természet elválaszthatatlan szoros kötődésének felmutatása, s a látás élességéből fakadóan a világ pontos szemléltetése. Megtalálható ez Puskinban, Nyekraszovban, Jeszenyinben, de Zabolockijban és Bunyinban is. Ivan Bunyin kitűnő költő, de ezt még nálunk kevesen tudják. Költésze helyenként rilkei-szerű. Vagy itt van maga Rilke. Azt hittem, hozzá igazán sosem lehet közöm, és fordítás közben derült ki, hogy mennyire van. A fordítás ilyen értelemben belső hódítás is.

Egészen más a helyzet Rózewicz tolmácsolásával. Őt kétszeresen is fontosnak tartom. Egyfelől a kelet-európai sors számunkra oly izgalmas lengyel példája, másrészt a kortársi líra egyik lehetséges útja szemlélhető benne. Ugyanakkor élményei szöfukarrá tették, s a kevéssel többet mondás igénye mindinkább mutatkozik a mi költészetünkben is. En legalább emiatt találkoztam Rózewicz-csel.

— Vannak ilyen „találkozások”. A Kettős rekviem kiadói összmunakája is hasonló.

— Igen. Itt a véletlenek egyezése szinte sorsszerűnek mondható. A kötet Fülep barátja, a nagy magyar nyomdász, Kner Imre nevét viseli. Tipográfiáját Haiman György, Kner unokaöccse szervezte. Fülep és Mason arcmását a barát és tanítvány Martyn Ferenc és Varga Hajdu István készítette, de a szerkesztő Domokos Mátyás is a baráti körhöz tartozott. S hogy ennyi ponton találkozhat a jó ügy szolgálata, az ma unikum.

— Mi foglalkoztatja mostanában? Tervei?

— Körülbelül egy hónapja készültem el egy Tvardovszkij-kötet fordításával, ez lesz a legközelebb napvilágra kerülő munkám. S van egy verskötet-tervem. Magába foglalná a K e t t ő s r e k v i e m - e t i s, de nem pusztán újraközlésről lenne szó, hanem beleágyaznám abba a szemléleti, hangulati, történeti környezetbe, amelyben íródott. Így kibővülne a közvetlenül előtte keletkezett verstermésémmel, összesen négy év anyagát tartalmazná. Ezáltal terjedelmesebb is lenne eddigi köteteimnél. Három ciklusra tervezem, a középső volna a K e t t ő s r e k v i e m, s mivel minden vers főszerplője az idő, a kötet valószínűleg A z i d ő f o g l y a címet kapja majd.

A zene iránti vonzalmam is lankadatlan, emiatt szeretnék Sztravinszkijről is egy könyvet írni. Ez egy félig dokumentált, félig vallomások keretben jelentkező — az Arcok és vallomásokhoz hasonló — új sorozatban jelenne meg. (Talán Szemtől szem-

ben lesz az új sorozat neve.) Jelenleg pedig Nagy Lászlóval és Kalász Mártonnal fordítjuk egy bolgár költő, Dalcsev verseit.

— „Valahogy minden összeáll / költészetté, bármerre nézek” — írta Kikötő éjjel című versében évekkal ezelőtt, *A barátság csodájában* pedig barátjával, Colin Masonnal vitatkozva: „Szerinted nincsenek határok, / nincsenek országok, se népek. / Szerinted csak az ember a fontos... / Én mindig őket hordozom, / az összebúvó közösségeket, / az otthon kötelékeit.” *Ars poeticáját* mivel egészítené ki?

— *Bármi történéjk körülöttem, elsősorban az emberre figyelek. Emiatt verseimben is mindig mindent a személyeshez kötök. Lehet ez nálam alkati dolog is, de rideg programnál mindenképpen ösztönösebb. Az emberről szabad és kell írni, mert miért volna ez kevésbé érdekes, mint bármi más a világon... Szeretném hinni, hogy a vélt modernség bűvöletében fogant személytelen, tárgyi regisztrálás, vagy a szavak sodrán hevíülő újromantikus pompázkodás mellett a változásban is maradandóságáért dacoló, térbe-időbe kötött embersorsunkról vallani sohasem lesz könnyű, sohasem lesz költőkhöz méltatlan.*

R á c z - S z é k e l y G y ö z ö

M Ű V E I

Puskin: Ruszlán és Ludmilla (fordítás), 1950. Franklin
Marsak: Kulipintyó (fordítás), 1953. Ifjúsági
Marsak: Erdei vendég (fordítás), 1955. Ifjúsági
Hazafelé (versek), 1955. Magvető
Nyekraszov válogatott versei (fordítás), 1958. Móra
Longfellow: Hiawata (fordítás), 1958. Móra
Józan reggel (versek), 1958. Magvető
Konstantin Biebl válogatott versei (fordítás), 1959. Európa
Tengerek, dombok (versek), 1961. Magvető
Fordul az ég (versek), 1964. Magvető
Arcom útjai (versek), 1967. Magvető
Napraforgó (válogatott versfordítások), 1967. Magvető
A csend szólitása (válogatott versek), 1969. Szépirodalmi
Másik végtelen (versek), 1970. Szépirodalmi
Javorov: A kék kód órájában (fordítás Nagy Lászlóval), 1970. Európa
Szólj költemény! (József Attila élete és költészete), 1971. Móra
Rózewicz: Megmenekült (fordítás), 1972. Európa
Kettős rekviem (versek), 1972. Szépirodalmi
A nemzedék hangján (tanulmányok, esszék), 1973. Szépirodalmi

Rendhagyó irodalomórák

A rendhagyó irodalomórákról szólva saját tapasztalataim egy-egy tanulságát és néhány rögeszmémet szeretném elmondani — s ezt azért említem külön is, bevezetőként, mert a rendhagyó irodalomórának különféle válfajai alakultak ki az utóbbi években, s ahogyan én látom, aligha lehet egyetlen kalap alá vonni valamennyit. Az Olvasó Népért mozgalom nyíregyházi kongresszusán olvastam például Sellei Zoltán előadóművész óráinak programját, amely a hátoldalon levő *Megjegyzésben* teoretikus megfogalmazásban is tájékoztat az órák céljáról, módszeréről. Sellei óráinak az a céljuk, „hogy már kezdettől fogva a művészi élmény (katarzis) mélyebb átélésére vezessenek”, s éppen ezért „a tantervben kitűzött költők műveit előadóművészek szólalettatják meg — az élőszó szuggesztív erejével”, továbbá „a művész bevezetőben kifejti azt a »meglepő« tény, hogy a tananyag: költészet, tehát nemcsak ismereteket nyújt, hanem gyönyörködtet és műélvezetet szerez.” Nos, én a rendhagyó irodalomóráknak az ilyenféle típusát soha nem műveltem — és nemcsak azért, mert nem vagyok előadóművész —, célkitűzéseim és módszereim is mások voltak és lesznek a jövőben is, ha alkalmam lesz ilyeneket tartani. Mindezt elsősorban nem a vita kedvéért bocsátottam előre, hanem a félreértés elkerülése végett. A rendhagyó irodalomóra módszer — hála a könyvtárak áldásos buzgóságának — örvendetesen terjed, maholnap országos divattá változik, de címkeje mögött sokféle elképzelés, gyakran ellentmondásos gyakorlat húzódik. Eppen ezért érdemes talán figyelni rá, beszélni róla, segíteni a leg-hatásosabb változatok kialakulását.

A rendhagyó irodalomórák — hasonlóan a különféle alkalmi rendezvényekhez, például az író-olvasó találkozókhoz — természetesen nem oldhatják meg a népművelés, illetve az iskola feladatait, még akkor sem, ha hosszú időre emlékeztetéseket, élményszerűket, ha egy-egy gyerek esetleg éppen itt kap olyan indítást, eligazító támpontokat, melyek további érdeklődését erősen befolyásolják. Olvasókat, jó és értő olvasókat csak az egész társadalomra ható, az egész közösségben érvényesülő értékrend teremthet, amelyben a rendhagyó irodalomórák aprócska „műhelyek” lehetnek

csupán, olyan katalizáló, serkentő mozzanatok, melyek a tanárokat, iskolákat és így az egész iskolarendszert segítik egy rugalmasabb, korszerűbb szemlélet és módszer megteremtésében. A rendhagyó irodalomórák legfőbb célja csak az a paradox végki-fejlet lehet, amely megszünteti ezeket az órákat, mégpedig azzal, hogy az iskolában minden óra rendhagyó lesz. Hiszen a rendhagyó kifejezés voltaképpen csak arra utal, hogy az óra nem a megszokott iskolai rend szerint zajlik (nincs felelés, osztályzat stb.), mert különben csakis olyasmint kapnak a gyerekek (ha jó a foglalkozás), amit élveznek, amire szükségük van s amit egy jó iskolában egy jó tanártól is megkaphatnak. Ezeknek az óráknak a legfőbb lehetősége ugyanis szerintem nem a művészi produkció, különösen nem a „kitűzött költőket” illusztráló művészi produkció. A főszereplő itt az a szemlélet és módszer, amely az iskolai kötöttségektől megszabadulva az *irodalmat irodalomnak látja és láttatja*, és a műveket nem holt, megtanítandó, kötelező anyagnak, különféle közhelyekre préselhető és bemagolható leckének fogja fel, hanem kimeríthetetlen — de okos elemzéssel megközelíthető! — eleven tüneménynek.

A közreműködő előadóművészek persze jól illeszthetik művészi produkciójukat ebbe a keretbe, nagyon fontos és hasznos része lehet az órának az ének és a zeneszó, a kellő időben elhangzó vers vagy próza, de csak akkor, ha az egész óra érzelem- és gondolatrendszerébe kapcsolódik. Nem művészetről, hanem pedagógiáról van szó. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy megszülettek már a rendhagyó történelem, matematika vagy biológia órák is — például Vácott —, amelyek ugyancsak élvezetesekek és érdekesek voltak, mert a gyerekek nem érezték a kötelező jelleget, mert az érdekelte őket, amit hallottak... És ezzel máris ott vagyunk az iskola belügyeinek kellős közepében, talán az egyik legnehezebb kérdést feszegetve: hogyan lehetne elérni, hogy a gyerekek ne csak iskolába járni szeressenek, hanem az ott „kapható”, „elvehető” áru is érdekelje őket, mintha egy gazdag és izgalmas önkiszolgáló közértbe tévedtek volna, ahol ráadásul még fizetni sem kell. A ma iskolája — hogy egy kis leegyszerűsítő általánosítást is megkockáztassak — már kevésbé félelmetes, a Herbart névéhez fűződő rettegés tűnőfélben van, a sokat emlegetett iskolai demokrácia is bontakozik, de mintha legnagyobb mértékben az *érdektelenség, a szürkesség és az unalom veszélye fenyegetne*... A rendhagyó irodalomórák szerintem ennek az *állapotnak a megváltoztatásában segíthetnek* — annál is inkább, mert a közművelődés, az egész oktatás-nevelés rendszere is ebbe az irányba tart, az adatok zsúfolása helyett a módszereket bemutató, önállóságra csábító pedagógiában keresi — minden fokon — a folytonos megújulás lehetőségeit. Az oktatás-központú pedagógia szemünk előtt válik nevelés-központúvá, s talán nincs messze már az az idő sem, amikor „gyerek-központú” lesz.

Horgas Béla

Könyvutca Debrecenben

A Könyvtáros augusztusi számában olvashattuk, hogyan tették emlékezetessé az idei könyvhét eseményeit Szolnokon azzal, hogy a megyei könyvtár „könyvudvar” létesített. A lap ismertette a **miskolci és Borsod megyei** rendezvényeket, megemlékezéseket is. A könyvhét újszerű, ötletes megrendezésében nem marad le Debrecen sem. Erről szeretnék az itt következő híradásomban beszámolni.

Mint ismeretes, az idén *Debrecenben került sor az ünnepi könyvhét országos vidéki megnyitójára*. A könyvhét sokféle hagyományos rendezvényének felsorolása helyett hadd foglalkozzam kicsit részletesebben azzal, amivel elsősorban kívántuk elérni, hogy a könyv minél nagyobb számban jusson el az olvasókhöz.

E cél szolgálatában könyvutcat nyitotunk. A város szívében levő Gambrinus-közben könyves pavilonokat helyeztünk el, s az utca végében rögtönzött nyomdát és alkalmi színpadokat állítottunk fel.

A könyvutcában valamennyi magyar kiadó külön pavilont kapott, de meg lehetett vásárolni a jugoszláviai Fórum, a romániai Kriterion, a szlovákiai Madách és a kárpátukrajnai kiadók könyveit is. Különösen népszerű volt az a sátor, amelyben a régi vásárokat idézve egykori céhládákból kínálták az antikvár-különlegességeket.

A könyvutca — megnyitáskor — több száz érdeklődő jelenlétében vidám népzenei műsor csalogatta az érdeklődőket. Ezután minden nap két alkalommal (16.30 és 20 órakor) jelzett műsorkezdést a kürtszignál. Folklor együttesek, énekkarok, vidám irodalmi színpadi összeállítások, az utcában dedikáló írók

műveiből összeállított műsorok, bábelőadások, délutáni mesemondások szolgáltatták a programot, s a közönség érdeklődése (több száz volt az érdeklődők száma egy-egy alkalommal) a kezdeményezés sikerét bizonyította.

Kiemelkedő sikere volt annak a régi, több száz éves, illetve a mai modern nyomdagépnek (mindkettőt az Alföldi Nyomda bocsátotta rendelkezésünkre), amely a helyszínen készítette a vásárlóknak és látogatóknak az ünnepi könyvhét *Szabó László* grafikusművész által tervezett ex librisét. Ezen az alkalmi postai bélyegzés minden napot külön-külön megörökített.

Az ünnepi könyvhét jó alkalom volt a tájunkon egykor élt jeles alkotók műveinek népszerűsítésére is.

E gondolat jegyében indítottuk el az elmúlt évi könyvhéten „Irodalmunk örökhelyei” című emlékünnepek-sorozatunkat, s folytattuk az idén is, amikor a tavalyi álmosdi Kölcsey-, bakonszegi Beszenyei-, sárréti Nagy Imre-, berettyóújfalusi Nadányi Zoltán-, balmazújvárosi Veres Péter-emlékünnepek után felidéz- tük 200 éves születési évfordulójának jegyében Csokonainak, a Debrecenben többször megfordult Petőfinek, Balmazújvároson pedig Veres Péter kortársának, Szabó Pálnak emlékét. Debrecenben az egykori Ady-Társaságra emlékeztünk ünnepi irodalmi est keretében.

A könyvhét rendezvényeinek első eredményei a megyei könyvesboltok mérlegében is mutatkoztak: az idei könyvhét forgalma mintegy négyszerese volt az elmúlt évinek (kb. egymillió). Ez az adat természetesen akkor nyeri el iga-

Szabó László ex librise

zi értelmét, s a fentebb említett rendezvények sikere is akkor lesz teljes, ha az olvasók száma napról-napra emelkedik. S ha ez a célkitűzés határozza meg mindennapi tevékenységünket.

Az eseménysorozat kapcsán feltétlenül szólnunk kell arról a kiváló együttmű-

ködekről, amelyet a *könyvbarát-bizottság* munkájában a különféle szervek és intézmények, valamint a Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat helyi egységei között sikerült kialakítani.

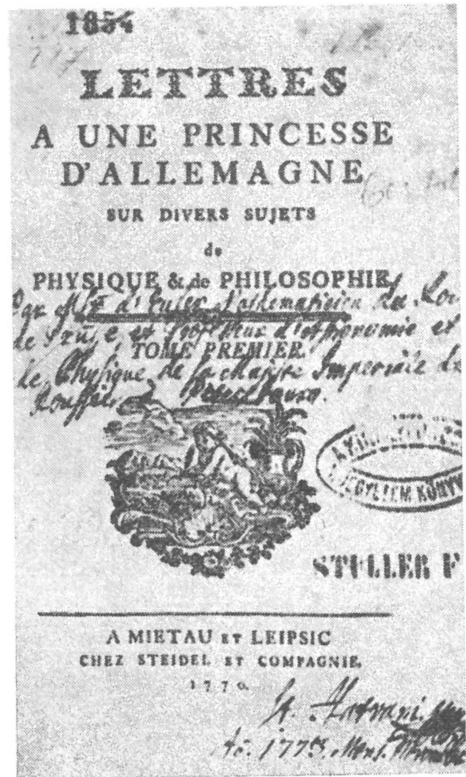
Harangozó Attila

Adalék a „magyar Faust” könyvtárhoz

Hatvani István tudós debreceni professzor alakját két évszázada övezi az öröngösség legendája. A szépirodalomban Arany János és Jókai Mór örökítette meg a „magyar Faust” működését, a tudománytörténeti kutatások pedig igyekeztek lehántani az értetlenségből, műveletlenségből, költői hevületből személyére aggatott mondákat, hogy végre igazi valóságában álljon előttünk a XVIII. századi magyar természettudományos oktatás kiemelkedő tudósa. Már a múlt században napfényre kerültek töredékes naplójegyzetei. Latin és magyar nyelvű munkáit tudománytörténészeink elemezték, emberi tudósi arcképét hosszabb-rövidebb életrajzok próbálták megrajzolni. Tanári működését illetően azonban sok találgatásra, következtetésre adtak alkalmat a — sajnos — csak nagyon hiányosan rendelkezésünkre álló adatok.

Most újabb adalék került elő, némi képp ez is kiegészíti a Hatvani tanári működéséről formált képet.

A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának rendkívül értékes, de a tudománytörténészek által még eléggé fel nem tárt anyagában ugyanis rábukkantunk egy könyvre, amely a bejegyzés tanúsága szerint, Hatvani professzor tulajdona volt. A „Lettres a une princesse d'Allemagne sur divers sujets de physique et de philosophie” (Levelek egy német hercegnőhöz különféle fizikai és filozófiai témákról) c. egybefűzött két-kötetes munkáról van szó, amely 1770-ben jelent meg, s a képen is látható bejegyzés szerint már 1773 novemberében Hatvani István professzor könyvtárába tartozott. A „névtelen” szerző kilétét ugyancsak Hatvani bejegyzése fedi fel: „Par Msr. d'Euler Mathématicien du Roi de Prusse et Professeur d'Astronomie et de Physique de sa Majesté Imperiale de Roussie à Pettersbourg.” (Irta Euler úr, a porosz király matematikusa és az orosz cár ó császári felségének asztronómia és fizika professzora Pétervárott.) A könyv ún. „szennycímlapján” ugyancsak Hatvani tollából származik egy, a könyv könyvtári elhelyezésére utaló (?) római „VI”-os. Az első kötet 333. lapján ismét

találkozunk Hatvani megjegyzésével a „C'est une hypothese...” (Ez hipotézis), ami arra utal, hogy a könyvet kritikával olvasta.

Ez annál is érdekesebb, mert az eddig megjelent monográfiák és összegező tanulmányok során Christian Wölf, Muschenbroek és a Bernoulli-ak neve gyakran felbukkant, arra azonban, hogy a XVIII. század egyik legjelesebb tudósaként számotartott Leonhard Euler művét (műveit) is ismerte és használta volna, ez az első bizonyíték. A „fizikai és filozófiai levelek” gyűjteményében több olyan tárgyú akad, amely közelebbről érdekelte az öregkorában is frissen reagáló,

tudományos érdeklődését megőrző professzort, hiszen Euler hangtani vagy a légnomással kapcsolatos kísérleteiről éppúgy beszámol bennük, mint optikai és csillagászati megfigyeléseiről, amelyek — tudjuk — Hatvanit mindenkor rendkívül izgatták.

A könyvtárost természetesen az a kérdés is foglalkoztatja: hogyan juthatott Hatvanihoz szokatlanul gyorsan (megjelenése után nem egészen három évvel) Euler könyve? Itt csak feltételezésekre támaszkodhatunk. Naplójegyzeteiből tudjuk, hogy 1748 szeptemberében Berlinben is járt. Bizonyosra vehető, hogy Hatvani, aki egykor baseli diák korában Bernoulli-előadásokat hallgatott, felkereste a szintén Bernoulli nyomán Pétervárra került, de 1741 és 1766 között II. Frigyes berlini Akadémiáján működő Eulert. S minthogy arra van adatunk, hogy Hatvani egykori külföldi barátaival későbbi debreceni éve alatt is tartotta a kapcsolatot, elképzelhető, hogy ő kérte (vagy kapta) Eulertól annak új művét.

Hatvani István könyvkötőmester gyermeke volt, s a debreceni kollégiumban eltöltött évek alatt *hét esztendőn kereszt-*

ül könyvtárosként is tevékenykedett. 1786-ban halt meg. Az Euler-kötet sem kerülhetett el egykori könyvtárának sorsát. Bizonyára értékes könyveiből jó néhány a debreceni Kollégium nagykönyvtárában maradt, másokat — így pl. Muschenbroek egy művét — „a zsibvásárban fedezte fel” egyik kései utóda. Az említett „Lettres...” sorsa egy ideig még nyomon követhető a kötet belső borítóján található bejegyzésekből: első örököse Hatvani veje (és debreceni tanártársa) Miliesz József lett, 1797-ből azonban már Ősi (Öri?) Dániel tulajdonába került. Hogy tőle Hatvani zsebkönyvével és „néhány családi okmányával” együtt eljutott-e a magát „atyafiként” számon tartó Miliesz Bélához, s onnan került a pesti antikváriumba, nem tudjuk. A műegyetemi könyvtár a század végén szerezte be: 1900-as kiadású kiegészítő katalógusában (a szerző nevének megjelölése nélkül) már szerepel.

Ez évben ünnepelte a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára alapításának 125. évfordulóját. A jubileumi kiállításon több értékes könyvritkaság között ez a kötet is látható volt.

Végh Ferenc

Moskál Tibor ex librise (A balatoni kistgrafikai biennálé anyagából)

Miről írtak egy hónap során a romániai magyar nyelvű kulturális lapok?

A *Könyvtáros* 1972. évi 8. számában közöltünk a szomszédos szocialista országok magyar nyelvű lapjairól áttekintést. Mivel a magyar nyelvű sajtótermékek közül a romániaiak jutnak el leghiánytalanabban hozzánk, s tárgykörökben is ezek a leg gazdagabbak, ezért őket választottuk példaképpen bemutatott havi szemlénk tárgyául. Az ismertetendő lapok külön általános áttekintése — az említett írás után — nem szükséges. Csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy a lapok mind eljutnak a magyarországi könyvtárakba, s az olvasók a nagyobb érdeklődésre számot tartó példányokat újságárusoknál is beszerezhetik, így nincs akadálya, hogy könyvtári viták, beszélgetések, irodalmi estek anyagának összeállításához ezekből is válogassanak.

A **MŰVELŐDÉS** c. folyóirat 5. száma az 1848-as román forradalomról és *Nagy István* festőművész születésének 100. évfordulójáról emlékezik meg. A lap továbbiakban beszámol a romániai magyar közművelődés különféle területeiről: népművelési formákról, azok eszközeiről, így a kézdivásárhelyi új művelődési klubról, a középjártai népi együttesről. *Sylvester Lajos* a romániai magyar művelődés egyik élenjáró megyéjének, Kovásznának (a régi Háromszék) nyári közművelődési programját ismerteti (ifjúsági táborok, népművészeti fesztiválok, stb.). Hasonló beszámolót olvashatunk Maros megyéről is. A tudományos ismeretterjesztést *Szabó T. Attila* Nyelvművelés és nyelvtörténet c. tanulmánya képviseli; *Faragó József* pedig egy Kriza János gyűjtötte vers háttérét rajzolja meg. Értékes összeállítást közöl a székelyversébeti *Szabó Kálmán* az általa gyűjtött 260 népdalból (kottával). A számot a szokásos évfordulónaptár egészíti ki, ami kislexikonnak is beillik.

A **KORUNK** c. folyóirat, a mi Valóság-unk „testvér lapja” május havi tematikus számában a filmmel foglalkozik. A filmművészet általános kérdéseit *Szilágyi Júlia* taglalja. Ezt követi a *Titus Popovici*-vel készített interjú. Popovici nemcsak az egyik legjelesebb mai román író, hanem a filmrendezői gárdának is egyik legrangosabb tagja. Popovici olyan kérdéseket említ (jó forgatókönyvek hiánya, politikai kérdésekben kevés bátorság, elavult képzettségű szakemberek), amelyek nálunk is hátráltatják a filmművészet fejlődését. *Simon Dezső* a film és zene kapcsolatáról ír. *Krikszán Zoltán* a romániai magyar film ügyének nehéz kérdését feszegeti, visszatekintve a biztató, sok évtizeddel ezelőtti kezdetekre, elemzi a román filmekben szereplő magyar színészek (*Széles Anna*, *Kovács György*, *Sebők Klára* stb.) alakításait, s felteszi a kérdést: megszületik-e és mikor a romániai magyar film? *Kántor Lajos* a romániai magyar filmkritikák hiányát, illetve alacsony színvonalát kifogásolja. A folyóiratot a szokásos szemle, látóhatár és téka (rövid könyvismertetések) rovat zárja.

A marosvásárhelyi irodalmi folyóirat, az **IGAZ SZÓ** — amely a mi Kortársunknak felel meg — 5. számában nagy teret szentel az 1848-as román forradalom emlékének. (*Kovács József*, *Bözdödi György* és *Berzenczey László* írásai.) A verseken, novellákon kívül interjú is olvasható: ezt Marosi Ildikó készítette a nagyváradi *Horváth Imre* költővel, a „négyoroszok specialistájával”. Nagy részt foglal el az Irodalmi Körök Műhelye c. összeállítás, amelyben a kolozsvári Gaál Gábor, a nagyváradi Ady Endre, a szalontai Arany János és a tordai Jósika Miklós Irodalmi Kör működéséről értesülünk. A folyóiratot könyvismertetések zárják.

Az **UTUNK** c. kolozsvári irodalmi, művészeti hetilap — az Élet és Irodalom megfelelője — májusi számaiban (18—21.) a következő érdekes írásokat közli: ismerteti *Cseh Gyula* irodalomtörténeti tanulmánykötetét (Felvilágosodástól felvilágosodásig. 18. szám); emlékezik a 40 éve halott *Krúdy Gyulára* (Száva Géza, 19. sz.); elemzi a marosvásárhelyi Színművészeti Intézet végzőseinek Falstaff előadását (uo.); ismerteti *Dávid Gyula* és *Mikó Imre* nagyszerű — azóta nálunk is kapható — könyvét (Petőfi Erdélyben, 20. szám); a 48-as balászfalvi nemzetgyűlésről, a 48-as kolozsvári emlékkiállításról is olvashatunk (21. szám). Terjedelmes beszámoló foglalkozik az aranyoszéki írók tordai találkozásával (melyet a Jósika Miklós Irodalmi Kör rendezett), végül tájékozódhatunk az 1975-ben 900 éves Torda évfordulójával kapcsolatos tervekről.

A **HÉT** c. bukaresti kulturális politikai hetilap, amely sok tekintetben a „Magyarország” c. hazai hetilappal rokon, 18. számában az aradi műkedvelő színjátszókról közöl riportot; *Lászlóffy Aladár Mikó Imrét*, a kitűnő művelődéstörténészt és nemzetiségijogi kutatót interjúvolta meg, többek között az elődök újraértékelésének kérdésében. Mikó a múlt században Jakab Elek és Kóvári László, a két világháború közötti időből Bánffy Miklós és Makkai Sándor, Nyíró József és mások életművének új vizsgálatát tartja szükségesnek, hangsúlyozván, hogy eddig „a kevésbé problematikusak kerültek be a köztudatba”. Mind a 18., mind pedig a következő számok egy-egy 1848 előtti erdélyi útijegyzetet közölnek, Egyed Ákos válogatásában. A 19—20. számban *Benkő Samu* művelődéstörténész értékes tanulmányt közöl: Eszmék és tettek 1848

tavasán Erdélyben. A 21. számban *Beke György* riportja érdemel figyelmet: a bukaresti egyetem végzős, magyar szakos tanárjelöltjeivel beszélget, akik — 3 diák kivételével — román nemzetiségűek, és csak egyetemi tanulmányaik során sajátították el a magyar nyelvet. A lap közli a román művészeti élet egyik fontos dokumentumát: „A Képzőművészek Szövetségének Országos Konferenciája elé” c. téziseket.

Az *ÚJ ÉLET* c. kéthetenként megjelenő képeslap talán a hazai Tükör-höz hasonlítható. A 9. szám megemlékezik a 48-as román forradalomról, s képes beszámolót ad az emlékünnepekről. Marosvásárhelyen *Nagy István* emlékkiállítás nyílt. A nagy festő képeinek összegyűjtéséről cikk tájékoztat. A lap rövid, igen elismerő méltatást közöl *Páskándi Géza* „Tornyot választok” c. drámájáról, annak kolozsvári bemutatójáról. Olvashatunk a csernátóni Domonkos Kúriában berendezett szép falumúzeumról is. A 10. szám „Műemlékek” sorozatában *Szépréti Lilla* a helyreállítás alatt levő gyergyószárhegyi volt Lázár várkastélyt mutatja be szép képekkel, *Szatmári Sándor* pedig a Kárpát-medencében egyedülálló értékeket őrző kolozsvári gyógy-szerészeti múzeumot.

Csorba Csaba

Egy magyar reneszánsz-tudós vallomása könyvtáráról

Jeszzenszky Jánosról, Jesseniusról, a XVII. század nagy hírű orvosáról s politikusról mindmáig keveset tudtunk. Leginkább korai, kegyetlen halála jutott eszünkbe, ha rábukkantunk nevére: ugyanis II. Ferdinánd a fehérhegyi csata után — ahol Tilly serege leverte a cseh fölkelést —, 1621-ben Prágában, a hirhedt tömegkivégzés alkalmával megölette. A hóhér előbb kivágta a nyelvét, aztán lenyakazta, s fölnegyelte. Feje évekig függött a prágai hídtorony falán. Jeszenszky ugyanis a cseh nemzeti felkelés megbízottjaként tárgyalt Pozsonyban a magyar országgyűlés vezetőivel, Besztercebányán pedig Bethlen Gáborral, vagyis erősítette a cseh—magyar kapcsolatokat a vallásszabadság jegyében, a Habsburgok ellen. Most mindezt s ennél jóval többet, életének és munkásságának valamennyi részletét tárja fel Ruttkay László monográfiája: *Jeszzenszky (Jessenius) János és kora 1566—1621.* (1971. Medicina). Eddig is tudtunk Jeszenszky magyar származásáról, most azonban e monográfia révén egy magyar reneszánsz tudós élete és szellemi-erkölcsi alkata bontakozik ki előttünk. Varázsos egyéniség volt, kora egyik legműveltebb magyarja, hazájának híve, egy, a török elől Boroszlóba menekült turóci szolgabíró-nemes fia, aki Lipcsében és Páduában végezte az egyetemet, szász királyi orvosként kezdte pályafutását, majd Wittenbergben egyetemi tanár és rektor lett. Barátja, Tycho de Brahe, a híres dán csillagász csalógatta el Prágába, ahol II. Mátyás udvari orvosává, majd a prágai egyetem tanárává és rektorává tette meg. Orvostudományi művei, filozófiai tanulmányai, történeti feljegyzései, nevezetes Anatómiája, előadóművészete, remek latin, német és olasz stílusa — csehül vagy szlovákul nem tudott —, magyar társadalmi fellépése, erkölcsi meggyőződése, világszabadságként átélt vallásszabadsága, bátor politikai előrenézése: valóban rendkívüli jelenségről vallanak.

Ruttkay László kitűnő kutatásának anyagából olyan szenvedélyes, fájdalmas életű, mely lelkiségű ember képe bontakozik ki, akinek elkötelezett életében, lelki szabadságában vezető szerepet játszott a könyv. A humanizmus korában élt, vagyis a könyv hőskorában, maga is a humanista magatartás képviselője volt. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint Jeszenszky vallomása a könyvekről, melyet wittenbergi könyvtárszobájának bejárata fölött függesztett ki, s mely ma a hallei egyetem könyvtárában található. Ruttkay a latin feliratot így fordította magyarra:

„Legyetek üdvözölve, ti megszentelt könyvek, amelyekbe az istenalkotta emberek halhatatlan életet leheltek! Hozzátok szólok, ti szép és hasznos jószágaim, én jó könyveim, mert ti nem vagytok olyanok, mint azok, amelyeknek lapjai különböző fűszerekkel és emberi szennyel mocskoltak, mert ti a jámborság és az erkölcs hirdetői vagytok, a tudományok tanítói, és nekem mindenkor készséges és rendelkezésre álló tanácsadóim, hűséges szolgálóim, pedig a ti eltartásotok nem olyan költséges számomra, mint házam cselédeié. Ti tápláljátok és vigasztaljátok szellememet és értelmem fogyatékoságait, de ti vagytok számomra az a lajtorja is, amely a becsületesebb élet magasságai felé vezet, és ti, bár csak egyetlen darab ruhába öltöztetünk titeket, mégsem vagytok soha elégedetlenek; nagyszerű barátaim és segítők az analom elűzésében, ti könyvek, mindenkor az igazi élvezetet nyújtjátok nekem, és ti hirdetitek mindenkinek örök tanulságtételül az elhunytak erőnyeit. Elégge meg nem becsülhető könyveim, itt, a műzákknak ebben a szerény hajlékában, üdvözöllek titeket!”

Szalatnai Rezső

Debrecen ünnepre készül

Debrecen irodalmi hagyománya igen gazdag és országos jelentőségű. De e gazdagságnak is ritka kincse Csokonai európai színvonalú költészete, amely ugyanakkor mindennél jobban kapcsolódik e város egykori életéhez, kulturájához is. Így érthető és indokolt, hogy a költő születésének 200. évfordulóján Debrecen lesz az ünnepségek központja. A városban működő Csokonai Emlékbizottság gazdag és sokrétű kulturális programot állított össze, méltót az évfordulóhoz.

A Városi Tanács gondozásában „Főhadnagy Fazekas úrhoz” címmel emlékfűzet jelenik meg. A kiadvány tíz Csokonai verset tartalmaz, debreceni grafikusok illusztrációival. Ez a kis kötet belépőül szolgál mindazokra a kiemelkedő rendezvényekre, amelyekre Debrecenben kerül sor.

Csokonai koszorúja címmel a Megyei Tanács művelődésügyi osztálya is kiadvánnyal emlékezik meg az évfordulóról. Ez a gyűjtemény teljességre törekvően tartalmazza a Csokonairól írott verseket, a kortársak és az utókor kritikai vélekedését életművéről.

Az önálló kiadványokkal párhuzamosan az *Alföld* c. folyóiratnak és a Kosuth Lajos Tudományegyetem Irodalomtörténeti Intézetének időszakos kiadványa, a *Studia Litteraria* is Csokonai-számmal adózik a nagy költő emlékének.

Az évforduló központi ünnepségére november 16-án kerül sor a Csokonai Színházban, ahol a program első részében Sótér István akadémikus és Bán Imre egyetemi tanár — a Csokonai emlékbizottság tisztségviselői — mondanak emlékbeszédet, a műsor második részében pedig Csokonai lírájából mutatnak be részleteket a színház művészei.

Névadójáról természetesen külön megemlékezik a színház is: a *Tempefői* és a *Karnyóné* bemutatása mellett évadnyitó előadása is ide kapcsolódik Szabó Magda: *Kiálts város* című színműve révén, amely erre az alkalomra készült.

Az évforduló alkalmából három országos tanácskozás is lesz Debrecenben. Csokonaival kapcsolatos témából itt tartja évi vándorgyűlését az Irodalomtörténeti Társaság; a Hazafias Népfront Országos Tanácsa és a Hajdú-Bihar Megyei Rizottsága itt rendezi meg a Csokonairól elnevezett oktatási és közművelődési intézmények országos találkozóját, s a hagyományos Debreceni Irodalmi Napok keretében — a mai magyar irodalom jeles képviselőinek részvételével — itt kerül sor *Ráció, tudomány, költészet* címmel arra a tanácskozásra, amely Csokonairól, a tudomány és a költészet kapcsolatáról, e két valóságfeltáró terület egymásra gyakorolt hatásáról szól.

Hosszasan sorolhatnánk még az emlékműsorokat, irodalmi esteket, kiállításokat, koszorúzásokat, pályázatokat, amelyekkel Debrecen kulturális szervei, intézményei tisztelettel adóznak a nagy költő emléke előtt. Ezek mellőzésével csak az évforduló záró aktusát említjük még: decemberben kerül sor az országos Csokonai szavalóverseny döntőjére, amelyet a televízió is közvetít.

Már e vázlatos felsorolásból is sejthető, hogy Csokonai szülővárosa igyekszik méltóképpen megemlékezni költő-fiáról. Bízunk abban, hogy e sok fáradsággal és körültekintéssel kialakított színes programot a rendezvények tartalma, művészi színvonala tovább növeli és gazdagítja.

S. Z.

A PETŐFI IRODALMI MÚZEUM 10. ÉVKÖNYVE a jubileumi esztendőhöz méltón Petőfiről szóló tanulmányokat tartalmaz. A V. Nyilassy Vilma által szerkesztett kötetet Illyés Gyula bevezetője nyitja, amelyben a remekműveket „aranyalmát termő” fához, s az utókort a gondozó kertészhez hasonlítja:

„Az aranyalmát termő fának sorsa... ápolóinak kezében van. Gyümölcseivel a fa nemcsak magát »vallja meg«; kertészét is. Szimbólizisban élnek.

Mégpedig oly szorosban, hogy azok az égig kívánczó remekművek nem csupán fákhöz hasonlíthatók. Az oktató képbe némi szürrealista elemet illesztve: népünk talajába a remek életművek megannyi hőmérőként vannak beütve. A derék Celsius műszerének grádusainál pontosabban mutatják ezek népünk benső hő-állapotának, szellemi életének változását. Egészségét vagy betegségét.”

„Nem mondtam le arról, hogy az itt következő tanulmányokat ne az olvasóval együtt bocsássam magamba, azzal a szellemi örömmel, melyben egy szép könyvnek már pusztá kézbevétele is részletet bennünket. Csak szerzőket ismerem. De ez bőven elegendő, hogy kinyissam rájuk az ajtót és soraikba húzódva átadjam nekik a szót.”

A szép kötetet, melyet a Népművelési Propaganda Iroda adott ki, hasonló bizalommal vehetik kézbe az olvasók is.

Öregedő társadalomban

Gerontológiai kézikönyvek

Évszázadokon át kb. 8,8%-ot képviseltek Nyugat-Európa lakosságában a 60 éven felüliek. Jelenlétük ma 16—17%-os. Európa matuzsálemi viszont mi magyarok vagyunk: megközelítjük, s az évtized végére meghaladjuk a 20%-os arányt.

Ez a tény tömérdek változást hoz magával: arra a társadalomra, amelyben a lakosság mind nagyobb része idős és öreg, más feladatok hárulnak, mint fordított arány esetén, nem szólva arról, hogy az ilyen társadalom életformája, hangulata, légköre is más; mindez együtt a kérdéssel való tudatos szembenézést követel a társadalmi önismeret érdekében mindenkitől, elsősorban természetesen azoktól, akik munkájuk során emberekkel foglalkoznak.

Köztük a könyvtárosoktól is. Az orvosok (egészségügyi dolgozók) után a könyvtárosok azok, akiknek napi munkájában az öregek szüntelenül, nagy számban jelen vannak: a gerontológia pszichológiai és szociológiai kérdéseinek ismerete nélkül korszerű könyvtári munka el sem képzelhető.

A könyvek, amelyeknek rövid bemutatására vállalkozunk, ilyen szempontból akár szakmai tanulmányoknak is nevezhetők. De ugyanígy szakkönyvek az orvosok, pedagógusok, jogászok, tanácsi dolgozók — és még sok mindenféle munkakört ellátók számára is.

Az öregedés enciklopédiái

Ritka eset, hogy két azonos témájú könyv oly mértékben egybecsengő és mégis oly erősen különböző legyen, mint a francia *Simone de Beauvoir* és a magyar *dr. Hun Nándor* munkája. Az egybecsengést az azonos tényanyag adja, a különbözőést a szerzők személyisége.

Beauvoir szépíró, akkor is az, amikor tudományos művet ír. Hun Nándor orvos: akkor is az, amikor tágas szociológiai kitekintéssel dolgozik. Hun Nándornál a latin szakkifejezések seregében föl sem tűnik az ilyen félmondat: „az involúció progrediál”. Beauvoirnál mint sokszínű kórus hitelesíti a gondolatokat az egész világirodalomból vett idézetek mérhetetlen sokasága. Beauvoir szépen ír (a fordító, Pödör László jól közvetíti), Hun Nándor tárgyilagosan és sok statisztikai adattal. Beauvoir — bár térben és időben messze kalandozik, elsősorban a francia helyzettel foglalkozik, Hun Nándor úgyszintén hazáját állítja előtérbe, s a két könyv a magyar és a francia urbanizáció, életmód egybevetésére is jó alkalmat ad. Beauvoirnál nagy teret kap a történeti áttekintés, Hun Nándornál ez hiányzik, viszont annál gazdagabb az orvosi problematika (utóbbi közérthető, de a latin nyelvet nem ismerőket néhány orvosi szak kifejezés szótárazásra kényszeríti); Beauvoirnál az egész könyvet áthatja az irodalom levegője, Hun Nándor csak egy fejezetet szentel a mai magyar irodalom nagy öregeinek.

Mindkettőjüknél a humanitás, a segítő szándék a megírás indítéka, de míg az egyik kívülálló, szenttelen tudós, a másik szubjektumában erősen érintett ember is. Melyik érdekesebb? Mind a kettő egyformán. Együtt kell olvasni őket, helyesebben: csak együtt érdemes.

No igen — mondhatja az olvasó, dehát az egyik mű 862 (Beauvoir), a másik 360 nagy alakú oldal — kinek van erre ideje? A jó könyvtáros ilyenkor — a nem szakember olvasónak — némi fölmentést adhat. Beauvoir könyvének — a mi számunkra — az első fele érdekes, a másik fele ugyanis a francia irodalom kisebb-nagyobb alakjainak öregségét dolgozza fel, amiben sok meglepő, olykor általános érvényű öregkori sajátosságra ismerünk, mégsem tartozik témabeli jártasságunkhoz, hogy ki meddig élt szexuális életet, hányszor kötött házasságot, s memoárjaiban minderről hogyan vélekedett.

Hun Nándor könyvét már nem ilyen könnyű felelni, mert nála váltakoznak a közérdekű és a speciálisan orvosi kérdésekkel foglalkozó fejezetek, dehát azért van a tartalomjegyzék, hogy használjuk.

A törzsi társadalomtól — napjainkig

Beauvoirnak ez is, mint minden műve, személyes indíttatású. Amikor *A második nem* c. könyvét olvastuk, határozottan éreztük: egy öntudat önigazolásáról van szó, vagyis arról, hogy a mérhetetlen tudományos apparátus mozgatása mind a bizonyítás érdekében történik; egy kisebbrendűségi érzéssel (oktalanul) vívódó nagy szellem akarja a világgal és önmagával elhitetni a férfiakkal való egyenértékűséget. Most az öregek ürügyen teszi ugyanezt. Az író *idős és nő* — kétszeres elnyomottsági érzését igyekszik más elnyomottakért küzdve kompenzálni. De olyannyira békétlen lélek, hogy azokra is haragszik — Platontól és Cicerotól Victor Hugoig —, akik az öregség dicséretét zengik. Nem, ő nem szereti az öregséget, nem ért egyet azokkal, akik jót is látnak benne, ő írtózik tőle, de segíteni akar az öregeken, ezért írja meg *a gerontológia nagy enciklopédiájának* tekinthető művét, amelyben bemutatja az öregek helyzetét a nomád, törzsi és primitív, kezdeti társadalmakban a történeti korokban; vizsgálja, hogy a biológia, az antropológia, a pszichológia és a szociológia mit mond a kérdéskörrel, végül, hogy az miként tükröződik az irodalomban, lévén az öregség nemcsak biológiai, hanem *kulturális* tény is.

A primitív népek szokásait összehasonlító fejezetében egy roppant érdekes és tanulságos felfedezéshez jut: nem igaz, hogy az öregek sorsának alakulásában mindig csak az adott népcsoportok élelmiszerhelyzete, ellátottsága lett volna a döntő. Megölték (vagy vándorlásuk során elhagyták) öregeiket viszonylag jobb módú törzsek is; gyöngéd gondoskodással, esetleg tisztelettel övezték őket szegényebbek is: a döntő a szülők és gyermekek viszonya volt, *ahol a gyermekeket szeretettel gyámolították, ott ebben részesültek utóbb az öregek is...*

A történelmi korokban viszont erősen érvényesült a vagyon szerepe: ahol a vének tanácsa vezette a városállamot, s a termelést is irányította, ott hatalmuk teljes volt — s ezzel védettségük is. A hagyományokat őrző társadalmakban rájuk támaszkodtak a középnemzedékek; a forradalmi korszakokban viszont fölébük kerekedett az ifjúság.

A nagycsalád szinte napjainkig fennállott (a világ sok részén ma is meglévő) életformájában a házi munkamegosztásban az öregek is megtalálták könnyebb tenni-valóikat, s a közösségtől nem szakadtak el — lehetett jó vagy rossz dolguk, gyermekeik erkölcsi színvonalára szerint — de a korosztály, mint társadalmi probléma külön gondot nem okozott.

Intézmény — vagy család?

Ezzel szemben az ipari társadalomban a nagycsalád szétszakad, a fiatalok városba vándorolnak, az öregek akár falun, akár a szűk városi lakásokban magukra maradnak, az otthontól eltávolodott termelő munkában nem, vagy ritkán találják meg

könnyebb tevékenységüket: az aktivitás nélküli, elmagányosodott lét nemcsak gyötrellem, de a betegségek melegágya is. Ekkor jelentkezik tömeges méretekben az intézményes elhelyezés igénye. A megoldás azonban nem tökéletes.

Beauvoir beszámol a világ minden táján folyó kísérletekről (miután közli a francia adatokat, melyek szerint az otthonokba kerülő öregeknek több mint fele meghal az első évben). A nemzedékek természetes összetartozásából való kiszakítás mindenütt károsnak bizonyult, ezért a legmodernebb kísérletek világszerte a régi otthonhoz, fiatalabb családtagokhoz közel igyekeznek elhelyezni az „öregék házáit”, biztosítva amennyire csak lehet a műveltség, érdeklődés, világnézet, társadalmi helyzet tekintetében homogén környezetet, a munkaterápiát (tehát az önként vállalt, nem farszto, sikert adó munkát), és a kulturális lehetőségeket. Mindezek nélkül beáll a letargia és a személyiség szétesése.

Hun Nándor könyve éppen orvosi nézőpontjánál fogva még részletesebben foglalkozik a korszerű és lélektanilag megfelelő szociális otthonok kérdéskörével — ugyanazokra a következtetésekre jut, mint Beauvoir, csak kevésbé drámai ábrázolással és esetek felsorolása nélkül. A legfontosabb nála is: a szociális otthon ne legyen „a halál városzobája”, a benne élő ne válják „múltjától elszakított emberré”, s hogy az optimálisan jó otthonok különbözzenek egymástól aszerint: egészséges, testi-, vagy lelki beteg emberek számára rendezik-e be őket, mert mindhárom csoport számára másféle otthon kell, s különböző módon kiképzett ápoló személyzet.

Az iparosodott, urbanizált államokban is különböző azonban a nemzedékek összetartozás érzése, valamint a körülmények adta akadályok legyőzhetősége. Angliában az idős embereknek csaknem a fele együtt él gyermekeivel. Svájcban hasonlóképpen, itt a falvakban külön kis házakat építenek számukra a közös udvaron. Még az NSZK-ban is, ahol pedig az ápolásra alkalmas női nemzedék nagy része munkavállaló, 22% a gyermekeikkel együttélők aránya.

Magyarországon ez az arány 13%. Ez az alacsony arány azonban nem összeférhetlenségünket bizonyítja, hanem a gyors iparfejlesztés következményét, amely a családokat szétszórta, majd olyan lakásokba sodorta, ahol az időseket nem lehetett elhelyezni. Az ápolásra alkalmas női középnemzedék pedig egész nap dolgozik, így az öregek gondozását csak ritkán, s igen nagy erőfeszítéssel képes ellátni.

Meglepő módon mindkét szerző csupán a múltra s a jelenre tekint, a jövőbe mutató tendenciák vizsgálatától elzárkózik. Holott azokon is érdemes elgondolkozni a fejlődés alapján várható lehetőségek előrejelzéseinek tükrében. Ma, az „intézményesítés” folyamatában a szociális otthonok fejlesztése — a fiatalabb nemzedékekkel való szoros kapcsolattartás mellett, tehát a régi lakóhely közelében és nem a városokból kiszakítva — látszik célszerűnek. Ez a látszat azonban több mai tényező változatlanágának feltételezésén alapul, holott e tényezők holnapra már egészen mások lesznek. A munkaidő rövidül, ezáltal a családi otthon szerepe újra nőni fog, az életszínvonal emelkedésével a lakások tágassága is bővül, s az egészségügyi ellátás nyomán az agastyánkor bajai (tehát az ápolás igényei) is később köszöntenek be. A középnemzedék asszonyai már nyugdíjasok lesznek, mire szüleik gondozásra szorulnak, tehát nemcsak elláthatják ezt a tevékenységet, de az át is segítheti őket a kezdeti nyugdíjas kor nehézségén, céltalanságán.

A nyugdíj

Mindkét könyv áttekinti a nyugdíjrendszerek történetét és mai helyzetét is. Az első nyugdíjakat állami alkalmazottainak Belgium és Hollandia fizette 1844-től. Utánuk az északi államok következtek; ma Svédország vezet, ahol a nyugdíjak átlaga a jövedelem $\frac{2}{3}$ -ának felel meg, s az átlagos élettartam is a legmagasabb a világon: 76 év. A nyugdíjrendszerrel kapcsolatban Beauvoir nemcsak bírálja saját hazáját, de valóságos vad haraggal sújtja, mondván, hogy a francia munkások jó részének nyugdíja a börtönbe zárt rab ellátási költségének felét sem éri el... Az anyagi zuhanással együtt jár a társadalmi tekintély-vesztés, s ezzel az önértékelés esése, a visszavonulás, a magány, a lét értelmének elvesztése. Kiváltképp a fizikai dolgozókat fenyegeti mindez, hiszen a szellemi munka sokkal tovább folytatható, s a szellemi visszafordás is annál kevésbé fenyegető, minél fejlettebb az intellektus. Az értelmiségiek általában világszerte nem akarnak nyugdíjba menni, és pazarlás is elküldeni őket.

Feltűnő, hogy míg az öreg nők helyzete általában sanyarúbb a férfiakénál, jórészt csak özvegyi nyugdíjat kap (többen is vannak, Beauvoir szerint nemcsak az ember, de minden állatfaj tulajdonsága a nőneműek hosszabb élettartama) — általában kevésbé elesettek, mint a férfiak, jobban lekötik magukat tennivalókkal, s az öngyilkos is sokkal ritkább köztük.

„Mindenki úgy öregszik meg, ahogy élt” — tartja egy régi közmondás. Valóban, az öregedés személyenként olyannyira eltérő ideje-módja részben öröklött tulajdonságok, de nagyon erősen az életmód függvénye is, és mint ilyen, nemcsak egészségügyi, ha-

nem társadalmi kérdés is. Ezért mondja Beauvoir: „Az öregség értelme vagy értelmetlensége valamely társadalom kebelében magát az egész szóban forgó társadalmat teszi kérdéssé, minthogy rajta keresztül mutatkozik meg kendőzetlenül az öregkort megelőző egész életünk értelme vagy értelmetlensége.”

Hun Nándor a nyugdíjrendszer hazai fejlődését elemzi kendőzés nélkül, de az eredmények elismerésével. Nálunk 100 dolgozóra 34 nyugdíjas jut, s ez az arány — tekintve a születések kis számát, a közeljövőben csak romlani fog. A munkatermelékenységnek emelkedésén múlik, hogy az öregek helyzete ennek ellenére lényegesen javul-e majd a következő évtizedek során.

Megismerés és megértés

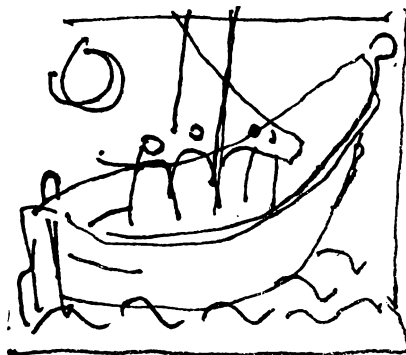
A két, inkább társadalomtudományi nézőpontú könyvhöz az orvosi és lélektani ismeretterjesztés szempontjaival kapcsolódik dr. Hárdi István munkája: *Pszichológia a betegágynál*. Az ápolás kézikönyvének is nevezhetjük, minden olyan, bizonyos alapsmertekkel rendelkező felnőtt ember számára érdekes és fontos, aki időnként betegeket ápol, bár elsősorban az ápoló nővérek alapfokú tájékoztatása a célja. Rajtuk kívül elsősorban a családanyákat érdekelheti a könyv. Az öregekről, illetve a szociális otthonok lakóiról szóló fejezete témájában és szemléletében szorosan kapcsolódik az előbbi két műhöz, amit pedig az öregkori betegségekről és a szervezet „leépülésének” jelenségeiről mond, az nemcsak az intézményes, de a házi ápolásban is nélkülözhetetlen, mert elősegíti az öregek megértését. Az emberi együttélésben ugyanis sok ütközés tudatlanságból fakad, mivel az élete delén levő nemzedék nem ismeri és nem érti az életkor adta sajátosságokat, tehát sok taszító tulajdonságot tekint holmi „személyes bűnnek” (pl. összeférhetelenség, kicsinyesség, zsörtölődés, fecsegés, fukarság stb.), ami pedig nem más, mint a korból eredő torzulás. Éppenúgy, ahogy a gyermekeket — kis felnőttekként kezelve — „rossznak” tekintik, holott azok olyanok, amilyenek az adott életkorban lenniük kell és lehet. (Gyermekek és öregek kölcsönös vonzódását jellemző különbözőséssel látja Beauvoir és az általa idézett Victor Hugo. Utóbbi — aki arról is nevezetes, hogy az irodalom számára fölfedezte „a gyermeket”, és sok vonzó, nagylelkű öregembert is ábrázolt regényében — úgy véli, hogy azok vannak közel egymáshoz, akik éppen kiléptek a végtelenből, s akik éppen visszalépni készülnek a mindenségbe. Beauvoir harcos szellem, szerinte természetes szövetség áll fenn azok között, akik gyöngék, elnyomottak és kiszolgáltatottak, ezek pedig elsősorban a gyermekek és az öregek.)

Mindhárom munka azért készült, hogy a „gyöngesség” ne legyen szinonim kifejezése az „elnyomottság és kiszolgáltatottság” fogalmának; hogy az emberi méltóság tiszteletben tartassék; hogy derűs öregkorban legyen része, akinek a sors ezt megérni engedi, vagyis sikraszáll mindannyiunk jövőjéért. Ennek tudatában kell olvasni és olvastatni.

Bozóky Éva

AZ ISMERTETETT KÖNYVEK

- Dr. Hun Nándor: Bevezetés a szociális gerontológiába. Medicina, 1972. 380 l. 83 Ft.
Beauvoir, Simone de: Az öregség (Ford. Pődör László). Európa, 1972. 862 l. 55 Ft.
Dr. Hárdi István: Pszichológia a betegágynál. Medicina, 1972. 269 l. 50 Ft.

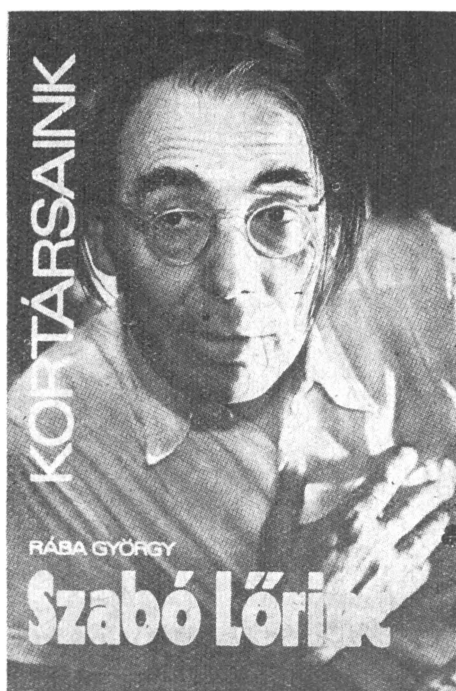
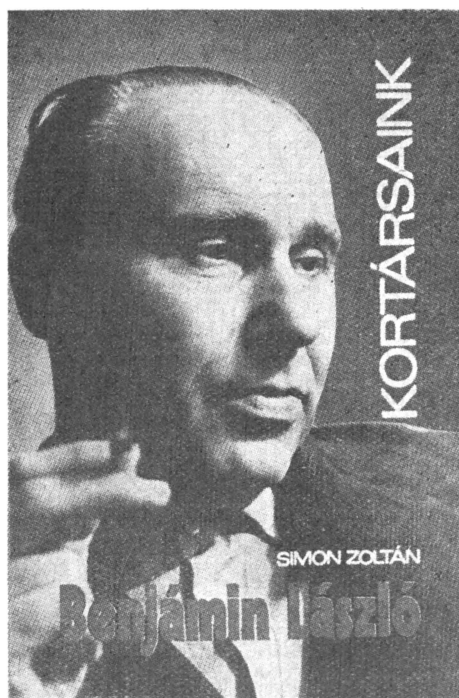
A „Kortársaink” sorozat

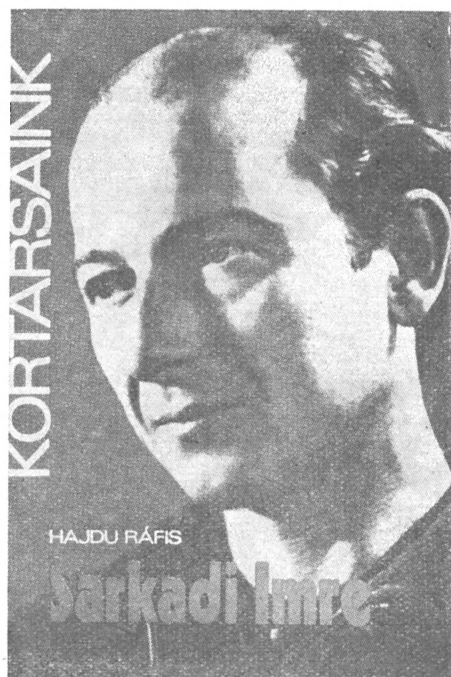
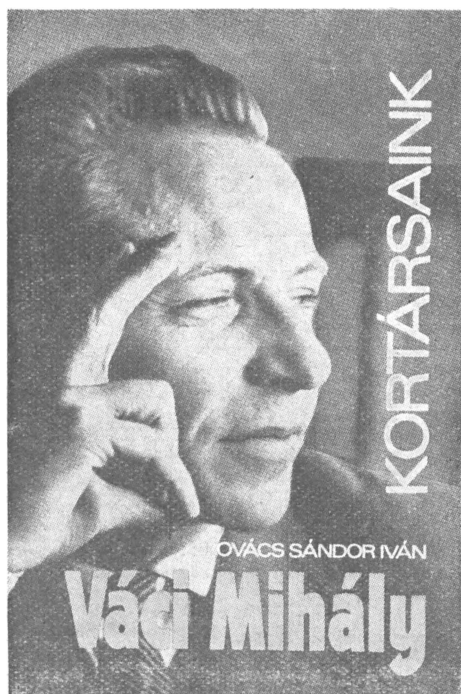
Az Akadémia Kiadó tanulmányosorozata olyan huszadik századi írókat mutat be, akiknek munkássága a felszabadulás utáni irodalom életét is alakította. A *Kortársaink* sorozat zsebkönyv formájú kiadványokat bocsát ki — mint a Szépirodalmi Kiadónál megjelenő *Arcok és vallomások* is —, jól forgatható, izléses kiállítású könyveket. Képeket nem találunk belül, de bőségesen akad eligazító jegyzet.

Az új sorozat elsősorban az irodalom iránt érdeklődő, az újabb magyar irodalomban már valamennyire járatos olvasóknak készül. A címlapon az írók fényképe, a hátoldalon egy-egy jellegzetes kézirat-fotó az egyetlen „díszítés” — a Szabó Lőrinc kötetben például a *Semmiért egészen* című vers egy részlete.

Rába György kitűnő esszéje gondos és sokfelé tekintő: példát ad a korszerű elemzésre. Finom észrevételei, esztétikai töprengései, rokonszenves tanulmánystílusa is elárulja, hogy költő szól egy másik költőről. A könyv egyik jellemzője pedig éppen az, hogy elfogultság nélkül, értőn és tisztelettel, de kérlelhetetlen keménységgel veszi szemügyre az írói pályát. A gyerekkorról, az érlelődés, eszmélkedés éveiről, a pályakezdekről beszél

elsőként, de nem az életrajzi adatokra, a leírható, vázlatpontokba szedhető eseményekre figyel, hanem Szabó Lőrinc szellemi kibontakozásának, költői tájékozódásának első lépéseit követhetjük itt. Az „Ady és Babits pólusai közt” vívódó és a *Föld, erdő, isten*, majd a *Kalibán* kötetet kiadó Szabó Lőrinc után a *Te meg a világ* kötet egészen másféle költőjét mutatja be Rába: „Társadalmi érdeklődését a metafizikus gondolkodó nyugtalansága, anarchista lázadását a racionalista elme megismerési vágya, szavaló pátozát a gnomikus mondások szellemi feszültsége és a totális szemléletnek a mondatritmikában érvényesülő dialektikája váltotta föl. A művészi elvek ilyen hatalmas átalakulására szinte alig akad példa a magyar líra történetében” — olvashatjuk, s az összefoglaló megállapításokat mindenütt az elemzés, a művek vizsgálata követi. Szabó Lőrinc mindenféle szellemi áramlatra fogékony, úgy olvaszt magába különböző elemeket, hogy a forradások helyét nem érzékeljük, „szenvedélye oly heves és alanyi, hogy nemcsak megismer, hanem közben önismeretre jut”. Hosszú évek óta nem hallhattunk, olvashattunk olyan szigorú bírálatot Szabó Lőrinc politikai pályá-

futásáról, mint éppen Rába „esztétikai” közelítésében. A *Tücsökzenét* és *A huszonhatodik év* szonettjeit külön fejezetben elemzi a költő-tanulmányíró — keletkezéstörténeti, alkotáslélektani, nyelvi, szerkesztési problémákat boncolgatva. És nemcsak az íróat figyelni tárgyilagosan, de az olvasó számára sem enged érzélgős kibúvókat; a kötet befejezésében például kimondja azt, amit mindvégig érzékelt: a Szabó Lőrinc-i életmű teljesen befejezett, lezárt, kerek egész. „Mi mindent írhatott volna még, kérdezhetné a jámbor olvasó, fennköltet, nemeset ezután, az emberszabású békesség jelszavával ajkán Szabó Lőrinc? Semmit, egyáltalán semmit. Világlátásához, alkotói módszeréhez hozzátartozott az ellentétek közti csapongás. Két ember lakott benne... Ahol megszűnik a lét minden személyes fájdalma, ott véget ér Szabó Lőrinc költői világa”.

Benjámin Lászlóról Simon Zoltán írt pályaképet a *Kortársaink* sorozatban. A szerző itt elsősorban az eszmeiség, a mondanivaló keresését tűzi ki feladatául. Benjámin helyét, törekvéseit így jellemzi: „A népiesektől elválasztja város- és munkás-központúsága, az *Ezüstkor* nemzedékétől tudatosan vállalt politikuma s a munkásíróktól: magas formakultúrája, költői világának az egész nemzetet bennfoglaló horizontja. Ha közvetlen támogatást az „alsóbb osztálytól”

várt is, mondanivalója többnyire általános, mert a nép, nemzet, sőt olykor az egész emberiség szószólójának tudja magát”. Simon Zoltán Benjámin költészetében kulcskérdésnek látja a költő és az általa képviselt osztály viszonyát, a közéleti szerepet betöltő alkotó és a „megrendelőnek”, „megbízónak” érzett nép közötti kapcsolatot; a költő e viszony harmóniájára törekszik, azonban a történelmi változások, válságok olykor diszharmonikussá teszik, s ilyenkor a költő önmagával is meghasonlik. Lírája ezeket a válsághelyzeteket is úgy szólaltatja meg, hogy mondanivalója kathartikus hatású és egyetemes érvényű, vagyis a hazai valóság költői ábrázolásával a nagyvilághoz is van szava. Ezen az úton haladva a munkásosztály nagy formakultúrájú költője nemzeti költővé is válik. A monográfia ennek a fejlődésnek a rajza elsősorban, finom, tárgyilagos verselemzése is ennek a gondolatnak alárendeltek, azonkívül Benjáminnek nemcsak valóságú ábrázolásmódját, de stílárís realizmusát is híven érzékeltetik.

Kovács Sándor Iván *Váci Mihály* tanulmányának stílusa, módszere hasonló Simonéhoz: az életrajz felöleli a gyerekkor, ifjúság, a pályakezds adatait; a szellemi tájékozódás, érlelődés, a szellemi kalandok itt másodlagosak. A szerzőt Váci művelődéspolitikusi szerepe, a mai magyar irodalomban betöltött funkciója

— tehát a közösségi viszonylatok — foglalkoztatják inkább. „Osztálya, népe s az emberiség haladásának ügyéért küzdő forradalmár volt. Művészi hovatartozását tekintve elsősorban a realista irodalom, a lírai realizmus esztétikai eszményeinek valóra váltója. Költészete nagyrészt látomásokon innen líra, aktivista élményköltészet, ha tetszik, de ennek a költészetünk történetében mindig is lehetséges művészi szemléletmódnak szintézisre törekvő megvalósulása” — olvashatjuk az összefoglaló jellemzést. A Váci-

versek mellett a kötet bemutatja *A zse-madár* gyűjtemény írásait is; vallo-másokat, tanulmányokat, s megismertet a műfordító Váciival.

Az Akadémiai Kiadó ebben az évben még négy kötetel gazdagítja a *Kortársaink* sorozatot: Csaplár Ferenc ír *Barta Lajosról*, Imre László *Rákos Sándorról*, E. Nagy Sándor *Remenyik Zsigmondról* és Hajdú Ráfis *Sarkadi Imréről* az egész írói pályát végigkísérő bemutatást.

Levendel Júlia

A „KORTÁRSAINK” SOROZAT

Rába György: Szabó Lőrinc. 1972. Akadémiai, 173 i.
Simon Zolán: Benjámin László. 1972. Akadémiai, 159 i.
Kovács Sándor Iván: Váci Mihály. 1972. Akadémiai, 168 i.
Hajdu Ráfis: Sarkadi Imre. 1973. Akadémiai, 171 i.

Könyvek az irodalomelmélet alkalmazásáról

Az elméletet és a módszert, hogy köz-helyeket mondjunk, a gyakorlat igazolja; az irodalom- vagy művészetelmélet-nek is csak akkor van haszna, ha felmérései lefordíthatók az irodalomtörténet, illetve a kritika nyelvére. (Ami persze azt is jelenti, hogy csak az az irodalom-történet és kritika lehet eredményes, amelynek elméleti „tartása” és bázisa van.) A jelen elméleti érdeklődése, teo-retikus gondolkodása is a gyakorló kri-tikusok és irodalomtörténészek munkái-ban válik valóban hatékonyá, az iro-dalmi kultúrát terjesztő és művelő erő-vé. A jelen kritikai, irodalomtörténetírói gyakorlata pedig általában elméleti igé-nyességről tanúskodik.

Így az a három tanulmánykötet is, amelyről az alábbiakban szeretnénk szó-lani. Elsőnek a Németh G. Béla szer-kesztésében megjelent tanulmánykötet-re: *Az el nem ért bizonyosság* című munkára utalhatunk. Ennek a kötetnek az (általában fiatalabb) munkatársai: Ko-rompay János, Veres András, Szörényi László, Szegedy-Maszák Mihály és má-sok az 1840-es évek végének, 1850-es évek elejének Arany-verseit elemzik; te-hát annak a korszaknak a természetét, amely a szabadságharc bukása és a bal-ladák írása közé esik. Ez a korszak vi-szonylag elhanyagoltabb: a *Toldival* és a balladákkal foglalkozó irodalomtörté-netírás aránylag kevesebb figyelmet szentelt a korszak verseinek. Pedig, mint Németh G. Béla bevezetője rámutat, Aranynak ezek a költeményei kulcsfon-tosságúak, nagy klasszikusunk lírájának

lényeges tulajdonságaira világítanak. Be-lőlük érthető meg sok tekintetben Arany János költői személyisége és művének lí-ratörténeti szerepe. A szerkesztő és a verselemzők egyaránt hangsúlyozzák, hogy ez a költészet nemcsak a hagyom-ányok lezárása és klasszicizálása, ha-nem egyúttal az újítás kezdete is. „Arany János lírája — hangoztatja Né-meth G. Béla — nem lezárás. Vagy, ha az, épp annyira folytatás, átformálás és kezdeményezés is. Ez a líra nemcsak hogy szervesen illeszkedett bele a ma-gyar líra változásrendjébe, nemcsak hogy fontos láncszeme volt annak, de egyszer-smind egyik döntő fordulópontja is.”

Ezt a líratörténeti fordulatot kutatják fel a kötet verselemzései. Méghozzá nemcsak hagyományos módon, a költői életrajz, a történelmi események és az eszmék változása felől, hanem a vers-elemzés újabb módszereivel, amelyek a szöveg poétikai, szerkezeti, stilisztikai és nyelvi tulajdonságainak jelentését kere-sik. E módszerek használata nemcsak az Arany-versek hitelesebb megközelítését teszi lehetővé, hanem mintegy szemléltető módon ad bevezetést a verselemzés mai: poétikai, szemiotikai jellegű eljárásaiba. A tanulmánykötetet ezért azon-nal forgathatják azok is, akik általában a verselemzés lehetőségeire, módszereire kíváncsiak.

Szabolcsi Miklós tanulmánykötete: a *Változó világ — szocialista irodalom* ugyancsak értékes felvilágosításokat nyújt azok számára, akik a modern iro-dalomtudomány módszerei, eljárásai

iránt érdeklődnek. Különösen azokban a tanulmányokban, amelyek a francia irodalomkritika mai helyzetét, módszereit és útjait ismertetik. Szabolcsi Miklós értékeli a francia strukturalizmus eredményeit, és ő maga is felhasználja őket. Am — elméleti és gyakorlati közelítésben egyaránt — azt hangoztatja, hogy a műelemzés strukturalista eljárását ki kell egészíteni a történeti módszerrel, azaz a műelemzés lehetőségeit marxista módon kell használni és kamatoztatni. Ezzel a gondolattal és állásfoglalással a jelen irodalomtudományának, kritikájának egy igen fontos kérdésére adott választ: nevezetesen arra, amely a marxista irodalomtudomány jövőendő feladatait, gazdagításának lehetőségét keresi.

Szabolcsi tanulmánykötete máskülönbösen is az időszzerű viták elevevébe vág: általában olyan kérdéseket vet fel és old meg, amelyek élénken foglalkoztatják a magyar tudományos és irodalmi közvéleményt. Nemcsak az elmélet kérdései ilyenek, nemcsak a strukturalizmus és a marxizmus viszonyáról kialakított nézetek. Hanem a modern magyar irodalom néhány olyan problémája is, amellyel Szabolcsi könyve különös figyelemmel foglalkozik. Így azokra a tanulmányokra gondolunk, amelyek József Attila és az illegális kommunista párt viszonyának, vagy a mai magyar költészetnek és prózairodalomnak a kérdései-

ben foglalnak állást. Ezekben a tanulmányokban a gyakorló irodalomtörténész és kritikus hasznosítja a teoretikus felismeréseit.

Végül még egy tanulmánykötetről kell megemlékeznünk: Kovács Endrének, a kelet-közép-európai népek történetével foglalkozó tudósnak *Népek országútján* című tanulmányairól. Kovács Endre a történettudomány körében végez kutatásokat, jelen könyve is elsősorban történelmi témákkal foglalkozik: így például a magyar—lengyel kapcsolatokkal, a szabadságharc korának magyar—délszláv megegyezési törekvéseivel, az 1859-es magyar—román egyezmény megkötésével. Am mindezeknek a történeti kérdéseknek van egyféle művelődéstörténeti vetülete is, Kovács tanulmányaiból a kelet-közép-európai népek művelődési kapcsolatainak képe is kibontakozik. Különösen komparatistikai irodalomtörténeti írásaiból, amelyek Mickiewicz vagy Puskin magyar visszhangját, Neruda és Petőfi költészetének analógiáit stb. kutatja fel vagy a középkori egyetemeknek: a prágai, a krakkói, a bécsi, a wittenbergi egyetemnek a magyar művelődésre gyakorolt hatását ismertetik. Ezek a tanulmányok irodalmunk és általában kultúránk múltjának eddig kevésbé ismert eseményeire világítanak rá.

Varsányi Klára

AZ ISMERTETETT MŰVEK

Kovács Endre: Népek országútján. 1972. Magvető

Németh G. Béla: Az el nem ért bizonyosság. Elemzések Arany lírájának első szakaszáról. 1972. Akadémiai

Szabolcsi Miklós: Változó világ — szocialista irodalom. 1973. Magvető

Állatregények

II. Felnőtteknek, többféle formában

Az állatok közül a kutyák állanak legközelebb az emberhez, érthető, hogy a legtöbb állatregény kutyákkal és gazdáikkal foglalkozik. Ilyenek Jack London könyvei, amelyek azt bizonyítják, hogy az állatok jelleme elsősorban attól függ, hogy miként bántak velük. Ezek a *kutyahistóriák rendkívül alkalmasak arra, hogy a ponyvairodalom, elsősorban a vadnyugati történetek és egyéb értéktelen kalandregények kedvelőit elvezessék a valódi, a nemes irodalomhoz*. Annyira érdekesekek, hogy lebilincselik azt az olvasót is, aki csak a mese, csak a kalandok iránt érdeklődik.

A legtöbb Jack London műben a kaland nem öncél, hanem magasabbrendű

eszmiséggel keveredik, és a kalandosnak, a romantikusnak és a valóságosnak különleges ötvözetét hozza létre. Szenvedélyes tiltakozások ezek a kapitalista civilizáció gépesítő, szürkítő, robotja és a pénzimádat ellen.

Kaland és romantika

Az *éneklő kutya* címszereplőjének, Mihálynak a gazdája hosszú ideig egy pincér. Ez a pincér, maláj szolgálja és az öreg, szélhámoskodó hajóskapitány a társadalom alsó rétegéhez tartoznak, alkalmadtán a törvénnyel ellenkező dolgokat is elkövetnek, alapjában mégis nemesszívűek, távol állanak a pénzhajhászástól. Körükben Mihály boldog. De mi-

kor elrabolják, az üzleti ridegség és kegyetlenség légkörében fokozatosan elveszti játékosságát, vidámságát; komorrá, dacossá válik. A könyv második része szenvedélyes tiltakozás nemcsak a kegyetlen, üzletszerű állatidomítás ellen, hanem az ellen a társadalmi rend ellen is, amely mindent árúnak tart, s amelynek legfőbb módszere a megfélemlítés, az embertelenség.

A *beszélő kutya* hőse Jeromos, Mihály testvére. A regény legnagyobb része a déltengeri szigetvilágban játszódik le, a kutyasorson keresztül mutatja be az író az itt élő bennszülöttek és fehérek különös szokásait, furcsa törvényeit, mindennapi életét és egymáshoz való viszonyát. Jeromos sok gazdája közül a legérdekeesebb egy öreg, vak pápua, aki a szó legszorosabb értelmében beszédre, különös egyéni beszédre tanítja meg kutyáját. Ezen a nyelven az állat és gazdája tökéletesen megérti egymást, sok információt tudnak egymással közölni.

A harmadik London-regénynek, *A vadon szavának* főszereplője, Buck a farkaskutya jólétben nőtt fel. Később elrabolják és Alaszkába viszik. Itt kegyetlen módon bánnak vele, nehéz munkára, szánhúzásra fogják be. London ezzel kapcsolatban bemutatja, miként küzdenek ezen a tájon a pusztá létért, hogyan érvényesül az agyar és a fütykös törvénye. Aki ezt nem ismeri fel, legyen ember vagy állat, elpusztul. A vadonban lepattozik az emberekről a civilizáció máza, és előtörnek alapvető tulajdonságai. Látunk eltorzult lelkeket, akiket csak a meggazdagodás vágya hajt, de egyszerű, becsületes emberekkel is megismerkedünk.

A vad környezetben Buckból kitornek az ősi ősztönök, a vadon hívó szavát egyre erősebben hallja. Amikor meghal az az ember, aki megmentette életét és aki barátként bánt vele, nem tud ellenállni a hívásnak: kitör a kegyetlen, kicsinyes emberi világból, s egy farkasfalka vezére lesz.

London ezt a könyvét csodálatos elevenséggel írta meg. Olvasásakor — írta Kassák Lajos — „átéltem az állat megkínztatását, vakmerő támadásait és csüggedt visszatéréseit a halál közeléből. A vörös szvetteres briganti úgy tört meg a királyi Bucköt, ahogyan a hajdani földesurak, bányatulajdonosok törték meg a rabszolgasorsba jutott színesbőrű embereket.”

Alaszkában játszódik le a negyedik Jack London regény is, a *Farkasvér*. A főszereplő Fehér Agyar kölyök korában emberek közé kerül, kutyaként nő fel, noha ereiben háromnegyedrészen farkasvér kering. Semmi szeretetet nem kap, emberek és kutyák egyaránt ke-

gyetlenül bánnak vele, s ez a bánásmód elkeseredett, magányos állattá neveli. Életét csak úgy tudja megőrizni az állandó harcokban, ha az agyar és fütykös törvénye értelmében váratlan támadással megelőzi ellenfeleit. Számatalan kutyát ölt meg, gyűlölt minden embert.

Utolsó gazdáját azonban más fából faragták. Megérti, hogy Fehér Agyarnak nem alaptermészete a gonoszság. Úgy érzi, hogy a rossz bánásmód miatt az emberiség adósa neki, s ezt az adósságot visszafizetni becsületbeli kötelesség. Szeretetének, végtelenül türelmes bánásmódjának a kutya-farkas nem tud ellenállni. Régi élete befejeződik, a gyűlölet helyét először a gazdája iránti ragaszkodás váltja fel, majd a határtalan szeretet.

Kár, hogy ezt a humánus gondolkozásra nevelő, érdekes könyvet 1949 óta nem adták ki újból, s így a legtöbb könyvtár állományából hiányzik.

Egészen más világba kalauzol Eric Knight *Lassie hazatér* című művében, ahol az agyar és fütykös törvénye helyett a tőkée uralkodik. Lassie gazdája munkanélküli lett: hogy megélhessen, el kellett adnia aranyszőrű skót juhászkutyáját. A hű állat nem tud és nem akar megszokni idegenben: hosszú, kalandos vándorúton visszatér gazdájához, s ez az utazás a könyv tárgya. Knight lírai melegséggel ábrázolja a yorkshire-i bányászokat s mindazokat, akikkel Lassie találkozik. A könyv a kutyahűségnek s az emberszeretetnek, emberi becsületnek a hitvallása, s ezért az ifjúsági könyvespolcokról a felnőtt könyvtárakba is eljutott.

Kutya-életrajzok

A *Nikine*, Déry Tibor regényének három főszereplője van: Niki, a nőstény foxterrier és gazdái, Anca mérnök meg a felesége. Finom pszichológiával rajzolja a kutya érzelmeit, a sok apró ravasz-ságot, amellyel behizelgi magát Ancaék szeretetébe, azt a szenvedést, amit a pesti környezet okoz a faluhöz szokott állatnak és legfőképp a két ember s a kutya sorsának összefonódását. A háttérrel a mérnök tragikus sorsa alkotja: az ötvenes években ártatlanul bebörtönözték — e tény következményei a kutya sorsában is tükröződnek.

Diószegi András szerint Déry bravúros szerkezeti megoldással a mérnök sorsát a háttérbe rejtette, és a reflektorfénybe Niki került. Ez a szerkezeti megoldás pontosan rögzíti a való helyzetet, mert az 1949—55-ös években az emberi érzelmek és sorsok háttérbe szorultak.

A legtöbb állatregény hőse az írói képzetet alkotása, a valóságban sohasem létezett. *Flush* azonban, ez az aranybarna

spániel kivétel. Elisabeth Barret-Browning angol költőnőnek volt a kutyája; gazdája többször írt róla naplójában, leveleiben. Virginia Woolfnak az az ötlete támadt, hogy megírja Flush életét a fiatalkori önfeledt vidámságtól az öregkori méltóságteljes szendregésig. Ebből az ötletből érdekes irodalmi remekmű származott, amelyben finoman ötvöződik a realizmus, az ironia, a melegség, a játékoság, az állatszeretet, a szellemesség.

Ennek az „irodalmi” kutyának jellemzése sikerültnek mondható; egy állat valóban olyanféleképp reagálhat a vele történetekre, mint ahogy Woolf leírja. Ugyanekkor a Flush által tapasztaltak kitűnő portrét adtak Barret-Browningról a fiatal költőnőről is, hangulatainak változásáról, de a viktoriánus Anglia meszterkelt aranykoráról, sznobságáról, gazdig polgárházairól, sőt egy-egy villanásnyira a nyomorról is. Bemutatja a könyv azt a különbséget, ami a ködös Anglia és a napfényes, életszerető Pisa, Firenze világa közt fennáll, és mindezt úgy, hogy nem beszél olyan dolgokról, amiket egy kutya nem észlelhet.

Tersánszky állatai

Tersánszky Józsi Jenő állatregényei — egész működéséhez hasonlóan — új szint jelentenek irodalmunkban. Az író minden könyvében van valami kamaszos derű, amellyel megnyeri olvasói szeretetét. Teljesen hiányzik belőle a moralizáló, allegorizáló hajlam. Fő célja a mesélés, ehhez remekül ért, és közben kifigurázza a társadalom fonákságait. Regényeiben az állatokat szócsőül használja, általuk mutatja be, hogy korunkban az emberi értékek mennyire eltorzultak.

A *III. Bandika a vészben* című műve egy zsidó nagypolgári családban élő kanári története. A házat 1944-ben bomba érte. Bandika az összetört kalitkából kiszabadulva a telet egy élelmes proletárveréb segítségével a szabadban vészeli át.

Különös az ellentét a regény hangja s anyaga közt. A kanári szemszögéből nézve a legalávalóbb és legborzasztóbb dolgokat, a nyilas garázdálkodást, a német bevonulást, Budapest ostromát is nyugodtan, sőt nemegyszer csúfondárosan tudja elmondani, anélkül, hogy kegyelet-sértő lenne.

Tersánszky gyermekkorát Nagybányán töltötte. Sokat csavargott a környező erdőkben, és jól megfigyelte a természetet. Ezeket a megfigyeléseket főleg legjobb állatregényében hasznosította, az *Egy vezérbika emlékirataiban*. A főszereplő gímszarvasnak olyan tulajdonságai vannak, mint egy valódi állatnak, de mégsem tudattalan lény. Sok tekintetben em-

Papp Iván ex librise

beri módon gondolkozik, nem követi vakon a csorda törvényeit és ösztöneit. Így lesz népe vezére, így tudja megóvni a védtelen szarvasokat ezer veszélytől.

A szerelmes csóka egy, az első világháború idején a városba került, s itt „urbanizálódó” csóka története.

Politikai satírák

Az állatregényeket politikai satíra céljára is nagyszerűen fel lehet használni. A legnevezetesebb, mondhatni klasszikus példa erre Jonathan Swift *Gulliverjének* negyedik része, ahol a hős az okos lovak országába jut el. A mű első két részéből, a törpék és az óriások hazájába tett utazásból kedvelt, sokszor kiadott gyermekkönyv lett az idők folyamán úgy, hogy megrövidítették, s a bennük levő véres gúnyt szelíd csúfolódássá szelídítették. A negyedik résszel ezt nem lehetett megtenni, mert itt a szerző nem egyes hibákat, visszásságokat ostoroz, hanem azt mutatja be, hogy az egész emberiség megvetésre méltó; ostobaságánál csak a gonoszsága nagyobb. Aki elolvassa, annak szégyenkeznie kell, hogy ehhez az alávaló fajhoz tartozik.

A nemes lovak országában — nevük a régi fordításban hauhnhamm, az újban nyihaha — a lovak uralkodnak. Minden tettüket és gondolkodásukat az ész, az értelem, a közjó irányítja. Törvények nélkül is mindenképpen azt teszi, ami a legésszerűbb. Nincs szavuk a hazugságra, ezt a fogalmat egyszerűen nem ismerik. Országukban több állatfaj él, köztük a legutálatosabbak a jehuk. Falánkak, civa-kodók, piszokban élnek, irigyek, a jóézés legelembb szikrája is hiányzik belőlük. Vezérüknek a leglustábbat és leggonoszabbat választják. Gulliver bennük, legnagyobb megdöbbenésére, az emberre ismer.

Első olvasásra az az érzésünk, hogy

Swift a Gullivert csak úgy írhatta meg, hogy nagyon megvetette az emberiséget. Ha azonban mélyebben betekintünk a jehuk szokásaiba, kiderül, hogy az óriások és törpék országához hasonlóan itt is elsősorban a hatalmasok aljasságát állítja pellengérré, az igaztalan háborúk okozóit, a kicsavart jogrendszer, a tőkések, politikusok, ügyvédek, gyarmatosítók önkényét, s ebből meggyőződhetünk róla, hogy Swift alapmotívuma mégsem az emberiség gyűlölete, hanem inkább a társadalmi fonákságok megjavítására irányuló, meglehetősen reménytelen kísérlet.

Swift egy rendkívül értelmes lófajt talált ki, Karel Čapek pedig *Harc a szalamandrakkal* című regényében egyes eszes, tengerben élő állatfajt teremtett, melyet óriás szalamandrának nevezett el. Ezek az állatok eredetileg a Csendes Óceán egyik szigete melletti tengerben éltek, örökös harcban a húsukra vadászó cáppákkal. A kapitalisták felfedezték hasznosíthatóságukat; eleinte gyöngyhalászoknak használják őket, azután benépesítetik velük az összes tengert; kikötő-, gát- meg egyéb tengeralatti építkezésnél dolgoztatják őket. Ugyanúgy szállítják a szerencsétlen állatokat, mint a néger rabszolgákat, nem törődve azzal, hogy az olcsó eleven áru egy része elpusztul szállítás közben. Később nagy farmokon tenyésztik, tucatjával adják el vízi munkára, sőt a nagy imperialista államok fel is fegyverzik őket. Végül ezek az értelmes, emberi beszédet is elsajátító lények annyira elszaporodnak, hogy kevés lesz számukra a sekély tengervíz, mert csak itt tudnak élni. Fellázadnak az ember ellen, önállósítják magukat, a szárazföld egy ötödét felrobbantva tengerre teszik.

Čapek szellemes ötletekkel teli könyve véres, kegyetlen vádirat a kapitalizmus ellen, amely saját pillanatnyi haszna érdekében végtelenségig kihasznál egy védetlen, értelmes állatfajt, később pedig az emberiség jövőjével nem törődve tovább szállítja neki a saját földje pusztítására szolgáló robbanóanyagot. Középről látjuk a fasizmust: a szalamandrafarmok a német koncentrációs táborokhoz hasonlítanak, a vezérszalamandra beszéde pedig, amelyben a békét hirdeti és közben há-

borúval fenyegetőzve erőszakolja ki követeléseit teljesítését, a lehető leghívebben tükrözi Hitler beszédeinek felépítését és szellemét. Megkapják a vágást a különféle öncélú jótékonykodó egyesületek, a nagyképű, de tudománytalan tudósok is és általában a kapitalista társadalom minden ferdesége. A regény átvitt értelemben ugyan, de arra is figyelmeztet, hogy a természet kincseinek meg gondolatlan kihasználása a társadalom pusztulásához vezethet, a civilizáció saját magának a gyilkosa lehet.

Robert Merle könyvében, az *Allati elmék*ben Sevilla professzor két „barátját”, két delfint tagolt emberi beszédre tanít. Kísérleteit az Egyesült Államok katonai szervei támogatják, mert az elérendő eredményeket a hadviselésben akarják hasznosítani. A hírszerző szervek állandóan figyelik a professzor és környezete tevékenységét, magánéletének összes mozzanatát. Egy napon eltűntek a delfinek; a katonák elvitték őket, és majdnem háborút robbantottak ki általuk.

Merle műve különböző műfajok érdekes keveréke. Dokumentummű abban a tekintetben, hogy tartalmazza mindazt, amit a kísérletek során megállapítottak a palackorrú delfin értelméről, beleértve azt is, hogy képes felfogni egyes emberi szavak értelmét, sőt ezeket ki tudja mondani. (Ezt az utóbbi fordulatot néhány kutató nem tartja lehetetlennek.) Állatregény, mert az emberek és a velük barátkozó delfinek egyenrangú szereplők. Sci-fi annyiban, hogy a delfinek képességét a regényben továbbfejlesztik úgy, hogy a szavakról át tudnak térni a mondatokra, s így teljesen elsajátítják az értelmes emberi beszédet. Politikai regény, mert problémákat vet fel, mert arra int, hogy a barátságos állatokat ne használjuk fel katonai célokra, ne tegyük őket eleven torpedókká, amik rettegést és pusztítást visznek az ellenség kikötőibe. Az *Allati elmék* egy humanista, antimilitarista író eszmevilágát tükrözi, aki aggodik az emberiség jövőjéért. És mindezen felül a könyv egy közelebbi műfaj-meghatározás nélküli, kitűnő regény, érdekes fordulatokkal, változatos cselekménnyel, jól megformált emberi és állati jellemekekkel.

Vértesy Miklós

AZ ISMERTETETT KÖNYVEK :

- Čapek, Karel: *Harc a szalamandrakkal*. Európa, 1969. 464 l.
 Déry Tibor: *Niki*. Magvető, 1956. 170 l.
 Knight, Eric: *Lassie hazatér*. Móra, 1962. 166 l.
 London, Jack: *A beszélő kutya*. Szépirodalmi, 1959. 303 l.
 London, Jack: *Farkasvér*. Új Idők, 1949. 208 l.
 London, Jack: *A vadon szava*. Szépirodalmi, 1967. 167 l.
 London, Jack: *Az éneklő kutya*. Móra, 1964. 273 l.
 Merle, Robert: *Állati elmék*. Európa, 1969. 464 l.
 Swift, Jonathan: *Gulliver utazásai*. Magyar Helikon, 1968. 463 l.
 Tersánszky Józsi Jenő: *A szerelmes csóka és más elbeszélések*. (Benne: A vezérbika emlékiratai — II. Bandika a vészben.) Magvető, 1965. 606 l.
 Woolf, Virginia: *Flush*. Magvető, 1957. 169 l.

Héthy Zoltán: A Déri Múzeum jelentéseinek és évkönyveinek repertórium 1906—1968.

Debrecen város Múzeuma megalakulásától kezdve rendszeresen tett közzé kiadványokat. Ezek kezdetben a Múzeum munkáját évről-évre bemutató jelentések voltak, melyekhez „Függelék”-ként csatolkoznak a város „közönségét” érdeklő cikkek, a vidéki gyűjtőutak leírásai. A Déri Frigyes adományából rohamos fejlődésnek indult múzeum mind inkább feladatának érezte munkatársai kutatási eredményeinek, önálló régészeti, történeti és néprajzi tanulmányainak közreadását. Publikációi 1933-tól viselik az évkönyv elnevezést. A felszabadulást követően új köntösben és új szempontok szerint, kibővült szerzői gárdával folytatódott a nagy múltú sorozat. Tekintettel arra, hogy Debrecennek nincsen tudományos folyóirata, az egyetemi évkönyvek mellett a Déri Múzeum rendszeresen megjelenő kötetei jelentik a város- és megyetörténeti kutatás helyi fórumát.

A repertórium, melynek tárgya a címben megjelölt 62 esztendő kereken ötven kiadványának leírása és analitikus feldolgozása, lényegében három főrészből áll:

Az első főrész a múzeum kiadványainak 1—50-ig terjedő sorszámot viselő, teljes bibliográfiai leírásokból álló felsorolása. A sorozat gerincét a jelentések, évkönyvek alkotják, de található a sorozatban múzeumi vezetők és néhány egyéb, az intézménnyel kapcsolatban levő más kötet is.

A második főrész a tulajdonképpeni repertórium, melynek szerkezete az ún. „muzeológiai szaktudományok” szerint a következő szakcsoportokra tagolódik: 1. Természettudományok. 2. Régészet, ókor, középkor (1526-ig). 3. Történelem (1849-ig). 4. Legújabb kori történelem (1849-től). 5. Néprajz. 6. Művészettörténet, iparművészet. 7. Művelődés- és irodalomtörténet. 8. Muzeológia.

A szakcsoportokon belül a címek megjelenési időrendben követik egymást. Ezeket folyamatos tételszámozással látták el. Az analitikus feltárás az egysze-

rűség kedvéért az első főrészben felsorolt kiadványok sorszáma hivatkozik. Az összeállító a több szakcsoportba sorolható tételeket csak egy helyen szerepelteti, s a szakok végén felsorolja az oda is tartozó, de más csoportba felvett cikkek tételszámait. A szerzők nevét — ha szükséges — minden esetben kiegészíti. A címleírásban zárójelben levő német, angol, orosz, francia címek jelzik, ha a közlemény végén idegen nyelvű kivonat is található.

A harmadik főrész a mutatóké. A repertórium helyismereti vonatkozásait a földrajzi alosztásokkal ellátott tárgymutató tárja fel. A névmutatóban a szerzői neveket verzállal (nagybetű), az ismertett könyvek szerzőit kurzívval (dőlt betű), a tárgyalt személyek nevét antikvával (kisbetű) szedték.

A repertórium eredetileg a Déri Múzeum 1969—1970. évi évkönyvében jelent meg. (Debrecen, 1972. Hajdú-Bihar megyei múzeumok közleményei 20. 59. l.)

Reguli Ernő

Képzelt portré Hess Andrásról. Varga Nándor Lajos metszete

A MÚZEUMI KURIR első kötetének indexét — Héthy Zoltán és Ormosi László összeállításában — megjelentette a debreceni Déri Múzeum. A folyóirat, amely a debreceni múzeumbárátok „körlevele”, Dankó Imre szerkesztésében évente háromszor jelenik meg, s tíz száma alkot egy kötetet. Az index tehát az 1969 októbere óta megjelent anyagot tárja föl, előbb magyarul, majd angol nyelven. Az indexet szerzői, személynév-, illetve tárgymutató, valamint a Hajdú-Bihar megyei múzeumbárátok tagnévsora zárja.

KÖNYVTÁRI KIADVÁNYOK

MEGJELENT A TELEPÜLÉSEINK könyvtári el-
látása c. kiadvány legújabb
füzete. A Könyvtártudomá-
nyi és Módszertani Központ
gondozásában évről évre
kiadásra kerülő adatgyűjte-
mény most a tanácsi és
szakszervezeti könyvtárak
1972-es működési és forgalmi
mutatóit tartalmazza. Segítségével kétséget kizá-
róan megállapítható, hogy
egy-egy település könyvtá-
rainak személyi és tárgyi
ellátottságát tekintve hol
foglal helyet a hasonló
nagyságú települések sorá-
ban, s a könyvtári munka
értékét is le lehet mérni a
kiadványban közzétett for-
galmi adatok, viszonyzá-
mok tükrében. Tervezésnél,
ellenőrzéskor, a fenntartók-
kal folytatott tárgyalás köz-
ben nélkülözhetetlen mun-
kaeszköz.

ÚJABB SZOCIOLÓGIAI
kiadványokat jelentetett
meg a Fővárosi Szabó Er-
vin Könyvtár. A *Tematikus*
*Szociológiai Kisbibliográ-
fiák* c. sorozat 12. és 13.
számában Schusztér Ilona
az olvasásszociológia, Varga
Judit pedig az ifjúságszoci-
ológia újabb irodalmából
ad válogatást. Megjelent a
magyar nyelvű szociológiai
szakirodalom válogatott
bibliográfiájának, a *Szocio-
lógiai Információnak* 1972.
évi 3. és 4. száma is (Z. I.)

**AZ ÚTTÖRŐSZÖVET-
SÉG** és a Szabó Ervin
Könyvtár közös kiadványa
a *Javaslat a nyári úttörőtá-
borok programjához* c. ösz-
szeállítás. A könyvecske
versek, játékok, vetélkedők,
olvasmányok felsorolásával
kívánt segítséget nyújtani a
táborvezetőknek a színes
kulturális programok kiala-
kításához, de ötletei az út-
törőélet bármely szakaszá-
ban is felhasználhatók. A
kiadványt megjelenésekor a
külön fejezetben közölt
VIT-bibliográfia tette külö-
nösen időszerűvé. (Z. I.)

MARX SZÜLETÉSÉNEK
155. és Juhász Gyula szüle-
tésének 90. évfordulójáról
emlékezik meg új bibliog-
ráfiai röplapjaain a székes-
fehérvári SZMT könyvtár.
A sorozat 57. száma — Su-
dár Ivánné összeállítása —
az életrajz után néhány
Marxról szóló művet ajánl;
a Pálfalvi Mária által ösz-
szeállított 56. sz. röplap
közli Juhász Gyula Békét!
c. versét, válogatást ajánl
köteteiből és a költőről szó-
ló irodalomból.

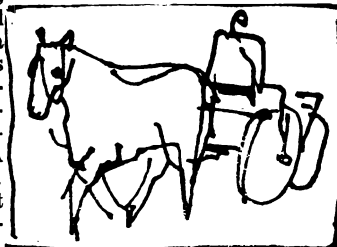
**A MAGYAR KÖZGAZ-
DASÁGI** és statisztikai iro-
dalom Bibliográfia c. soro-
zatának hetedik köteteként
a Statisztikai Hivatal és a
Közgazdaságtudományi In-
tézeti könyvtára az 1967-
ben megjelent magyar sta-
tisztikai és közgazdaságtu-
dományi könyvek és folyó-
iratcikkek jegyzékét adta ki
(Dienes Gedeonné, Földi
Tamás és Hajdú Elemérné
szerkesztésében). Az angol
és orosz nyelvű címfördi-
tással kiegészített bibliog-
ráfia használatát mutatók
könnyítik meg.

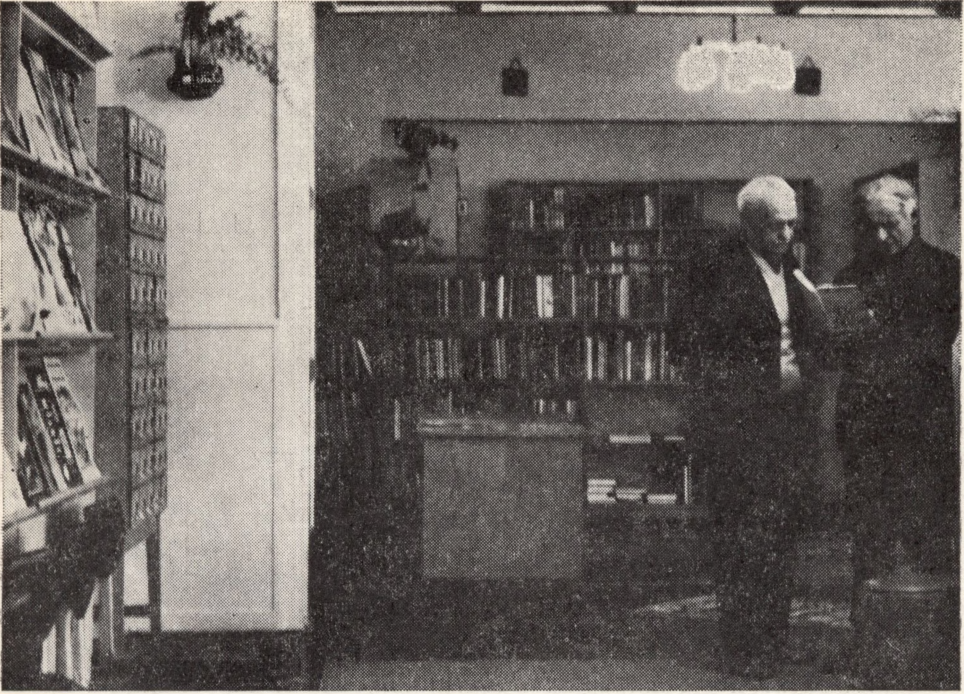
**INTERESSANTE BÜ-
CHER** aus der deutsch-spra-
chigen Literatur I. címmel
bibliográfiai rölapot adott
ki a Baranya megyei
Könyvtár. A német nyelvű
válogatás egy tervezett so-
rozat első darabjaként ad
rövid tájékoztatást a me-
gyei könyvtárnak mint né-
met báziskönyvtárnak álló-
mányából. (P. Gy)

**A BUDAPESTI MŰSZA-
KI EGYETEM** Központi
Könyvtára elkészítette a
Felsőoktatási Szemle reper-
tóriumának 2. kötetét,
amely az 1962. és 1971. kö-
zött megjelent tanulmá-
nyok, cikkek szakrendi és
betűrendi szerzői, illetve
címmutatóját tartalmazza.
A folyóirat olvasása — mi-
ként ezt az egyetem rektó-
rának előszava is hangsú-
lyozza — szükséges, mert
tanulmányai nagy mérték-
ben hozzájárulnak a felső-
oktatás tartalmi, szervezeti
és módszertani korszerűsíté-
séhez. A repertórium
szerzői mutatóját Végh Fe-
renc állította össze, a szak-
rendi részt Héberger Káro-
ly szerkesztette.

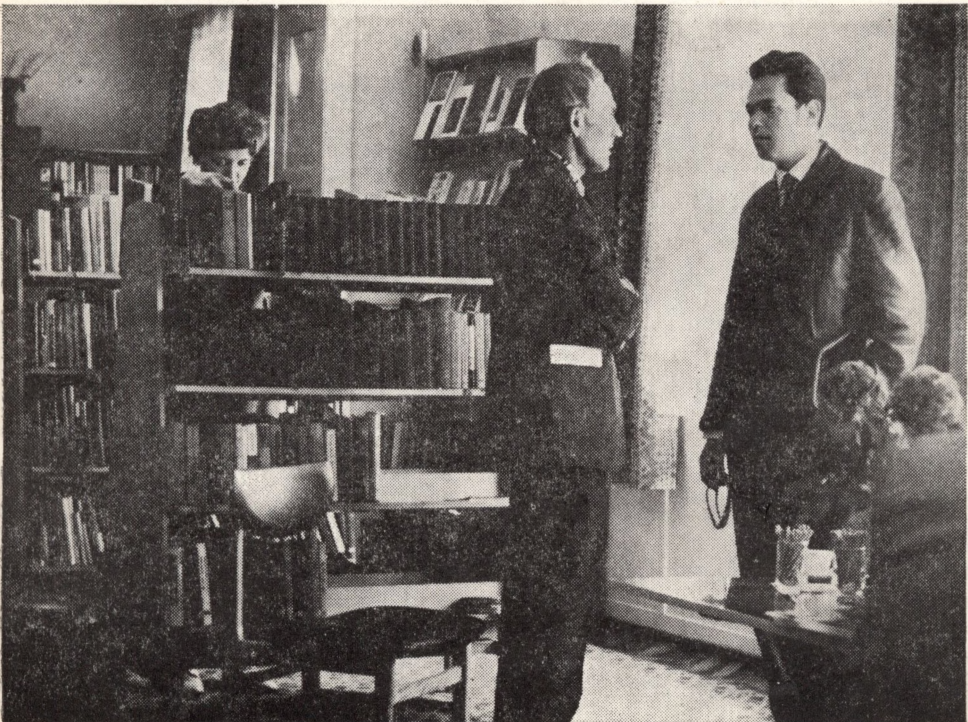
MAGYARORSZÁGI
KÖNYVKIADÓK, nyomdák
és sokszorosítók jegyzéke
és kötelempéldány-szolgáltatásuk az 1970. és 1971.
években címmel megjelent
OSZK kiadvány a hazai
könyvkiadás alakulásának
fontos adatait tartalmazza.
Számoszlopjaiból kitűnik,
hogy míg a vizsgált két év-
ben változatlanul 43 könyv-,
illetve zeneműkiadó vállá-
lat működött, a nyomdák
és sokszorosítók száma 270-
ról 281-re emelkedett. 1970-
ben 4793 könyvet adtak ki,
47 millió példányban, 1971-
ben pedig már 5536-ot 53
és fél millió példányban.
A hazai könyvtermés és
nyomdai tevékenység két
évének adatait összehason-
lító, világos és jól áttekin-
tethető füzetet dr. Tóth Lajos
állította össze.

**AZ UTÓPISTA SZOCIA-
LISTÁK** c., Lakos Katalin
szerkesztésében napvilágot
látott FSZEK-bibliográfia a
társadalomtudományi szak-
irodalom hézagpótló bib-
liográfiai forrása. Értékét
növeli, hogy válogatást ad
a magyar könyvtárakban
hozzáférhető — magyarul
még nem olvasható — ide-
gen nyelvű irodalomból is.
(Z. I.)

Képek a tapolcai vasutas művelődési otthonban létesített új SZMT körzeti könyvtárról (Orbán József felvételei). Cikkünket ld. az 542. oldalon

NAGY ZSÓFIA KÖNYVE

Ára 6,— forint